

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ**

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК

Методичний посібник

Київ 2002

Методичний посібник містить рекомендації з організації краєзнавчої роботи бібліотек, формування краєзнавчих фондів і довідково-бібліографічного апарату, підготовки краєзнавчих бібліографічних покажчиків, застосування нових інформаційних технологій в краєзнавчій бібліотечній діяльності, популяризації краєзнавчих документів.

Матеріали посібника підготовлені на основі результатів довгострокового наукового дослідження “Краєзнавча робота бібліотек”, проведеного Державною історичною бібліотекою України, узагальнення кращого досвіду краєзнавчих підрозділів бібліотек України.

Видання призначене для фахівців бібліотечної справи, викладачів, аспірантів і студентів навчальних закладів культури і мистецтв.

Підготували: **В.П.Кисельова**

З.Х.Мусіна

С.І.Смілянець

Науковий редактор доктор педагогічних наук,
професор, заслужений працівник культури,
академік Міжнародної академії інформатизації
при ООН **Н.М.Кушнарєнко**

Комп’ютерний набір **Т.С.Кудласевич**

Відповідальна за випуск **А.М.Комська**

ВСТУП

Здобута Україною незалежність і побудова суверенної держави обумовили реорганізацію бібліотечної діяльності, в тому числі і краєзнавчої. Виникли об'єктивні умови для відродження кращих традицій українського бібліотечного краєзнавства, значно підвищилась роль бібліотек у відновленні історичної пам'яті народу нашої держави, становленні його національної свідомості, вихованні гідності і справжнього патріотизму. Краєзнавча робота стала не декларованим, а насправді пріоритетним напрямом діяльності бібліотек регіонального рівня.

Нині, коли розвиток бібліотечної справи тісно пов'язаний з конкретною територією і відбиває особливості її демографічного, соціально-економічного і культурно-історичного розвитку, методичне забезпечення краєзнавчої діяльності набуває особливого значення. Показово, що одним з перших нормативних документів у бібліотечній справі незалежної України стало “Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України”, в якому знайшла реальне відображення сучасна концепція бібліотечного краєзнавства. Довгострокове наукове дослідження “Краєзнавча робота бібліотек”, започатковане ДІБ України ще в 1989 році, дозволило поетапно вивчити сучасний стан краєзнавчих ресурсів обласних універсальних наукових бібліотек України – кадровий склад, краєзнавчі фонди, видавничу діяльність, краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат (КДБА), існуючі краєзнавчі бази даних.

Висновки і узагальнення, зроблені за підсумками кожного з етапів дослідження, склали надійне підґрунтя для створення “Положення...” і були покладені в основу методичних рекомендацій, підготовлених фахівцями ДІБ України на допомогу бібліотекам з усіх основних напрямків краєзнавчої

діяльності: формуванню краєзнавчих фондів, організації КДБА, підготовці краєзнавчих бібліографічних посібників.

90-і роки – роки активного впровадження нових інформаційних технологій в бібліотечній галузі. В зв'язку з цим визначаються нові перспективи і тенденції розвитку краєзнавчої бібліотечної діяльності (КДБ), зокрема, створення електронних каталогів, повнотекстових, реферативних, фактографічних баз даних, забезпечення віддаленого пошуку інформації та доступу до неї. Завдяки активному впровадженню комп'ютерних і телекомунікаційних технологій бібліотечної галузі невпинно збільшується інформаційний потенціал ОУНБ, що нині стали центрами регіональних бібліотечно-інформаційних систем. Укази Президента України “Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні на період до 2010 р.”* і “Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання “Звід пам'яток історії і культури України”** свідчать про державну підтримку справи збереження, вивчення та популяризації історико-культурної спадщини. Вироблення єдиних методологічних підходів до формування і використання краєзнавчих бібліотечних ресурсів, поширення кращого досвіду здійснення цієї роботи – одне із важливих завдань бібліотек – методичних центрів. Методичні рекомендації з різних напрямків КБД виходили малим тиражем, мали слабе поліграфічне оформлення, багато в чому вже застаріли, що зумовило нагальну потребу у виданні комплексного посібника, який узагальнює матеріали, необхідні для ефективної діяльності краєзнавчих підрозділів регіональних бібліотек.

Даний посібник є першою спробою комплексного висвітлення методичних аспектів КБД на основі досвіду ОУНБ України.

Структурно методичний посібник складається з розділів, присвячених головним складовим КБД.

* Урядовий кур'єр. – 2001. – 25 січ.

** Бібліотечний вісник. – 2001. - № 2. – С.2.

Розділ 1 “Організація краєзнавчої роботи бібліотек” присвячений питанням структурної організації бібліотечного краєзнавства, функціонального навантаження працівників краєзнавчих підрозділів, планування роботи тощо.

У **2-му розділі “Формування краєзнавчого фонду”** подається сучасна концепція формування краєзнавчих фондів. Головна увага приділяється методиці комплектування таких фондів, зокрема, визначенню краєзнавчої цінності документа, а також особливостям організації фонду краєзнавчих документів і місцевих видань.

Розділ 3 “Організація краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату” охоплює питання організації та вдосконалення важливої складової місцевих бібліографічних ресурсів – КДБА. В цьому розділі детально висвітлені структура КДБА, специфіка і функції його головних структурних складових – зведеного систематичного краєзнавчого каталога (ЗвСКК), зведеного алфавітного краєзнавчого каталога (ЗвАКК) та ін. У додатках подана “Орієнтовна схема Зведеного систематичного краєзнавчого каталога (основний ряд)”.

Розділ 4 “Підготовка краєзнавчих бібліографічних посібників” висвітлює як загальнотеоретичні питання краєзнавчої бібліографії, так і методику підготовки основних видів покажчиків, які входять до системи краєзнавчих бібліографічних посібників – універсальних поточних покажчиків літератури про край, ретроспективних покажчиків універсального характеру, “Календарів знаменних і пам’ятних дат краю”, галузевих, тематичних і біобібліографічних.

В **5-му розділі – “Застосування нових інформаційних технологій в краєзнавчій бібліотечній діяльності”** – на основі маркетингового дослідження “Електронні бази даних з питань краєзнавства в обласних універсальних наукових бібліотеках України”, проведеного відділом історичного краєзнавства ДІБ України в 2000 році, узагальнені матеріали, які допоможуть бібліотекарям зорієнтуватися в сучасних проблемах інформатизації даного напряму діяльності бібліотечних установ.

В заключному, **6-му розділі “Популяризація краєзнавчих документів”** на основі узагальнення кращого досвіду бібліотек України висвітлені найефективніші форми масової роботи з поширення краєзнавчих знань серед різних категорій користувачів.

В кінці кожного розділу подані списки використаної і рекомендованої літератури. У посібнику вміщено також головний нормативний документ в краєзнавчій бібліотечній діяльності – “Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України”.

Авторський колектив посібника висловлює щиру подяку працівникам відділу краєзнавчої літератури і бібліографії Дніпропетровської ОУНБ – зав.відділом І.С.Голуб і зав.сектором С.Ю.Усенко за плідну співпрацю у поширенні кращого досвіду краєзнавчої роботи, зокрема, створення тематичного рубрикатора для електронної каталогізації краєзнавчих матеріалів, діяльності краєзнавчого клубу і т.ін.

Посібник призначений для фахівців бібліотечної справи – практиків, які займаються краєзнавчою роботою; викладачів, аспірантів і студентів навчальних закладів культури і мистецтв.

1. ОРГАНІЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Краєзнавча бібліотечна діяльність (КБД) – одна з унікальних сфер діяльності, яка відрізняє місцеві публічні бібліотеки від інших бібліотек, надає їм місцевого колориту, регіональної специфіки. Саме в цих бібліотеках були започатковані кращі традиції формування, збереження і надання у громадське користування краєзнавчих і місцевих видань. Нині обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ), центральні міські і районні бібліотеки є центрами КБД в своїх регіонах, виконують всі функції, закріплені в нормативно-правовому документі загальнодержавного рівня – «Положенні про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України», зокрема, координують і методично забезпечують краєзнавчу діяльність бібліотек в області, місті, районі, селі (4). В цьому ж документі чітко визначені і функції головних бібліотек країни – Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ), Одеської державної наукової бібліотеки ім.М.Горького, Харківської державної наукової бібліотеки ім.В.Г.Короленка, Державної бібліотеки України для дітей, Державної бібліотеки України для юнацтва і Державної історичної бібліотеки України. Безумовно, як і інші види діяльності, КБД має бути певним чином організована.

Нижче розглядається внутрібібліотечний рівень організації КБД, що обумовлено призначенням даного посібника: насамперед, на допомогу бібліотечним фахівцям, які виконують краєзнавчу роботу. Оптимальна організаційна структура є основою об'єднання різних видів краєзнавчої діяльності, чіткого розподілу обов'язків між працівниками і структурними підрозділами бібліотеки.

Як правило, така організаційна структура знаходить відбиття в регламентуючих документах бібліотеки, що розробляються на основі Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”(1) і згаданого уже “Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв” (4). В “Положенні...”, що на сьогодні є основним документом, який регла-

ментує КБД, зокрема, визначено, що “краєзнавчу роботу здійснюють спеціальні структурні підрозділи (відділи, сектори), або працівники, які відповідають за цю ділянку роботи, - за участю і в координації з усіма підрозділами, на основі фондів і довідково-бібліографічного апарату бібліотек” (4).

Державною історичною бібліотекою України (ДІБУ) після затвердження цього документа було проведено вивчення стану організації бібліотечного краєзнавства в країні. Обласним універсальним науковим бібліотекам було запропоновано 2 анкети: одна – з організаційної структури і функціонального навантаження краєзнавчих підрозділів; друга – з характеристики кадрів. Паралельно з вивченням організаційної структури з’ясовувалося питання наявності відокремленого краєзнавчого фонду, краєзнавчого ДБА, окремого читального залу (2).

У результаті проведеного дослідження з’ясувалось, що загальною тенденцією в організації краєзнавчої діяльності в ОУНБ за останні роки є тенденція на створення спеціальних краєзнавчих структурних підрозділів з незначним (1-3 одиниці) розширенням штатів. Такі підрозділи виконують функції управління КБД як в самій бібліотеці, так і на обласному рівні, здійснюють увесь комплекс краєзнавчої роботи – комплектування і організацію краєзнавчого фонду, ведення краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату, підготовку краєзнавчих бібліографічних посібників, обслуговування користувачів бібліотеки. Крім цього, працівники краєзнавчих підрозділів організовують масові заходи з метою популяризації краєзнавчих знань, займаються науково-дослідницькою роботою, надають методичну допомогу бібліотекам області (району) з питань краєзнавчої бібліотечної діяльності.

Всі ці функції, як правило, закріплюються в Положенні про краєзнавчий відділ або сектор бібліотеки. Цей документ має висвітлювати основні завдання краєзнавчого підрозділу, зміст його роботи, організацію й управління відділом (сектором), зв’язки з іншими структурними підрозділами бібліотеки.

З метою раціонального розподілу праці складаються посадові інструкції, в яких визначаються всі конкретні обов’язки працівників краєзнавчого відділу.

В середньому штат відділу складається з 3-5 фахівців. При штаті в 5 чоловік, як правило, виділяються посади зав.відділом, головного спеціаліста, методиста, бібліографа, бібліотекаря. Зав.відділом здійснює організаційне і наукове керівництво відділом; очолює роботу по організації краєзнавчої діяльності в ОУНБ (ЦМБ, ЦРБ) і в бібліотеках області (міста, району); складає плани і звіти про КБД; бере безпосередню участь у формуванні краєзнавчого фонду і т.д.; координує краєзнавчу роботу відділів бібліотеки (бібліотек міста, району); налагоджує зв'язки відділу з бібліотеками інших систем і відомств, організовує складання краєзнавчих бібліографічних посібників; здійснює науково-дослідну роботу з питань бібліотечного краєзнавства; популяризує краєзнавчі видання серед читачів за допомогою масових заходів і т.д.

Головний (провідний) спеціаліст (бібліотекар, бібліограф), як правило, очолює один з головних напрямів КБД, наприклад, краєзнавчу бібліографічну діяльність: організує КДБА, складання щорічного бібліографічного покажчика літератури про край і т.ін.

Методист краєзнавчого відділу (сектора) надає всебічну методичну і практичну допомогу працівникам ОУНБ, інших бібліотек краю з питань краєзнавчої роботи, забезпечує вивчення і впровадження в практику роботи бібліотек області передового краєзнавчого досвіду, розробляє методичні матеріали і надає консультації з основних напрямів КБД, аналізує краєзнавчу роботу ЦБС і інших бібліотек області, вивчає краєзнавчі потреби, інтереси і запити користувачів, веде картотеку методичних матеріалів з питань бібліотечного краєзнавства, розробляє сценарії масових заходів, рекламує КБД і т.ін.

Бібліограф здійснює довідково-бібліографічне обслуговування з питань краєзнавства, веде роботу з бібліографічного інформування, поповнює зведений краєзнавчий каталог, бере участь у складанні краєзнавчих бібліографічних посібників тощо.

Бібліотекар краєзнавчого відділу (сектора) обслуговує користувачів краєзнавчими документами, бере участь у бібліографічній діяльності відділу,

організації краєзнавчого фонду (відповідає за його розстановку і збереження), організує перегляди нових надходжень, книжкові виставки, проводить масові заходи і т.ін.

Для забезпечення системності у виконанні краєзнавчої роботи розробляються інші регламентуючі документи: зведений профіль краєзнавчого фонду бібліотек краю, інструкція про порядок відбору і передачі краєзнавчих і місцевих видань на депозитарне зберігання, шлях краєзнавчого документа в процесі формування краєзнавчого фонду, документація з ведення ЗвСКК і т. ін.

Оскільки краєзнавча робота здійснюється практично всіма структурними підрозділами бібліотеки, основні її показники відбиваються в планах роботи бібліотеки – як у загальному, так і у планах різних відділів (секторів). Окреме планування і звітність обов'язкові для краєзнавчих структурних підрозділів. Основні розділи плану (звіту) мають відображати всі традиційні складові КБД, а саме:

1. Формування краєзнавчого фонду (обсяг нових надходжень, в т.ч. місцевого обов'язкового примірника, ксерокопіювання і мікрофільмування; доповнення папок газетних вирізок, розстановка краєзнавчих документів, перегляд фонду з метою відбору на депозитарне зберігання, опрацювання документів і т.ін.).

2. Обслуговування користувачів (кількість читачів, відвідування, книговидача, в т.ч. по МБА).

3. Краєзнавча науково-інформаційна і бібліографічна діяльність.

3.1. Організація краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату (аналітико-синтетична обробка краєзнавчих документів, поповнення краєзнавчих каталогів і картотек, створення автоматизованих краєзнавчих БД, поповнення фонду виконаних довідок та ін.).

3.2. Довідково-інформаційне обслуговування споживачів інформації (кількість абонентів інформування, в т.ч. індивідуальних і колективних, бібліографічних довідок, оглядів і т.д.)

3.3. Підготовка краєзнавчих бібліографічних посібників (універсальних по-точних і ретроспективних, галузевих і тематичних; біобібліографічних і персональних, покажчиків другого ступеня тощо – вказується назва і обсяг видання, термін виходу в світ).

4. Популяризація краєзнавчих знань (книжкові виставки, тематичні перегляди, масові заходи – краєзнавчі читання, читацькі конференції, вечори зустрічей з видатними земляками і т.ін.)

5. Науково-дослідна і науково-методична діяльність (аналіз краєзнавчої роботи бібліотек області (міста, району), розробка методичних рекомендацій з різних напрямків КБД, заходи по підвищенню кваліфікації і т.д.).

6. Автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів.

Функціонування комплексного краєзнавчого відділу є базою повноцінної скоординованої роботи бібліотеки з усіх напрямків КБД, адже інші структурні одиниці не спроможні об'єднати зусилля всіх підрозділів бібліотеки, бібліотек краю в сфері краєзнавства. У практичній КБД, незалежно від наявності чи відсутності відділу краєзнавства в ОУНБ чи ЦБС, комплектування і розподіл краєзнавчих і місцевих документів по структурних підрозділах здійснює відділ комплектування (комплектування та обробки). Інші спеціалізовані відділи ОУНБ (відділ обслуговування працівників сільського господарства, технічної літератури, літератури з питань мистецтва і т.ін.) здійснюють роботу з краєзнавчими і місцевими документами за своїм профілем: обслуговують користувачів, замовляють нові видання, виявляють прогалини у фонді, беруть участь в аналітичному розписі краєзнавчих і місцевих документів зі своєї тематики, у веденні відповідних частин (КДБА). Тобто, навіть за наявності відділу краєзнавства інші відділи не звільняються від краєзнавчої роботи, а здійснюють її у відповідності до свого профілю, у тісній взаємодії з усіма структурними підрозділами ОУНБ, а також іншими бібліотеками краю.

Таким чином, характер КБД обумовлює локалізацію її основної управлінської ланки в обласних бібліотеках, організуюча і координаційна роль яких буде в перспективі зростати.

У ЦБС можна створити спеціальну групу краєзнавства, яка формується із представників різних відділів для проведення КБД; можна також передбачити посаду менеджера з краєзнавства, який вивчатиме краєзнавчий “ринок”, координуватиме КБД як в бібліотеці, так і за її межами (3).

Список використаної літератури

1. Закон України про бібліотеки і бібліотечну справу // Бібл.вісник. – 1995. - № 2.- С.1-5.
2. Краєзнавча робота в бібліотеках України: Інформ.бюлетень. Вип.8 / Держ.іст.б-ка України; Підгот. В.Кисельова, О.Михайлова. – К., 1997. – 19 с.
3. Кушнарєнко Н.Н. Краєведческая деятельность библиотеки: Учеб. пособие. – М.: МГИК, 1993. – С.17-26.
4. Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України: Наказ М-ва культури і мистецтв України № 314 від 11.06.96 р. // Законодавство – б-кам України: Довід.вид. Вип.1. Загальні засади діяльності бібліотек / НПБУ. – К., 2000. – С.168-172.

Рекомендована література

Організаційно-методичні питання краєзнавчої роботи // Теорія, методика і практика бібл.краєзнавства: Біблогр.покажчик (1987-1996) / Держ.іст.б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова, З.Х.Мусіна. – К., 1997. – С.12-13.

2. ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ФОНДУ

Основою КБД є краєзнавчі фонди (КФ). Як зазначено в “Положенні...” вони “включають, по-перше, документи, пов’язані з краєм змістом, - незалежно від тиража, мови, місця видання чи виготовлення, політичної чи ідейної спрямованості (краєзнавчі документи); і, по-друге, документи, пов’язані з краєм походженням (місцеві видання), опубліковані на території краю, - незалежно від їх змісту, виду, способу видання, мови, в т.ч. малотиражні, внутрівідомчі, вузькоспеціальні та ін.”(5). Тобто, краєзнавчі фонди – узагальнююче поняття, що об’єднує сукупність різних типів і видів краєзнавчих документів і місцевих видань. Проте, слід чітко розмежовувати ці дві складові краєзнавчих фондів, що формуються і організуються паралельно: 1) фонд краєзнавчих документів (ФКД), 2) фонд місцевих видань (або місцевий друк).

2.1. Фонд краєзнавчих документів

2.1.1. Склад фонду краєзнавчих документів

Для ФКД бібліотек характерний широкий видовий склад зібраних в них документів: книги; рукописні, електронні, машинописні, візуальні, аудіальні, ізографічні, картографічні, нотні документи і т.ін. Головним критерієм для відбору документів у такий фонд є наявність у них відомостей про край.

ФКД можуть бути універсальними (ОУНБ, публічні бібліотеки, бібліотеки краєзнавчих музеїв), багатогалузевими (бібліотеки університетів, системи Академії наук) та галузевими (науково-технічні бібліотеки підприємств, бібліотеки інститутів).

Зміст ФКД схожий із змістовною структурою всього фонду бібліотеки: видання суспільно-політичного напрямку, природничонаукові, технічні; література з питань сільського господарства, культури і мистецтва; художня

література і т.д., тобто, документи, що охоплюють усі аспекти суспільно-політичного, економічного, культурного життя області, району, міста або села.

Збираючи документи, пов'язані за своїм змістом з певною територією – селом, містом, районом чи областю, територіальні межі “свого краю” кожна бібліотека визначає з урахуванням природно-історичних, соціально-економічних, адміністративно-територіальних особливостей устрою краю. Враховується також тип і вид, місце даної книгозбірні в ієрархічній системі бібліотек регіону чи галузі, потреби та запити читачів, традиції бібліотечного краєзнавства даної місцевості.

Особливістю ФКД є те, що саме повнота, а не величина фонду є головною його якісною характеристикою. Типологічний, хронологічний, мовний склад ФКД, як правило, співпадає зі структурою фонду бібліотеки в цілому (4). Своєрідність ФКД і в тому, що краєзнавчі документи збираються і зберігаються незалежно від їхньої актуальності в даний час і не підлягають списанню як застарілі за змістом. Типова помилка бібліотечних працівників у минулі роки – виключення з ФКД або передання в спецхрані документів певних періодів нашої історії, “забуття” подій, фактів, а також видань, присвячених особам, діяльність яких була засуджена, внаслідок чого багато документів втрачено назавжди, а в фондах утворились невиправдані лакуни. Отже, матеріали про уродженців міста, села, їх твори краєзнавчого змісту необхідно збирати в бібліотеках незалежно від популярності цих людей в даний час. Наприклад, обстеження фонду краєзнавчого відділу Дніпропетровської ОУНБ показало, що персоналія Л.І.Брежнева – відомого політичного діяча 60-80-х рр. ХХ ст., уродженця Дніпропетровщини – представлена тільки двома виданнями, хоча історики-дослідники звертатимуться саме до цієї бібліотеки, адже в інших, як правило, ці книги вже списані.

У краєзнавчий фонд не включаються документи, де відомості про край вміщені у вигляді окремих глав, абзаців і т.ін., крім тих випадків, коли такий витяг (тематична папка, копія статті тощо) оформлено як самостійну одиницю зберігання.

Найповніші і найширші за складом ФКД зібрані в ОУНБ та центральних районних і міських публічних бібліотеках для дорослих, визнаних в нашій країні центрами бібліотечного краєзнавства.

2.1.2. Комплектування ФКД

Комплектування ФКД здійснюється у відповідності з загальною методикою аналізу документального потоку, виявлення, відбору і замовлення краєзнавчих документів з урахуванням критеріїв їх краєзнавчої цінності (4).

Поточне комплектування ФКД здійснюється переважно через спеціалізовані торговельні організації (бібліотечні колектори, магазини тощо), а також шляхом одержання ОУНБ обов'язкового безоплатного примірника видань, що виготовляються (в т.ч. публікуються) на відповідній території (6). Для своєчасного оформлення замовлення на краєзнавчі видання, з метою уникнення прогалин у комплектуванні, фахівець, який відповідає за краєзнавчу діяльність, переглядає плани місцевих і центральних (державних, приватних) видавництв і книготорговельних організацій, поліграфічних підприємств, інших установ, організацій, учбових закладів, музеїв і т.ін., що випускають краєзнавчі документи. Для контролю за поточним комплектуванням краєзнавчими документами широко використовуються посібники державної бібліографії, які забезпечують реєстрацію видань: “Літопис книг”, “Літопис авторефератів дисертацій”, “Літопис періодичних видань”, “Друковані та електронні засоби масової інформації України”, “Літопис образотворчих видань”, “Літопис нот”, “Літопис картографічних видань”, видавничий бібліографічний покажчик книг та брошур “Нові видання України”, а також бібліографічна інформація, вміщена на сторінках газет, журналів, рекламні плакати, листівки, закладки. Корисно також переглядати покажчики поточної літератури, які випускають обласні і крупні наукові бібліотеки країни.

Ретроспективне комплектування ФКД здійснюється для заповнення пропусків у поточному комплектуванні за минулі роки, заміни втрачених чи зношених документів. Основою такої роботи є картотека докомплектування, яка постійно доповнюється в результаті роботи по виявленню краєзнавчих документів.

Докомплектування ФКД здійснюється через використання обмінно-резервних фондів бібліотек, букіністичних магазинів, аукціонів; ознайомлення з приватними зібраннями книголюбів і краєзнавців, архівами наукових і науково-дослідних установ та організацій, учбових закладів підприємств. Перспективним напрямком є доповнення фонду копіями краєзнавчих документів, ксерокопіями, мікрофільмами і т.ін.

Контроль за надходженням КД у фонд бібліотеки здійснюється вже наявним робочим апаратом і не потребує створення нового: достатньо в картотеці докомплектування виділити розділ “Краєзнавство” або на картках з описом краєзнавчих документів зробити позначку “Кр.” чи виділити їх рейтерами певного кольору (4). Застосування нових інформаційних технологій нині відкриває нові можливості в цій роботі.

2.1.2.1. Визначення краєзнавчої цінності документа

Для повноцінного комплектування ФКД необхідно визначати краєзнавчу цінність документів, яка впливає на екземплярність замовлених видань, розміщення їх у структурних підрозділах ОУНБ або філіалах ЦБС.

Краєзнавча цінність документа – це сукупність змістовних і формальних характеристик, за якими бібліотечний спеціаліст віддає перевагу тому чи іншому КД, відбираючи його у фонд бібліотеки. Для експертизи цінності КД існує ряд критеріїв. Зокрема, еталонним КД вважається такий документ, якому притаманна сукупність краєзнавчих ознак:

- зв'язок з краєм за змістом;
- широке соціальне призначення;

- функціональна спрямованість на вивчення краю;
- створений і виданий (виготовлений) в краї;
- написаний місцевим автором;
- комплексного характеру;
- гуманітарного змісту (4).

Ступінь краєзнавчої цінності документа визначається повнотою набору вказаних ознак, причому серед останніх є основні і допоміжні. Звичайно, основним є краєзнавчий зміст документа. Перевага надається документам широкого соціального призначення, які синтезують опосередковану краєзнавчу інформацію, тобто, опрацьовану автором за допомогою джерел. Такі узагальнюючі матеріали необхідні більшості користувачів публічних бібліотек. Проте, краєзнавство як наука розвивається лише тоді, коли виникають протиріччя між “старими” знаннями і новими фактами, які потребують наукового пояснення і подальшого розвитку. Посібники для вивчення краю – цінне джерело, але нові факти краєзнавець може знайти переважно у документах, які потребують додаткової аналітичної роботи. Саме бібліотека є тим незамінним соціальним інститутом, що спроможний надати користувачам одночасно і документи, і інформацію про них. Крім того, бібліотека збирає і неопубліковані (рукописні, машинописні, електронні, графічні) краєзнавчі документи, але їх обсяг у фонді має бути таким, щоб не виникла ситуація, коли публічна бібліотека виконує функції архіву. Раціональне розмежування функцій та узгодження дій по формуванню фондів КД бібліотечного, архівного і музейного зберігання – запорука успішної роботи із забезпечення профільного комплектування в краєзнавчому напрямку. На краєзнавчу цінність документів впливає також і їхнє походження. Сам факт видання такого документа в краї служить додатковим підтвердженням його правдивості: маючи в руках такий КД, дослідник завжди може перевірити чи достовірними є описані факти, звернувшись до архіву, редакції місцевої газети і т.ін. Перевага надається і

документам відомих місцевих авторів, адже, як правило, місцеві жителі мають змогу спостерігати ті чи інші події або брати в них безпосередню участь.

Краєзнавчі документи комплексного характеру, які висвітлюють життя краю в різних аспектах (історія, економіка, культура, наука, суспільна сфера і т.д.) користуються пріоритетом при відборі у фонд публічної бібліотеки, це обумовлено комплексним характером самого краєзнавства як науки. Такі видання бібліотеки, як правило, комплектують в оптимальній кількості, враховуючи замовлення відповідних структурних підрозділів, в першу чергу, краєзнавчого. Визначення краєзнавчої цінності документів, що висвітлюють тільки один аспект життя краю або присвячених певній галузі, потребує додаткової конкретизації (враховується тип, вид бібліотеки, запити користувачів).

Однією з ознак краєзнавчої цінності документа є його гуманітарне, гуманістичне спрямування, адже, саме потреба людини в пізнанні рідного краю зумовила виникнення краєзнавства і КБД. Краєзнавство – наука, яка має величезний патріотичний зміст, наука, яка виховує, тож, перевага краєзнавчих документів гуманітарного змісту полягає, насамперед, у тому, що саме людина є одним із головних суб'єктів і об'єктів краєзнавчої діяльності, пізнання і розвитку краю (4).

2.1.3. Організація ФКД

ФКД кожної бібліотеки передбачає внутрішню упорядкованість, узгодження і взаємодію всієї сукупності документів, що зібрані в ньому. Це досягається відповідною організацією такого фонду. Організувати ФКД означає, по-перше, визначити його структуру, місце в системі підфондів бібліотеки і, по-друге, здійснити ряд процесів, що йдуть після комплектування фонду (прийом, облік, технічна бібліотечна обробка, розміщення і зберігання краєзнавчого фонду).

Вивчення організації краєзнавчих фондів 24-х ОУНБ України свідчить про те, що нині практикуються два способи організації цих фондів:

1) краєзнавчий фонд виділяється в окремий фонд бібліотеки на базі відділу краєзнавства (в десяти обласних бібліотеках – Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Івано-Франківській, Луганській, Рівненській, Сумській, Херсонській, Черкаській, Чернігівській);

2) краєзнавчі фонди розосереджуються за всіма структурними підрозділами бібліотеки згідно з їх профілем і функціональним призначенням (1).

Досвід показує, що найоптимальнішою організація фонду є в тих бібліотеках, де створені комплексні структурні підрозділи – краєзнавчі відділи (3). Співробітники відділів організують розшук і докомплектування відсутніх видань, координують роботу інших універсальних та галузевих відділів, здійснюючи найраціональніший перерозподіл краєзнавчого фонду. Як правило, в краєзнавчому відділі збирається та частина фонду, що найактивніше використовується читачами. Там же розміщується краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат, що дає змогу швидко задовольняти запити користувачів. Довідники і бібліографічні посібники бажано збирати у відділі з максимальною повнотою.

Краєзнавчі документи, які включаються у фонди інших універсальних та галузевих відділів бібліотек згідно з їх профілем, є в основному дублетними виданнями і використовуються при організації книжкових виставок, проведенні масових заходів та в інформаційній діяльності. У випадках, коли документ в роботі, на місці зберігання залишається закладинка з точною адресою місцезнаходження цього матеріалу.

Частини краєзнавчого фонду, що розміщені в читальному залі, галузевих і спеціалізованих відділах бібліотеки, на абонементі, пов'язуються між собою відсилками. Крім того, бажано інформувати читачів про склад краєзнавчого фонду, правила користування ним в окремому зверненні. Можна також інформувати про цей фонд, організуючи перегляди краєзнавчих документів, тематичні полиці у всіх відділах. Велике значення у пропаганді краєзнавчого

фонду і його використанні належить довідково-бібліографічному апарату, насамперед, зведеному систематичному краєзнавчому каталогу (ЗвСКК).

В умовах, коли краєзнавчий фонд розсіяний по підфондах структурних підрозділів бібліотеки, утруднюється його безпосередній огляд читачами і бібліотечними працівниками, вивчення його складу і обсягу. Значна частина фонду з цієї причини взагалі не використовується. Значно полегшити роботу з КФ у таких випадках спроможний зведений алфавітний краєзнавчий каталог (ЗвАКК). Він, по-перше, ніби об'єднує розосереджені краєзнавчі документи; по-друге, забезпечує предметний зв'язок краєзнавчих видань, присвячених різноманітним аспектам краєзнавства (історія, природа, економіка, екологія, культура); по-третє, вказує місцезнаходження краєзнавчих документів не тільки у фонді даної бібліотеки, але й інших бібліотек регіону чи інших установ. Тому поряд із вдосконаленням складу фонду перед бібліотеками постає і завдання забезпечити повноту і якість ЗвАКК, вести підготовку його до друку чи переведення в електронну форму.

В ЦБС краєзнавчий фонд у повному складі, як правило, формується в центральній бібліотеці. В читальному залі збираються цінні видання, що користуються великим попитом. Дублетні примірники краєзнавчої галузевої літератури надходять також до галузевих і спеціалізованих підрозділів бібліотеки. На абонементі збирається найпопулярніша краєзнавча література, що є в бібліотеці в достатній кількості. Розміщувати ці матеріали краще на окремих полицях, постійно діючій виставці “Наше місто (село)”, “Наш район” і т.ін. У випадках, коли краєзнавчий фонд читального залу дуже великий, частину його можна розмістити у відділі організації і використання єдиного фонду на окремих полицях і столиках.

Розподіл краєзнавчих документів по бібліотеках-філіалах проводиться у відповідності з загальними положеннями формування єдиного фонду ЦБС. Крім видань загального змісту про область, місто, район, бібліотеки-філіали збирають матеріали про своє село чи мікрорайон міста. У зв'язку з цим велику увагу варто приділяти створенню тематичних альбомів, папок вирізок із

місцевих газет, літописів фабрик, заводів, колективних, фермерських господарств, історії трудових династій, адже ці матеріали значно доповнюють краєзнавчі фонди бібліотек-філіалів (7).

2.1.3.1. Деякі особливості організації краєзнавчого фонду

Однією з важливих особливостей організації краєзнавчого фонду є те, що процеси, які завершують його формування (прийом, облік, технічна бібліотечна обробка, розміщення і зберігання краєзнавчих документів) здійснює ряд функціональних відділів бібліотеки у відповідності зі своїм призначенням: комплектування та обробки, книгозберігання, тощо. Це потребує великої злагодженості в їхній роботі.

В практиці ОУНБ країни існують два основні підходи до організації обліку краєзнавчих документів. В одних бібліотеках індивідуальний і сумарний облік цих видань здійснює лише відділ комплектування. Причому, в “Книзі сумарного обліку фонду” вказується, як правило, лише загальний обсяг краєзнавчих документів у спеціально виділеному для цього розділі “Краєзнавчі документи”. Інші бібліотеки вводять допоміжний сумарний (а іноді й індивідуальний) облік краєзнавчих документів у краєзнавчому відділі та книгосховищі і в своїх “Книгах сумарного обліку краєзнавчих документів” реєструють не тільки загальний обсяг таких документів, але й вказують в окремих графах книги склад фонду за змістом, типами, видами, мовою, джерелами надходження тощо. Це дає певне уявлення про обсяг та склад краєзнавчого фонду, можливість науково управляти його формуванням.

Документи, які надходять до краєзнавчого фонду, забезпечуються відділом обробки необхідною кількістю каталожних карток, мають помітку “Кр.”.

Розстановку документів у краєзнавчому відділі доцільно здійснювати згідно зі схемою, прийнятою для краєзнавчого систематичного каталога: це полегшує розшук.

Оптимальна організація ФКД – запорука його надійного збереження, а також ефективного використання читачами. У приміщеннях, де зберігається цей фонд, мають підтримуватися оптимальна температура і вологість повітря, відповідний санітарно-гігієнічний режим, забезпечуватися протипожежні і соціальні заходи захисту краєзнавчих документів. Треба також здійснювати своєчасний ремонт, реставрацію і опрацювання видань. Як відомо, більшість з них видано у м'якій обкладинці та на другосортному папері. Краєзнавчі матеріали рідко перевидаються і тому кращі з них внаслідок довгострокового використання втрачають зовнішню привабливість, фізично зношуються. Бібліотекам варто вести роботу по переведенню паперових рідкісних краєзнавчих видань на нетрадиційні форми відображення інформації.

Як свідчить досвід, читачам до вподоби відкритий доступ до краєзнавчого фонду. Така організація фонду дозволяє читачам самостійно переглянути необхідні видання, познайомитись з їхнім змістом і підібрати потрібну книгу. Але в цьому випадку важливо забезпечити належні умови для роботи читачів, а також організувати оптимальне розміщення і оформлення ФКД (7).

Питання організації краєзнавчого фонду закріплюються в регламентуючих документах бібліотеки. Головним таким документом є “Положення про краєзнавчий фонд ... бібліотеки”.

2.2. Фонд місцевих документів

Введення в дію Закону про обов'язковий примірник документів значно полегшило роботу ОУНБ в напрямку комплектування фонду місцевих видань: обов'язковий безоплатний примірник видань, що виготовляються (в т.ч. публікуються) на відповідній території, має доставлятися обласним універсальним бібліотекам (6).

Нині за системою місцевого обов'язкового примірника до ОУНБ в основному надходять книги і періодичні видання. Скорочуються надходження

нотних, картографічних, образотворчих, нормативно-технічних документів. Значні прогалини характерні для надходження аудіовізуальної продукції та CD ROMів. У цьому зв'язку слід максимально активізувати діяльність комплекторів та фондоутримувачів по встановленню контактів з виробниками документної інформації (2).

Отож, ОУНБ здійснює поточний контроль за повнотою надходження місцевого примірника документів, для чого веде окрему картотеку. Розміщується фонд місцевих документів окремо від інших частин фонду і групується за роками видання в хронологічній послідовності.

Для краєзнавчої сфери пріоритетне значення має також проблема збереження краєзнавчих та місцевих документів для нинішніх і майбутніх поколінь, яка набуває особливого соціального значення. Використання інформаційних технологій дозволить бібліотекам створити надійну документну базу “Пам’яті регіону”, що є складовою національної програми “Пам’ять України”, здійснюваної у межах програми ЮНЕСКО “Пам’ять світу”. Це вимагає нового підходу до процесів збереження краєзнавчих фондів, які нині все більше пов’язуються з переведенням документів на мікроносії та оцифруванням документів. Дегіталізація, тобто переведення фондів в цифрову форму – найперспективніший напрям збереження найцінніших краєзнавчих і місцевих документів (2).

Список використаної літератури

1. Ганзя І.В. Краєзнавчий фонд бібліотеки: сутність поняття, основи структурування // Вісн. Харків. держ. акад. культури. Вип.1: Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика: Зб.наук.праць / ХДАК; Відп. ред. Н.М.Кушнарченко. – Х., 1999. – С.44-49.

2. Денисенко С.О. Концептуальні засади формування єдиного розподіленого краєзнавчого фонду бібліотеки регіону // Вісн. Харків.держ.акад. культури. – Х., 2001. – Вип.7. – С.46-51.

3. Краєзнавча робота в бібліотеках України: Інформ.бюлетень. Вип.3 / Держ. іст.б-ка України; Склад.: О.В.Михайлова, В.П.Кисельова. – К., 1992.- С.12.

4. Кушнарєнко Н.Н. Краєведческая деятельность библиотек: Учеб. пособие. – М.: МГИК, 1993. – С.27-57.

5. Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України: Наказ М-ва культури і мистецтв України № 314 від 11.06.1996 р. // Законодавство – б-кам України: Довід.вид. Вип.1 / НПБУ. – К., 2000. – С.168.

6. Про обов'язковий примірник документів: Закон України // Уряд.кур'єр. – 1999. – 13 трав. – С.1-3.

7. Формування краєзнавчих фондів бібліотек: Метод. рекомендації / Держ. іст. б-ка УРСР; Склад.: В.П.Кисельова, Н.М.Кушнарєнко. – К., 1990. – 23 с.

Рекомендована література

Краєзнавчі фонди // Теорія, методика і практика бібл. краєзнавства: Бібліогр.показчик (1987-1996) / Держ.іст.б-ка України. – К., 1997. – С.33-36.

3. КРАЄЗНАВЧИЙ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ АПАРАТ

3.1. Загальні вимоги

3.1.1. Призначення і функції

Краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат (КДБА) є основою здійснення краєзнавчої діяльності бібліотеки.

Головне призначення КДБА полягає в найповнішому та різнобічному відображенні існуючих документів, картографічних, нотних видань, аудіо-візуальних та інших матеріалів про край. Тут висвітлюють документи в галузевому, авторському, персональному, предметному, топографічному, хронологічному і мовному аспектах. КДБА також є важливим засобом здійснення процесів внутрішньої роботи ОУНБ і виконання нею функції науково-методичного центру регіону: координації комплектування фондів бібліотек регіону, докомплектування фондів даної бібліотеки, формування складу КДБА бібліотек регіону та ін.

КДБА ОУНБ є базою для створення системи бібліографічних посібників про регіон.

3.1.2. Якісні показники

Якісні показники КДБА визначаються:

- максимальною повнотою відображення всіх видів документів та інших матеріалів;
- відповідністю структури і змісту каталогів сучасним вимогам;
- доцільністю складу і компактності структури ДБА, що забезпечує зручне користування ним;

- наявністю:
 - найповніших зведених даних про репертуар краєзнавчих і місцевих видань;
 - взаємозв'язків між окремими його структурними складовими, а також між краєзнавчим і загальним ДБА ОУНБ та інших бібліотек регіону;
 - документації на ведення КДБА;
 - допоміжного апарату, який полегшує пошук і забезпечує доступність КДБА;
- наочністю оформлення.

3.2. Структура краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату (КДБА)

До КДБА входять такі структурні складові, які забезпечують конкретний аспект пошуку і не повторюють інші:

Це, по-перше, **система каталогів і картотек**, яка включає:

- *зведений систематичний краєзнавчий каталог (ЗвСКК);*
- *зведений алфавітний краєзнавчий каталог (ЗвАКК);*
- *зведений каталог місцевих документів (ЗвКМД);*
- *тематичні краєзнавчі картотеки.*

По-друге - **фонд довідкових і бібліографічних посібників;**

По-третє - **фонд виконаних краєзнавчих довідок.** (Див.додаток №1)

У процесі створення оптимального варіанту структури КДБА в конкретній бібліотеці потрібно враховувати як характер інформаційних потреб користувачів, так і наявність системи каталогів і картотек в бібліотеках регіону. Дублювати їх у підрозділах КДБА ОУНБ недоцільно. Наприклад, вести картотеку “Збірники праць ... інституту” – це обов’язок бібліотеки даного

інституту. Створювати таку картотеку в ОУНБ немає потреби, тому що “Збірники праць...” краєзнавчого змісту відображаються у відповідних розділах ЗвСКК, а всі “Збірники праць...”, що побачили світ в регіоні, обліковуються в каталозі місцевих видань, а також у загальному ДБА ОУНБ. У випадку, якщо бібліотека даного інституту не веде таку картотеку, то ОУНБ має допомогти створити її. Як регіональний методичний координаційний центр, ОУНБ зобов’язана впливати на формування системи каталогів і картотек бібліотек регіону, в тому числі і краєзнавчих.

Формуючи структуру КДБА конкретної ОУНБ, важливо також враховувати систему краєзнавчих бібліографічних посібників, що традиційно склалася і продовжує виходити друком в певному регіоні. Так, наприклад, вже немає потреби створювати рекомендаційні краєзнавчі картотеки, тому що їх функції можуть виконувати бібліографічні посібники краєзнавчого змісту, велика кількість яких упродовж останніх років була підготовлена бібліотеками України (Див.результати дослідження ДІБУ в інформаційному бюлетені “Краєзнавча робота бібліотек України”, Вип.8 (К., 1997) (4). Доповненням можуть слугувати постійнодіючі виставки нових надходжень краєзнавчих документів та тематичні добірки матеріалів.

Створення будь-яких додаткових картотек має сенс лише тоді, коли розшук документів за конкретною темою в основному КДБА неможливий або дуже складний. Разом з тим, неприпустиме безпідставне знищення тих чи інших краєзнавчих каталогів (картотек) в будь-якому відділі бібліотеки. Такі питання повинна вирішувати каталогізаційна комісія бібліотеки.

Організують і ведуть КДБА фахівці відділу (сектора) краєзнавства ОУНБ. Працівники спеціалізованих відділів беруть участь в аналітичній обробці краєзнавчих і місцевих документів за своєю тематикою, а також ведуть відповідні частини КДБА (3).

Структура КДБА може мати різні варіанти організації в залежності від реальних умов діяльності бібліотеки. Так, зокрема, структура КДБА ЦБС, як і загальний ДБА ЦБС може складатися з кількох рівнів:

I. Структурні частини КДБА, які відображають фонди бібліотек-філіалів.

II. Основні структурні підрозділи ДБА, які розкривають краєзнавчі фонди всієї ЦБС, а також службові картотеки на допомогу організації краєзнавчої діяльності ЦБС.

III. Зведені частини КДБА, які включають відомості про фонд не тільки ЦБС, але й про наявність краєзнавчих документів в бібліотеках інших систем та відомств.

Нині КДБА ОУНБ стає сучаснішим і мобільнішим. У ньому значне місце займають електронні каталоги, створюються бази даних краєзнавчої тематики. З'явилася можливість використання Інтернету, каталогів бібліотек різних країн світу, а також веб-сайтів місцевих організацій та установ.

Детальніше про використання сучасних автоматизованих інформаційних технологій, створення електронних версій краєзнавчих каталогів і картотек див.розділ 6.

3.3. Зведений систематичний краєзнавчий каталог (ЗвСКК)

3.3.1. Специфіка. Функції

ЗвСКК – основна ланка КДБА. Він відображає виявлені за різними джерелами матеріали про край незалежно від того, чи є вони у фондах певної ОУНБ, тобто, ЗвСКК містить вичерпні відомості про краєзнавчі документи та інші матеріали, які стосуються краю.

Специфіка ЗвСКК полягає в тому, що від звичайного систематичного каталога він відрізняється характером відображуваних у ньому матеріалів. Тут знаходяться записи книг, аналітичні записи із збірок та періодичних видань краєзнавчого змісту, проте, переважну частину записів в ЗвСКК складають аналітичні. До каталога включають і різні дрібні матеріали (листівки, плакати і т.ін.), неопубліковані праці (як наприклад, доповіді на засіданнях місцевих відділень товариств – географічного, охорони природи, охорони пам'яток

історії та культури; лекції, прочитані в краєзнавчому лекторії, на курсах екскурсологів; матеріали зборів працівників культури і мистецтв; “Літописи” історії промислових і сільськогосподарських підприємств, а також картографічні і нотні видання, CD-ROMи, аудіовізуальні матеріали). У ЗвСКК застосовується зворотньо-хронологічний принцип розташування записів матеріалів, що дає змогу, перш за все, ознайомити користувачів з новими краєзнавчими документами.

Як відомо, кожний зведений каталог відображає видання, які зберігаються у фондах кількох бібліотек. Відносно ЗвСКК це поняття набагато ширше: він включає відомості і про документи, які відсутні в бібліотеках регіону і було виявлено з різних бібліографічних джерел.

Комплексний характер краєзнавчих документів, різноманітність матеріалів, які відображаються в ЗвСКК, ускладнюють процес їх класифікації за галузями знань, тому для краєзнавчих каталогів свого часу було розроблено “Типову схему...” (7), а пізніше – рекомендації по її удосконаленню(8).

ЗвСКК є по суті також і своєрідним унікальним ретроспективним комплексним бібліографічним покажчиком. Жодний інший каталог за межами регіону не вміщує повнішої інформації про краєзнавчі документи. Саме ЗвСКК є надійною основою для ведення різнобічної краєзнавчої діяльності, надає можливість здійснювати багатоаспектний пошук документів про даний регіон.

3.3.2. Виявлення документів

Поповнення ЗвСКК здійснюється за рахунок поточних надходжень документів та виявлених матеріалів за минулі роки.

Основним методом виявлення документів для ЗвСКК залишається суцільний перегляд всього потоку нових надходжень до ОУНБ (книг, журналів, газет та продовжуваних видань). Цей метод дозволяє виявити інформацію про край в окремих частинах книги, статтях, примітках і т.ін. Суцільний перегляд *de visu* дозволяє знайти краєзнавчу інформацію і в тих

виданнях, зміст яких за назвою важко визначити. Такий метод перегляду дає можливість оцінити документ, зробити найточніший його опис, а також скласти анотацію з урахуванням краєзнавчого аспекту.

Важливим методом виявлення краєзнавчих документів є обстеження поточних і ретроспективних бібліографічних покажчиків, що дає змогу знайти матеріали, які не надійшли до бібліотек регіону. Тому потрібно систематично переглядати видання Книжкової палати України. (Див.додаток № 2) (9). Зокрема, в “Літописі картографічних видань” відображаються твори друку, які не висвітлені в інших бібліографічних джерелах, але вони є цікавими для вивчення краю.

Повнота виявлення документів залежить не тільки від широкого кола джерел, але й від якісної організації пошукової роботи, професіоналізму бібліографів, які, як правило, не обмежуються фондами лише певної ОУНБ та бібліотек регіону, а вивчають зібрання найкрупніших книгозбірень України, інших країн світу, широко використовуючи при цьому їх друковані каталоги та ретроспективні бібліографічні покажчики.

Отже, кількість джерел для виявлення краєзнавчих документів необмежена, водночас, кожна ОУНБ може скласти для себе перелік найважливіших.

Обов’язкові джерела для виявлення документів про край:

- місцевий обов’язковий примірник;
- центральні періодичні видання (газети, журнали);
- місцеві періодичні видання (газети, журнали);
- поточні бібліографічні посібники; видання Книжкової палати України (“Літопис книг”, “Літопис журнальних статей”, “Літопис рецензій”, “Літопис картографічних видань”);
- ретроспективні бібліографічні посібники;
- фонди інших книгозбірень.

Важливим джерелом для ретроспективного виявлення документів про край і місцевих видань є краєзнавчі фонди депозитарного зберігання.

3.3.3. Відбір документів

До ЗвСКК відбирають документи, які мають наукову, історичну або практичну цінність. Ці документи повинні мати описи подій, фактів, явищ, пов'язаних з територією області, зумовлених її природними умовами, станом економіки і культури, історичним розвитком.

Відібрані документи мають задовольняти таким основним вимогам:

- включати відомості про край (область), які мають суспільно-політичне, історичне або наукове значення;
- відображати нове в житті області (політичному, суспільному, розвитку економіки, культури, науки);
- вміщувати конкретні фактичні або підсумкові статистичні дані.

До ЗвСКК включають:

- книги, цілком присвячені області;
- книги, частково присвячені області (глави, розділи або сторінки), якщо цей матеріал має цінність для вивчення області;
- статті із збірників, періодичних та продовжуваних видань, передмови та інші матеріали, присвячені області цілком або частково;
- статті і матеріали краєзнавчого змісту з газет і журналів;
- рецензії на краєзнавчі видання;
- листівки, плакати;
- друковану графіку і картографічні матеріали;
- аудіальні і візуальні матеріали.

Не слід відбивати в краєзнавчому каталозі документи вузькоспеціального характеру, а саме:

- розпорядження місцевих організацій, які не мають принципового значення, наприклад, про зміни графіків роботи транспорту, очистку вулиць і т.ін.;

- адміністративно-управлінські, оперативно-господарчі і технічні документи, інструктивно-виробничі матеріали, які видаються для службового користування в установах і на підприємствах;

- форми, бланки та інструкції з обліку та звітності, технічні вказівки і вимоги, тарифно-кваліфікаційні довідники, пам'ятки з техніки безпеки і т.ін.;

- рекламні і комерційні об'яви навчальних закладів, культурно-освітніх установ, спортивних та інших організацій і установ;

- програмно-методичні видання (навчальні плани, програми, інструкції), підручники та навчальні посібники, в яких немає місцевого матеріалу.

Видання місцевих наукових установ, праці вчених некраєзнавчого змісту, видані на території області, слід збирати в каталозі (картотеці) місцевих видань.

Основний критерій відбору документів – їх краєзнавчий зміст. Не слід перевантажувати ЗвСКК документами тимчасового характеру і такими, що не мають наукової і пізнавальної цінності. Це загальний принцип відбору. Разом з тим, місцеві умови та особливості краю (географічні, економічні, національні), а також забезпеченість фондів матеріалами з конкретної теми вимагають від ОУНБ самостійних методичних рішень, тому в бібліотеках складають свої робочі інструкції по відбору документів до ЗвСКК.

3.3.4. Структура ЗвСКК

Структура ЗвСКК передбачає три складові частини :

- *систематична (загальна);*
- *топографічна (райони, міста, села області);*
- *біобібліографічна (персоналії).*

Враховуючи сучасні вимоги компактності, доступності, інформативності КДБА, фахівці краєзнавчих структурних підрозділів, як правило, ведуть одну – *систематичну частину ЗвСКК*. Концентрація інформації в ній дає можливість всебічно, повно, разом з тим, економно вести КДБА за допомогою детально розроблених топографічних і персональних рубрик, системи відсилок та добре організованого допоміжного апарату.

У цій частині ЗвСКК збираються записи всіх видів документів загального змісту, в яких всебічно висвітлюється життя певної області, її історія та культурний розвиток, природні умови та ресурси і т.ін.

Структура ЗвСКК ОУНБ розробляється на основі “Типової схеми...” (Спеціальний варіант ББК для КСК), яка в цілому відповідає комплексному характеру краєзнавчих документів, але періодично потребує сучасної наукової редакції. З цього питання радимо звертатись до методичних рекомендацій, розроблених фахівцями ДІБУ (8,2).

Необхідність ведення *топографічної* частини не підтвердилась на практиці. ОУНБ не в змозі забезпечити достатньої наповненості цієї частини через великий обсяг роботи. Рациональніше розробити систему топографічних рубрик у розділах ЗвСКК і збирати в них описи на документи загального змісту. Більш детально матеріали про окремі райони області відображуються в каталогах ЦБС.

В сучасних умовах, коли зусилля фахівців спрямовані на вдосконалення ЗвСКК, такий підхід до вирішення питання про топографічну частину цілком виправданий. У той же час, виділення топографічних рубрик в середині ЗвСКК ОУНБ, дозволяє досягти його цілісності.

Питання ведення *біобібліографічної* частини в ЗвСКК кожна бібліотека вирішує по-різному. В одних бібліотеках виділяють у систематичній частині персональні рубрики за схемою і дублюють ці матеріали в біобібліографічній. Ця робота вимагає певної витрати часу, а тому не завжди виконується оперативно.

Деякі бібліотеки не виділяють персональні рубрики в систематичній частині, а ведуть лише самостійну “Персоналію”, куди включають широке коло імен і літератури. Найдоречнішим, на наш погляд, є виділення персональних рубрик в ЗвСКК за схемою, як це робиться в кожному систематичному каталозі.

Основним критерієм відбору імен і документів для персональних рубрик має бути зв'язок особи з краєм та її внесок у розвиток економіки і культури регіону. Що стосується матеріалів про особу, діяльність якої не обмежується однією територією, такі записи персоналій в ЗвСКК допоможе знайти система відсилок, додаткові картки, алфавітно-предметний та іменний покажчики. Описи матеріалів про перебування в краї відомих політичних діячів, вчених, письменників, художників та інших митців, музичних, театральних та інших колективів відображають в таких розділах ЗвСКК, як “Суспільно-політичне життя краю”, “Театральне життя краю” і т.ін., в яких можна виділити рубрики: “З історії ... життя краю” і т.ін. Якщо матеріали вміщують відомості про коротке перебування діяча в краї і про те, що життя краю знайшло своє відображення в його творчості, такі описи збирають в розділі “Край у творах художньої літератури”.

Деякі труднощі у бібліографів викликає питання розміщення описів документів про видатних уродженців краю, які пов'язані з ним лише фактом народження. Виділяти рубрики для таких осіб в ЗвСКК нелогічно. Оскільки у виховній роботі широко використовуються теми “Відомі уродженці ... краю” або “Видатні земляки ... краю”, то таким особам може бути присвячена картотека допоміжного характеру (див. 3.3.8. Допоміжні картотеки).

3.3.5. Характеристика і розміщення описів документів

Бібліографічні записи документів для ЗвСКК складаються на картках згідно з діючим державним стандартом.

Матеріали, видані національними мовами, описують з оригіналу з наступним перекладом заголовка чи назви українською мовою.

Документи, заголовки яких не дають повного уявлення про зміст, анотуються. Анотації до краєзнавчих видань складаються згідно з загальноприйнятими методичними вимогами, хоча вони й мають свою специфіку. Найголовніше в цій роботі – чітке визначення краєзнавчого об'єкту (села, міста, району; підприємства або іншого конкретного географічного чи економічного об'єктів), а також зазначаються хронологічні рамки або історичний період, про який йдеться.

Якщо мова йде про конкретну особу, то обов'язково вказують її прізвище, ім'я та по-батькові, чим займалася, сфера діяльності, звання і таке ін. Цікавими є також і відомості про ілюстративний та картографічний матеріали. У деяких випадках необхідно вказати дані про автора книги чи статті.

Особливими є вимоги до анотування бібліографічних посібників. Для їх характеристики потрібно вказувати: кількість назв описів документів, що увійшли до посібника, види документів (книги, статті, рецензії, автореферати дисертацій, карти, ізопродукція і т.ін.), хронологічні рамки змісту, мовний склад, територіальні межі; розміщення описів документів, наявність анотацій, довідкового апарату, передмови, різних видів довідок. У цій роботі допоможуть методичні рекомендації до складання універсальних поточних покажчиків літератури про край (див.розділ 4).

На картках ЗвСКК роблять умовні позначки: шифр, каталожний індекс та сигли бібліотек, у фондах яких знаходиться певне видання. На зворотньому боці картки – джерело, в якому було виявлено документ (наприклад ЛЖС- 98-11805), у випадку, коли його місцезнаходження невідоме. Отже, умовні позначення розміщують так:

- на картках з описом книг обласної бібліотеки в лівому верхньому кутку проставляється шифр книги, а в лівому нижньому – індекс схеми класифікації для каталога краєзнавчих видань даної бібліотеки;

- на картках з описом книг про область з виділеного окремо підсобного краєзнавчого фонду проставляється індекс краєзнавчої схеми, за якою вони розміщені;

- якщо краєзнавчий фонд не виділено окремо, то на картці проставляється шифр основного фондосховища та індекс краєзнавчої схеми;

- якщо краєзнавчий каталог ведеться є зведеним, то в нижньому правому кутку або на звороті картки проставляються номерні знаки (сигли) бібліотек-учасниць, в яких зберігається дана книга;

- на картках з описом книг, відсутніх в обласній бібліотеці, шифр не проставляється, а в нижній частині картки скорочено зазначається бібліографічне джерело, з якого описано дану книгу. Шифр не вказується також на картках з аналітичними записами.

Враховуючи різноманітність відображуваних матеріалів, слід виділяти в усіх рубриках каталога в логічній послідовності описи першоджерел (законів, постанов парламенту та уряду, указів Президента і т.ін.), книг, статей. З метою виділення найголовніших матеріалів серед масиву представлених документів радимо виділяти їх роздільниками (найкраще “глухими”). Найдоцільнішою є зворотньо-хронологічна розстановка.

3.3.6. Допоміжний апарат

Для зручності користування й вільної орієнтації в досить складній структурі ЗвСКК створюється **предметний** та **іменний** покажчики.

В *предметному* - вказують розділи і рубрики ЗвСКК, які відображають документи про конкретний предмет, поняття, краєзнавчий об'єкт. При створенні цих покажчиків дотримуються загальної методики їх складання, з урахуванням особливостей краєзнавчого каталога.

В *іменному* - вказують розділи і рубрики ЗвСКК, які відображають документи про видатних діячів.

Добре організований допоміжний апарат не лише полегшує пошук документів в ЗвСКК, але й слугує своєрідним довідником для бібліотечних пра-

цівників, оскільки прийняті в ньому методичні рішення допомагають дотримуватися єдиних принципів систематизації документів.

3.3.7. Редагування ЗвСКК

Для забезпечення надійності й актуальності каталога необхідно систематично вдосконалювати його за допомогою **планового** та **поточного** редагування.

Поточне редагування відбувається в процесі щоденної роботи – при розстановці карток з описами нових надходжень документів та під час виконання довідок.

Планове редагування передбачається на певний термін – 5-10 років. Під час його здійснення удосконалюється структура каталога, відбуваються перегрупування його підрозділів, вилучення описів тимчасового значення, друкарських та інших помилок, а також ретроспективне доповнення. Так, наприклад, фахівці краєзнавчого відділу Дніпропетровської ОУНБ під час такого редагування матеріали з історії місцевої організації комуністичної партії до 1991 р. згрупували у відповідних хронологічних діленнях розділу “Історія краю”, хоча в методичних порадах (“Удосконалення...”, с.10) (8) рекомендувалося розміщувати ці матеріали в рубриці “Діяльність політичних партій і організацій” розділу “Суспільно-політичне життя краю”, утворивши відповідну підрубрику “Історія організації”. Проте, практика довела, що вказані матеріали налічують кілька скриньок і їх доцільно відобразити саме в розділі “Історія краю”, при цьому подати відсилку в підрубриці, присвяченій історії сучасної Комуністичної партії України в розділі “Суспільно-політичне життя краю”.

Для складання перспективного плану редагування ЗвСКК, краще попередньо проаналізувати робочий стан каталога і виявити основні недоліки в ньому і накреслити завдання методичного та технічного характеру, а також передбачити конкретні заходи для вирішення цих завдань. Перспективний план

повинен вказувати найважливіші шляхи вдосконалення ЗвСКК і бути керівним документом в здійсненні цієї безперервної роботи. План обговорюють у колективі і його затверджує керівництво бібліотеки.

Постійного вдосконалення потребує і допоміжний апарат до ЗвСКК. Крім внесення доповнень в процесі поточної роботи з каталогом (розстановка нових карток, виділення тематичних рубрик і т.ін.), необхідно його також періодично редагувати. Це забезпечить надійність допоміжного апарату і оперативність в роботі із ЗвСКК.

Найважливішою умовою забезпечення високої якості ЗвСКК є безперервність в процесі його ведення, тобто – послідовне продовження його формування, доповнення новими описами, редагування з дотриманням прийнятих методичних рішень. Ці рішення мають бути зафіксовані в документації, що дасть змогу запобігти дублюванню, порушенню встановлених взаємозв'язків між каталогами бібліотеки та всередині самого краєзнавчого каталога. Документація необхідна і для нових працівників, які будуть продовжувати розпочату раніше роботу.

3.3.8. Документація до ведення ЗвСКК

Функц документації виконують: паспорти, положення, інструкції на окремі процеси роботи, схема ЗвСКК, а також допоміжні робочі картотеки. Схему краще зберігати у друкованому вигляді – це дасть змогу наочно побачити структуру каталога та взаємозв'язки розділів і рубрик у ньому; за допомогою друкованої схеми також легше проаналізувати структуру ЗвСКК і визначити шляхи його подальшого вдосконалення. (Див.додаток № 3).

Подаємо повний перелік регламентуючих документів до ведення ЗвСКК:

1. Паспорт ЗвСКК
2. Схема ЗвСКК (у друкованому вигляді)
3. Інструкція про порядок виявлення краєзнавчих документів
4. Інструкція про відбір документів

5. Інструкція про порядок обстеження фондів бібліотек ... області (краю)
6. Інструкція про організацію допоміжного довідкового апарату (показчик імен, алфавітний предметний показчик)
7. Перспективний план редагування ЗвСКК (на 15-20 років)
8. Допоміжні картотеки.

Детальніше зупинимося на **допоміжних картотеках**:

1. **“Переглянуті джерела”** – картотека видань для обліку, контролю і забезпечення послідовності процесів у виявленні документів.

2. **“Для перегляду de visu”** – картотека матеріалів, виявлених з різних джерел, і з якими слід ознайомитися візуально.

3. **“Методичні рішення”** – картотека, яка допомагає дотримуватись єдиних принципів ведення КДБА.

4. **“Знаменні і пам’ятні дати”** – фактографічний банк даних, який є основою для підготовки видань типу “Календар знаменних і пам’ятних дат ... області на... рік”. На відміну від краєзнавчого каталогу ОУНБ картотека містить фактографічні відомості про ті чи інші події, факти, дати у житті області із зазначенням джерел, звідки вони взяті. (Див.розділ 4).

5. **“Видатні уродженці ... краю”** – картотека бібліографічних матеріалів. Оскільки сам факт народження видатної людини в краї має значення для патріотичного виховання, то в кожному регіоні потрібно виявити таких людей, а також з’ясувати якою діяльністю вони займались. Необхідно виявити джерела, в яких є відомості про цих людей. У картотеці повинні відображатися описи тільки тих джерел, де висвітлено факт народження або конкретний період життя цієї людини в краї. На описи документів, де є відомості про діяльність видатної людини поза межами краю, дається відсилка до відповідного розділу загального систематичного каталога бібліотеки або до бібліографічного посібника (якщо такий існує).

Матеріал в картотеці можна розмістити за ознакою трудової або творчої діяльності діячів краю. Описи документів розміщуються за розділами з більшою або меншою деталізацією в залежності від обсягу картотеки.

Наприклад:

- Актори
 - драматичні
 - кіноактори.
- Вчені
 - історики
 - фізики і т.ін.

Описи документів розташовують в рубриках картотеки за алфавітом прізвищ діячів. Для зручності користування складається “іменний ключ” – абетковий перелік прізвищ, де вказують вид діяльності діяча.

Наприклад:

- Андрієвський Іван Петрович – вчений-фізик
- Ващенко Андрій Романович – історик і т.ін.

Можливий і зворотній варіант, коли описи документів розміщують за алфавітом прізвищ, а в допоміжному “ключі” – за видом діяльності особи.

У залежності від умов конкретної ОУНБ може виникнути необхідність в інших робочих картотеках. Водночас, велика їх кількість недоцільна. Інколи картотеки можуть бути замінені на списки документів, бібліографічні покажчики тощо. Наприклад, значно зручніше користуватися друкованим переліком “Рідкісні та цінні краєзнавчі видання”, ніж картотекою.

3.4. Зведений алфавітний краєзнавчий каталог (ЗВАКК)

Такий каталог мають не всі бібліотеки, але в більшості він є. Вважаємо доцільним рекомендувати Зведений алфавітний краєзнавчий каталог (ЗВАКК) як необхідну ланку КДБА з багатьох причин, по-перше, відомо, що абетковий пошук за Зведеним систематичним краєзнавчим каталогом (ЗвСКК) досить

тривалий і складний, а генеральний алфавітний каталог бібліотеки дозволяє знайти лише книги, що є у власному фонді. По-друге, ОУНБ є регіональними депозитаріями краєзнавчої літератури і для виконання цих функцій, а також для роботи з фондом необхідно розраховувати на ЗвАКК.

ЗвАКК зручний для роботи з фондом: за його допомогою можна дізнатися про місцезнаходження кожного краєзнавчого документа і виконати довідку. Необхідний він і для:

- ретроспективного дослідження фондів інших бібліотек регіону;
- перевірки відомостей про поточні надходження у фонди бібліотек;
- виявлення документів за ретроспективними бібліографічними джерелами.

Якщо врахувати ще й те, що обсяг ЗвСКК щороку збільшується і структура його ускладнюється, то необхідність у ЗвАКК в структурі КДБА очевидна.

Отже, в ньому відбивається краєзнавчий фонд бібліотек регіону і фонд депозитарного зберігання краєзнавчих документів.

В каталозі відображаються всі екземпляри видань та вказуються бібліотеки, у фондах яких вони зберігаються. Таким чином, ЗвАКК найповніше відображає репертуар краєзнавчої книги регіону.

Методика організації ЗвАКК нічим не відрізняється від загальної методики організації алфавітного каталога.

3.5. Зведений каталог (картотека) місцевих документів (ЗвКМД)

В Зведеному каталозі (картотеці) місцевих документів (ЗвКМД) відображаються всі види видань, які побачили світ на території певного краю, незалежно від їх змісту і способу друку (5).

Поточне комплектування каталога забезпечується місцевим обов'язковим примірником творів друку, порядок доставлення, зберігання та використання

якого регулюється Законом “Про обов’язковий примірник документів”(6). Варто регулярно контролювати надходження обов’язкового примірника. Це можна робити, наприклад, за допомогою тематичних планів місцевих видавництв, а також через налагодження зв’язків з організаціями, які випускають свої друковані праці.

Враховуючи те, що ОУНБ виконують функції депозитаріїв місцевих колекцій творів друку, особливої уваги потребує облік місцевих видань за минулі роки. Для розшуку відсутніх документів звертаються до різних джерел: фондів і генеральних каталогів самих ОУНБ та інших книгозбірень, а також до загальних і галузевих ретроспективних бібліографічних посібників, друкованих каталогів місцевих видань і т.ін. Для контрольної перевірки результатів пошуку звертаються до органів державної реєстраційної бібліографії Книжкової палати України (див.додаток № 2). Має сенс розшук відсутніх у каталозі документів і в обмінно-резервних фондах бібліотек, букіністичних магазинах та приватних зібраннях.

За допомогою ЗвКМД виконуються бібліографічні і фактографічні довідки. Цей каталог відповідає на питання: “Що, де і коли було видано в регіоні; як часто видавалися твори конкретного автора; в яких фондах зберігаються книги, комплекти журналів і газет”.

Записи документів в ЗвКМД розташовуються за видами творів друку: **періодичні та продовжувані видання; книги; інші види документів** (афіші, карти, плакати, ноти, технічні листки і т.ін.). Дрібнодруковані видання, враховуючи їх багаточисельність, описують груповим способом, збираючи в окремих папках за назвами організацій-видавців; кожна папка має окремий опис. Цей метод дозволяє швидше знаходити потрібні матеріали і, разом з тим, позбавляє каталог від перевантаження.

Завдяки впровадженню комп’ютерних технологій в бібліотечну практику увійшли електронні красназавчі документи і тому регіональні ресурси інформаційних мереж можна оцінювати як один з видів місцевих документів.

У кожному розділі описи творів друку розташовують у хронологічній послідовності історичних періодів. У межах рубрик – за алфавітом назв документів. Описи документів бажано забезпечувати хоча б невеликими анотаціями, на яких вказувати на зв'язок з краєм, а також характеризувати їх редакційно-видавниче і поліграфічне оформлення, довідковий апарат і т.ін.

У розділі **“Періодичні та продовжувані видання”** на роздільниках подають характеристику газет і журналів: назва, підзаголовок, найменування колективу, видавництво або видавничу організацію, рік заснування, періодичність, місце, тираж і ціну видання; мову, на якій воно друкується; примітки про перейменування, якщо таке було; а також – роки, коли побачили світ випущені тома, номери і т.ін. Ці дані звіряють з відомостями про видання, які вміщуються в органах державної реєстраційної бібліографії **“Літописах періодичних видань України”** Книжкової палати України.

ЗвКМД ОУНБ можуть слугувати підґрунтям для створення покажчика **“Періодичні видання...краю”**.

У розділі **“Книги”** в межах кожного історичного періоду описи творів друку розташовують у хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом авторів і назв документів.

У розділі **“Інші види видань”** у межах кожного історичного періоду описи творів друку розташовують також у хронологічному порядку, а в межах року – за видами видань.

3.6. Тематичні картотеки

Упродовж останніх років питання доцільності створення тематичних картотек, як однієї з основних складових КДБА, неодноразово обговорювалося теоретиками і практиками бібліотечного краєзнавства. Фахівці дійшли згоди, що з метою компактності КДБА не варто нагромаджувати його структуру тематичними картотеками. Достатньо розкрити певне актуальне питання в

ЗвСКК за допомогою тематичних рубрик і деталізованих за певною темою роздільників.

Слід сказати й про те, що існування тематичних картотек виправдано в тих випадках, коли тема не висвітлена або недостатньо розкрита в ЗвСКК, і яка є актуальною для користувачів-фахівців. Такі картотеки створюють, здебільшого, в спеціалізованих відділах ОУНБ. Так, наприклад, в патентно-технічному відділі необхідними є картотеки: “Продукція місцевих підприємств”, “Винахідники ... краю” і т.ін.

3.7. Фонд довідкових і бібліографічних посібників

Для виконання нескладних краєзнавчих довідок і для популяризації краєзнавчих бібліографічних посібників в усіх відділах обслуговування “під рукою” у бібліотекаря має бути фонд довідкових і бібліографічних посібників. В деяких ОУНБ такий фонд є тільки в інформаційно-довідковому відділі або у відділі краєзнавчої літератури, однак, це методично невірно, адже, в даному випадку структурні підрозділи, які обслуговують читачів, практично відмежовуються від виконання довідок і роботи з краєзнавчими бібліографічними посібниками.

Фонд довідкових і бібліографічних посібників складають:

- енциклопедії;
- словники;
- довідники;
- путівники;
- календарі;
- література довідкового характеру, яка має цифрові і фактичні відомості про край (наприклад, видання комплексного характеру типу “...область за ... років”);
- адресні і пам’ятні книги;
- географічні карти, атласи;

- бібліографічні посібники про край – друковані (незалежно від місця їх видання) і неопубліковані;

- плани видавництва.

Останнім часом почали видаватися довідкові посібники на CD-ROM, їх також включають до фонду довідкових бібліографічних посібників.

Найповніше матеріали, зазвичай, представлені у фонді краєзнавчого відділу (сектора) ОУНБ. В інших структурних підрозділах бібліотеки, які обслуговують користувачів, обсяг цього фонду значно менший, тому що він формується з урахуванням профілю відділів. Для цього фонду застосовується систематична розстановка за основними розділами “Схеми ЗвСКК”.

3.8. Фонд виконаних довідок

Цей фонд може бути повноцінною ланкою КДБА тільки за умови його раціональної організації. Перш за все, він має бути компактним – тут не повинні зберігатися довідки на запити, які легко виконати за допомогою КДБА. В деяких бібліотеках цей фонд складається з багатьох папок, або існує у вигляді картотеки, користуватися якими без допоміжного “ключа” незручно.

Такий фонд практично є архівом і досить пасивною частиною КДБА, до якої рідко звертаються, більшість бібліотек намагається організувати цей фонд якомога раціональніше. До ЗвСКК також включають описи документів, які вже були вперше виявлені під час виконання довідки. Описи цих документів відразу включаються до ЗвСКК і відбиваються в допоміжному алфавітно-предметному і іменному “ключах”. Лише в особливих випадках виконані довідки зберігаються в папках у фонді довідок, або, як неопубліковані бібліографічні посібники, – у фондах довідкових і бібліографічних посібників.

Доречність такої організації фонду виконаних довідок очевидна, тому що концентрація описів документів в ЗвСКК – головній ланці КДБА – сприяє його компактності та економії бібліографічної роботи. Крім того, загальновідомо, що виконані довідки досить швидко стають застарілими, тому рекомендуємо

зберігати у фонді виконаних довідок найскладніші і такі, що потребували використання великої кількості джерел (довідників, бібліографічних покажчиків, багатьох розділів ЗвСКК). Радимо також зберігати довідки про документи різними мовами; довідки, що вимагали складних розшуків безпосередньо в книжковому фонді; фактографічні довідки (перевірка і уточнення будь-яких даних, наприклад, до якого повіту і губернії належало певне село у 1920 р. і т.ін.).

3.9. Взаємозв'язки КДБА

Функціонування КДБА, як єдиної системи, неможливе без взаємних зв'язків, які необхідні не тільки між ланками КДБА, але й між загальним та краєзнавчим ДБА бібліотеки, між окремими каталогами й бібліографічними посібниками.

Корисними є відсилки від розділів загального ДБА бібліотеки до відповідних бібліографічних видань. Наприклад, якщо в бібліотеці є бібліографічний покажчик "Т.Г.Шевченко і ... край", то від розділу загального систематичного каталога дають відсилку "Див. також бібліогр. покажчик ...". Дублювати описи краєзнавчих бібліографічних посібників в загальному ДБА бібліотеки немає потреби, а достатньо зробити відсилку до розділу ЗвСКК, де вони представлені.

Перш за все, ЗвСКК має бути пов'язаним із загальним систематичним каталогом бібліотеки за допомогою відповідних відсилок від останнього – до краєзнавчого. Ці взаємозв'язки визначають бібліографи.

Особливу увагу приділяють взаємозв'язкам в середині ЗвСКК тому, що без них інформація про краєзнавчі документи буде неповною.

Таким чином, якщо розглядати КДБА як складову ДБА бібліотеки, разом з тим ефективно використовуючи відсилки й допоміжний апарат, то питання висвітлення краєзнавчих документів в системі каталогів і картотек бібліотеки, будуть вирішені оперативно, економно та з найбільшою повнотою.

3.10. Інформація про КДБА

Структуру та призначення кожного підрозділу КДБА висвітлює наочна інформація про них, яка створює зручні умови для задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки. Це може бути схема або перелік каталогів і картотек, де вказано їх призначення та місцезнаходження (поверх, кімната, відділ і т.ін.).

Всі назви на каталогах і картотеках оформляються так, щоб вони відповідали офіційно визначеній термінології у паспортах, а також точно відображали їх зміст. В наочній інформації зазначають основні розділи, з яких складається каталог чи картотека і які саме документи вони відображають, послідовність їх розташування, хронологічні рамки.

Написи на скриньках повинні розкривати зміст розділів і рубрик каталогів і картотек.

Бажано також на видному місці розташувати плакат, який би роз'яснював побудову каталога (картотеки) та правила користування ними.

Відомості про КДБА включають до інформаційних видань про бібліотеку в цілому: путівники, довідники, пам'ятки читачеві, рекламні проспекти і т.ін.

Схема

краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату (КДБА)

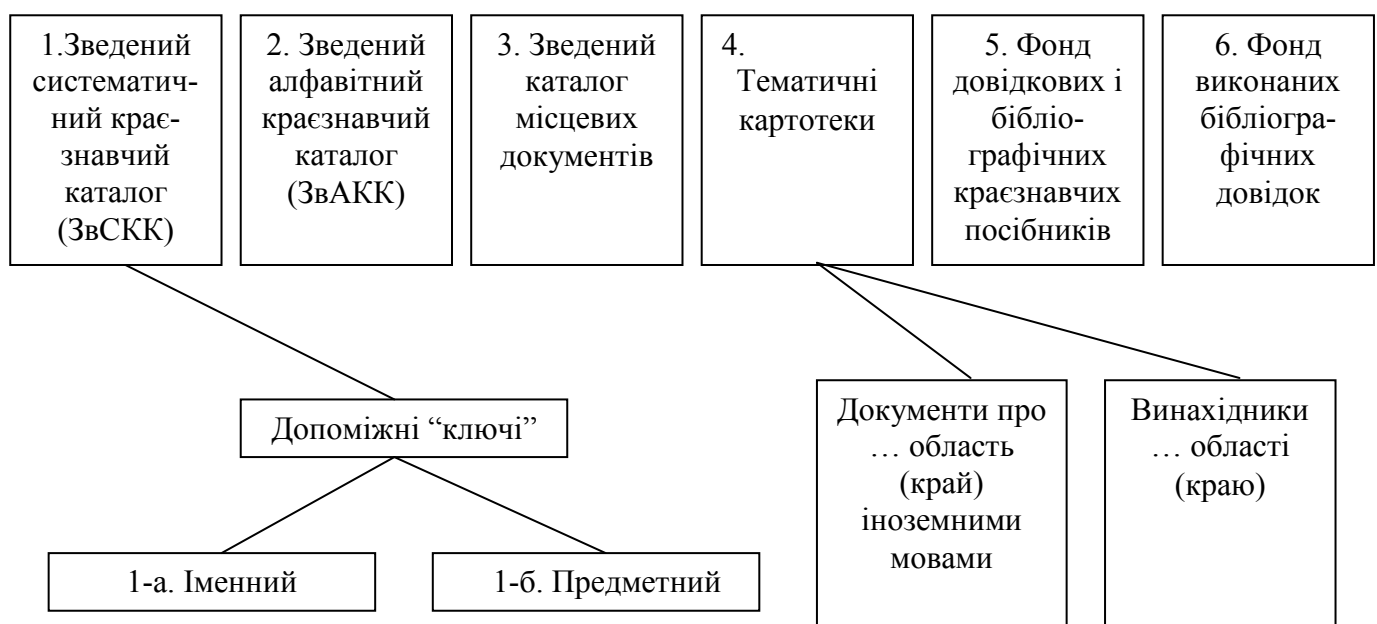
Бібліотеки

(каталоги, картотеки, фонди, які забезпечують різні аспекти

пошуку документів про _____ область

(край): тематичний, іменний, авторський, топографічний,

хронологічний)

1. **Зведений систематичний краєзнавчий каталог (ЗвСКК)** з найбільшою повнотою відображає книги, статті та інші матеріали про ... область (край) за ... роки ... мовами.

1-а. Предметний “ключ”- алфавітний перелік предметів, понять і географічних об’єктів з вказаними розділами і рубриками ЗвСКК, які відображають документи про певний предмет, поняття, об’єкт.

1-б. **Іменний “ключ”** – алфавітний перелік імен з покажчиком розділів і рубрик ЗвСКК, які відображають описи документів про конкретних осіб, що пов’язані своєю діяльністю з ... областю (краєм).

2. **Зведений алфавітний краєзнавчий каталог (ЗвАКК)** відображає описи документів про ... область (край), які є у фондах бібліотек регіону українською та іншими мовами.

3. **Зведений каталог місцевих документів (ЗвКМД)** відображає описи документів, які були видані на території ... області (краю).

4. **Тематичні картотеки** вміщують описи документів про ... область (край) іноземними мовами; про винахідників ... області (краю) і т.ін.

5. **Фонд довідкових і бібліографічних посібників** складають довідники, путівники, словники та інші друковані матеріали, що мають статистичні, фактографічні та бібліографічні відомості про ... область (край).

6. **Фонд виконаних бібліографічних довідок** включає списки документів і фактографічних довідок за темами, які стосуються ... області (краю).

**Система поточних державних
бібліографічних посібників України**

№ п/п	Назва підсистеми поточного державного бібліографічного обліку	Назва поточного державного бібліографічного покажчика України
1.	Облік текстових неперіодичних видань (книг та брошур)	“Літопис книг” (1924 - ...) “Літопис авторефератів дисертацій”
2.	Облік серіальних видань (періодичних та продовжуваних)	“Літопис періодичних видань” (1973-1989, 1996 - ...) “Друковані та електронні засоби масової інформації України (1998 - ...)
3.	Облік нетекстових видань і творів друку	“Літопис образотворчих видань” (1937-1941, 1954-1992, 1996 - ...) “Літопис нот” (1954-1990, 1996 - ...) “Літопис картографічних видань” (1996 - ...)

4.	Облік текстових творів, надрукованих у періодичних виданнях (статей, рецензій)	“Літопис журнальних статей” (1936 - ...) “Літопис газетних статей” (1937 - ...) “Літопис рецензій” (1935-1990, 1996-...)
----	--	--

Додаток № 3

**Примірна схема
Зведеного систематичного краєзнавчого каталога
(основний ряд)**

ОБЛАСТЬ (КРАЙ) В ЦІЛОМУ

- Загальні праці про область
- Довідкові видання
- Бібліографічні покажчики
- Статистичні матеріали
- Населення. Демографія
- Адміністративно-територіальний поділ
- Видатні діячі і край
- Знатні люди і уродженці краю (оглядові праці, збірники статей)
- Знаменні дати краю, їх відзначення
- Пам’ятники і пам’ятні місця краю
- Краєзнавство

ІСТОРІЯ КРАЮ

- Археологія. Археологічні експедиції і дослідження на території краю
- Етнографія краю

- Допоміжні історичні дисципліни

Історія краю до 1917 р.

- Найдавніше минуле краю
- Край у IX-XIII ст.
- Край у XIII ст. – до 1654 р.
- Край у II половині XVII-XVIII ст.
- Край у XIX ст.
- Край на початку XX ст. до 1917 р.

*Історія краю в радянський період**

- Край в 1917-1920 рр.
- ... 1921-1941 рр.
- ... 1941-1945 рр.
- ... 1946-1958 рр.
- ... 1959-1991 рр.

Край в період розбудови суверенної незалежної Української держави

(з 1.12.1991 р.)

* Для західних областей України радянський період історії починається з моменту об'єднання цих областей.

ПРИРОДА І ПРИРОДНІ РЕСУРСИ КРАЮ

- Природа краю в цілому
- Геофізична, геологічна і географічна характеристика краю
- Рослинний і тваринний світ (флора і фауна)
- Екологія краю

НАРОДНЕ ГОСПОДАРСТВО КРАЮ

Економіка: планування, бюджет, трудові ресурси...

Промисловість, загальні питання

- Окремі галузі промисловості

Будівництво

Транспорт

Зв'язок

Комунальне господарство

Побутове обслуговування

Торгівля. Кооперація

Громадське харчування

Сільське господарство

- Загальні питання розвитку сільського господарства

- Природничонаукові і технічні основи ведення сільського господарства

на території краю

- Сільськогосподарські підприємства (колгоспи, радгоспи, агрофірми і т.ін.)

- Фермерство

- Рослинництво

- Тваринництво

- Окремі галузі сільського господарства

Лісове господарство

Мисливство і рибальство

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я. МЕДИЧНІ УСТАНОВИ

- Організація охорони здоров'я в краї

- Діяльність медичних і профілактичних установ

- Аптеки. Фармацевтична справа

- Санаторне і курортне лікування

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

- Організація фізкультурної і спортивної роботи в краї
- Фізкультурні і спортивні організації, товариства
- Окремі види спорту і спортивні ігри
- Туризм. Край як об'єкт туризму
- Персоналії спортсменів краю

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ КРАЮ*

- Соціальна структура краю
- Громадська активність населення краю
- Політичні рухи, течії (в т.ч. виборчі кампанії, мітинги, страйки)
- Діяльність політичних партій і організацій
- Персоналії діячів місцевих політичних організацій
- Профспілковий рух
- Трудова активність населення. Рухи, почини, змагання
- Рух і організації жінок
- Рух і організації молоді
- Рух на захист миру
- Національні відносини. Національні рухи і організації
- Економічні і культурні зв'язки населення краю з народами близького і

далекого зарубіжжя

- Діяльність добровільних товариств краю
- Інші сторони громадського життя краю

* Матеріали узагальнюючого характеру, що охоплюють кілька історичних періодів. Література про конкретні події відображається в хронологічних рубриках розділу “Історія краю”. Рубрики пов'язуються між собою посиланнями.

ДЕРЖАВНА ВЛАДА І УПРАВЛІННЯ В КРАЇ

- Представницька і виконавча влада в краї
- Органи соціального забезпечення
- Система судових органів
- Охорона громадського порядку. Міліція
- Організація військово-патріотичної, оборонно-масової роботи. Цивільна

оборона

РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА. ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, КОНФЕСІЙ В КРАЇ. АТЕЇЗМ

НАУКА І ОСВІТА В КРАЇ

- Організація і розвиток науки в краї
- Наукові установи і товариства краю

Освіта

- Дошкільні установи
- Початкові і середні школи
- Середні спеціальні учбові заклади
- Вища освіта. Вищі учбові заклади

КУЛЬТУРНЕ І МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ КРАЮ

Культурне життя. Культосвітні установи

- Бібліотечна справа
- Архівна справа
- Музейна справа
- Засоби масової інформації

Розвиток мистецтва в краї

- Архітектура
- Образотворче мистецтво
- Музичне життя

- Театр. Кіномистецтво
- Народна творчість. Прикладне мистецтво
- Художня самодіяльність
- Край в творах мистецтва

ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ. КРАЙ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.

МОВИ. ФОЛЬКЛОР

- Літературне життя: місцеві об'єднання і гуртки
- Місцеві письменники, їх твори і література про них
- Місцевий фольклор
- Мови народів краю
- Край у літературних творах

ПРЕСА. ДРУК

Список використаної літератури

1. Берестова Т.Ф. Когда “тесно” в старом термине: // Мир библиографии. – 2001. – № 2. – С.33-38; № 3. – С.19-21.

Сучасне вживання терміну «довідково-бібліографічний апарат».

2. Кисельова В.П. Краєзнавчі каталоги ОУНБ: автоматизація, шляхи використання // Пробл. вдосконалення каталогів наук.б-к: Матеріали Міжнар. наук. конф. (14-17 жовт.1997 р., м.Київ) / НБУВ. – К., 1997. – С.80-81.

3. Краеведческий справочно-библиографический аппарат областной (краевой, республиканской (АССР) библиотеки): Метод.рекомендации/ Гос.публ.б-ка РСФСР им.М.Е.Салтыкова-Щедрина; Сост.А.А.Боброва. – Л., 1986. – 36 с.

4. Краєзнавча робота в бібліотеках України: Інформ.бюлетень. Вип.8 / Держ. іст. б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова, О.В.Михайлова. – К., 1997. – 19 с.

5. Мамонтов А.В., Щерба Н.Н. Краеведческая библиография: Учеб. для библиотеч. факультетов культурологии и педагогики вузов / Под ред. Н.Н.Щербы. – 2 изд., доп. и перераб. – М.: Кн.палата, 1989. – 216 с.

Про краєзнавчий апарат обласної бібліотеки – с.162-174.

6. Про обов'язковий примірник документів: Закон України // Уряд.кур'єр. – 1999. – 13 трав. – С.1-3.

7. Типовая схема классификации для каталога краеведческой литературы областных, краевых, республиканских (АССР) библиотек // Краевед.работа обл. б-к: Метод.пособие. – М., 1961.- С.148-164.

8. Удосконалення краєзнавчих каталогів бібліотек: Метод.поради / Держ.іст.б-ка України; Склад.В.П.Кисельова. – К., 1992. – 19 с.

9. Швецова-Водка Г. Бібліографічні ресурси України: загальна характеристика: Навч.посібник / Рівнен.гуманітар.ун-т.- Рівне, 2000.- 205 с.

Рекомендована література

Библиотечно-библиографическая классификация: Рабочая табл. для массовых б-к. – М., Либерия, 1997. – 688 с.

Боброва А.А., Вольберг Г.М., Федюшина Л.М. Право выбора: ББК и краеведческий каталог // Сов.библиография. – 1990. - № 4. – С.16-20.

Демчук П.І. Довідковий краєзнавчий апарат масової бібліотеки: сучасне бачення // Пріоритетні напрями розвитку бібл.справи в Україні: Міжрегіон .наук.-практ.конф. (24-25 берез.1993 р.): Тези доп. і повідомлень. – Рівне, 1993. – С.57-59.

Пропонується схема зведеної краєзнавчої картотеки для районної бібліотеки (Рівненська ОУНБ).

Карачинська Е.Т., Удалова В.К. Бібліотечні каталоги: Навч.посібник. – Х.: Основа, 1992. – 160 с.

Кисельова В.П. Назрілі проблеми зведених краєзнавчих каталогів // Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи: Міжнар. наук.конф. (10-12 жовт.1995 р., м.Київ). – К., 1995. – С.69-70.

Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики. – К.: Кн.палата України, 1998. – 115 с

Кушнаренко Н.Н. Краеведческая деятельность библиотеки: Учеб.пособие. – М.: МГИК, 1993. – 89 с.

Кушнаренко Н.Н., Седых В.В. Сводные краеведческие каталоги областных библиотек // Сов.библиотековедение. – 1991. - № 3. – С.54-60.

Мамонтов А.В. Сводный краеведческий каталог: Задачи, проблемы, перспективы // Краєзнавча робота б-к – фактор патріотич. і інтернаціонального виховання населення: Матеріали респ. наук.-практ. конф. працівників обл. б-к УРСР (6-9 верес.1989 р., м.Хмельницький). – К., 1990. – С.114-122.

Михлина И.И. Краеведческий каталог в системе библиотечных каталогов // Библиотековедение. – 1983. - № 1. – С.45-54.

Михлина И.И. О функциях краеведческого каталога // Наук. б-ка в сучасному соціокультурному контексті: Тези доп. міжнар. наук. конф. (12-15 жовт.1993 р., м.Київ). – К., 1993. – С.161-16

Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства: Бібліогр. покажчик (1987-1996) / Держ.іст.б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова, З.Х.Му-сіна. – К., 1997. – 61 с.

Про краєзнавчий ДБА – с.36-39.

4. ПІДГОТОВКА КРАЄЗНАВЧИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОКАЖЧИКІВ

4.1. Загальнотеоретичні питання краєзнавчої бібліографії

Важливу роль в забезпеченні інформаційних потреб різних груп користувачів виконує краєзнавча бібліографія. Це єдиний вид бібліографії, в посібниках якого максимально широко і повно представлені (твори друку і аудіовізуальні) документи, що вміщують різноманітні відомості про окремі території в середині країни.

Краєзнавча бібліографія виконує три важливих завдання: надання допомоги науковим дослідженням, сприяння народногосподарському будівництву на місцях, патріотичному та інтернаціональному вихованню населення. Їх виконання можливе лише за умови чіткої організації самої краєзнавчої бібліографії, високого рівня розробки її організаційних, теоретичних, методичних основ, ефективності використання системи краєзнавчих бібліографічних посібників (СКБП).

Нині діюча СКБП є узагальнюючим підсумком роботи з краєзнавчими документами в бібліотеках різних типів і видів. У “Положенні” (20) визначено примірний перелік краєзнавчих посібників, рекомендованих для видання бібліотеками області. Цей документ є головним з підготовки краєзнавчих бібліографічних покажчиків, сприяє розподілу функцій між бібліотеками області, усуненню паралелізму і дублювання в роботі, економії ресурсів – трудових і матеріальних.

Появі цього документу передувала копітка робота фахівців найкрупніших державних бібліотек України – НПБУ, ДІБУ, ХДНБ, ОДНБ і обласних універсальних наукових бібліотек, Кримської РУНБ, які в рамках наукового дослідження “Краєзнавча робота бібліотек України”, започаткованого ДІБУ в кінці 80-х років, вивчили видавничу діяльність своїх бібліотек в галузі краєзнавчої бібліографії.

Перші результати дослідження узагальнені в методичних рекомендаціях (11), де намічені шляхи створення оптимальної моделі СКБП, запропоновано примірний перелік основних видів посібників, подані короткі методичні поради з їх складання. Грунтовні методичні рекомендації на допомогу складанню основних видів краєзнавчих бібліографічних покажчиків – універсальних, персональних, покажчиків другого ступеня, друкованих зведених каталогів – підготовлені також фахівцями ДІБУ в 1991-1995 рр. на основі аналізу бібліографічних видань обласних бібліотек, узагальнення кращого досвіду роботи бібліографів-краєзнавців (12-17).

Зрушення в бібліографічній діяльності обласних бібліотек внаслідок їх участі в даному дослідженні висвітлювались у фахових періодичних виданнях, виступах на нарадах і конференціях (4-6).

П'ятирічні зводи краєзнавчої бібліографії за 1991-1995 рр. і 1996-2000 рр., підготовлені відділом історичного краєзнавства ДІБУ, дозволяють простежити динаміку СКБП за вказані періоди, порівняти кількісні і якісні характеристики краєзнавчої видавничої діяльності бібліотек з попередніми даними (9,10).

Основою такої діяльності в обласних бібліотеках, як і раніше, залишаються поточні універсальні покажчики літератури про край – щорічники, щоквартальники і т.ін. Ці покажчики видають усі ОУНБ країни. Серед рекомендаційних краєзнавчих посібників центральне місце посідає “Календар знаменних і пам'ятних дат ... області”. На жаль, рекомендаційні посібники універсального характеру типу “Що читати про ... область” видаються рідко, в той час, як такий посібник окреслює коло читання, знайомить з кращими матеріалами про історію, природу, культуру, місцеві особливості краю, він незамінний для виховної роботи, тож не дивно, що чимало районних, міських бібліотек випускає схожі за типом покажчики, присвячені району, місту. У системі КБП їх часто відносять до ретроспективних покажчиків універсального характеру.

Цінним внеском у створення національного бібліографічного репертуару є зведені друковані каталоги документів про край як підсумок дослідження

краєзнавчих фондів і містять відомості про місцезнаходження і кількість примірників краєзнавчих видань у бібліотеках області. Проте, посібників цього виду зовсім мало: в краєзнавчій бібліографії більшість припадає на галузеві і тематичні, біобібліографічні, персональні покажчики.

Випробуваним засобом створення чіткої системи бібліотечно-бібліографічного обслуговування користувачів регіону є перспективне планування. Виключна роль у цій справі належить покажчикам краєзнавчих бібліографічних посібників: неможливо розгорнути послідовну краєзнавчу роботу без глибокого вивчення стану бібліографії про свій край, адже, необхідно знати, які краєзнавчі посібники були складені свого часу, які краєзнавчі теми ще потребують розробки. Такі покажчики є основою перспективного планування, вони полегшують аналіз наявних краєзнавчих ресурсів, допомагають виявити слабкі ланки краєзнавчої бібліографії. Повнота відображення відомостей про краєзнавчі бібліографічні посібники в поодиноких ретроспективних покажчиках II ступеня обласних бібліотек, на жаль, досить відносна (9,10). Лише ОУНБ як координаційні і методичні центри бібліотечно-краєзнавства зможуть вплинути на стан бібліографування краєзнавчих бібліографічних джерел, реєструючи краєзнавчі покажчики свого регіону.

Практика показала, що всі вказані види краєзнавчих бібліографічних посібників слід складати за єдиною методикою, що застосовується і в інших галузях бібліографії. У той же час вона має свої специфічні особливості, про які йтиметься далі.

4.2. Методика підготовки покажчиків. Загальні питання

4.2.1. Підготовчий етап роботи

Робота над покажчиком починається з формування авторського колективу, до якого мають увійти бібліографи, які добре знаються на краєзнавстві, а також редактор. Як наукові консультанти залучаються фахівці з відповідних галузей знань: історики, краєзнавці. Організатором і координатором всієї роботи складачів є обласна універсальна наукова бібліотека.

Авторський колектив працює за ретельно розробленим планом, де чітко визначені функції кожного із складачів, розподілені ділянки роботи, терміни виконання. План роботи затверджується керівником установи, контроль за виконанням роботи здійснює керівник авторського колективу.

Складачі ознайомлюються з методичними матеріалами по підготовці покажчика, краєзнавчим довідково-бібліографічним апаратом бібліотек-учасниць, досвідом роботи інших бібліотек над аналогічними покажчиками, аналізують видані раніше посібники і т.ін.

Після цього розробляється план-проспект покажчика. У ньому висвітлюються: основні завдання, читацьке і цільове призначення, тип, вид посібника за змістом, хронологічні, територіальні і типові межі відбору документів, мовні ознаки, періодичність видання. Детально визначається наповнення покажчика, коло джерел і шляхи виявлення літератури, обумовлюються якісні критерії добору матеріалів, характер анотацій, структура посібника, способи групування літератури, порядок розміщення описів всередині розділів і рубрик. Крім цього, подається схема покажчика, склад довідково-методичного апарату.

План-проспект посібника обговорюється на методичній раді за участю авторського колективу і наукових консультантів. Доопрацьований згідно з внесеними пропозиціями і зауваженнями, затверджений проспект стає керівництвом до дії.

4.2.2. Бібліографічне виявлення

Бібліографічне виявлення – це виявлення документів як об'єктів бібліографування з метою їх подальшої бібліографічної обробки (7). Розпочати його необхідно з визначення кола джерел для перегляду de visu і бібліографування. Це, насамперед, літературні джерела, які надходять до бібліотек, в т.ч. іноземними мовами: книги, журнали, центральні і місцеві газети, продовжувані видання. Вони підлягають суцільному перегляду. Книги, повністю присвячені краю, описуються, анотуються і включаються у робочу картотеку. Перегляд літератури посторінково дозволяє виявити відомості про край в збірниках і книгах з різних галузей знань. Крім того, виявити краєзнавчий матеріал можна за допомогою географічних, предметних, іменних покажчиків до книг і бібліографічних посібників, друкованих зведених каталогів бібліотек, із змісту.

Значна кількість матеріалів про край публікується на сторінках журналів, газет і продовжуваних видань. Ці джерела переглядаються посторінково. Бібліограф складає список видань, який включає: журнали, газети, серіальні, продовжувані видання, міжвідомчі наукові збірники.

Поряд з літературними джерелами при складанні посібника необхідно використовувати і бібліографічні. Це, насамперед, покажчики поточної і ретроспективної національної бібліографії, які відображають літературу з усіх галузей знань (Розд.3, додаток 2). Не слід нехтувати і переглядом аналогічних видань Російської книжкової палати.

Важливим джерелом виявлення літератури є краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат бібліотеки: зведений систематичний краєзнавчий каталог (ЗвСКК), зведений алфавітний краєзнавчий каталог (ЗвАКК), тематичні краєзнавчі картотеки, система бібліографічних посібників краєзнавчої тематики, картотека місцевих документів і т.ін.

Заслужують на увагу і довідкові видання: універсальні і галузеві енциклопедії, статистичні збірники, а також ретроспективні покажчики на

зразок серії “Етноси України (1917-1941)” – “Німці в Україні”, “Татари в Україні”, “Турки в Україні”, “Євреї в Україні” та ін. (див. ”Список джерел”).

Матеріал, виявлений з бібліографічних джерел, підлягає перегляду de visu для остаточного вирішення про включення його до покажчика . Якщо документ не переглянутий de visu, опис його в покажчику позначається зірочкою, що обумовлюється в передмові.

Під час виявлення літератури бібліограф пише контрольну картку на переглянуте джерело, де під назвою проставляються номери переглянутих випусків. Таким чином складається картотека переглянутих джерел. Це допоможе складачеві уникнути пропусків або повторних переглядів одного й того ж видання і скласти допоміжний список використаних джерел.

4.2.3. Бібліографічний відбір

Бібліографічний відбір – це відбір документів відповідно до визначених критеріїв з метою їх відображення в бібліографічній інформації (7).

Вирішальною ознакою відбору літератури для покажчика є краєзнавчий зміст друкованих матеріалів. Саме за цим принципом в покажчику вміщується література, присвячена краю (20) в цілому, або його окремим регіонам, яка висвітлює факти, події, явища, пов'язані з різними сторонами життя краю, окремими фізико-географічними, адміністративно-територіальними, економічними, історико-культурними об'єктами, життям і діяльністю видатних земляків, а також вміщуються твори, написані на основі матеріалів про край. До краєзнавчих належать і видання, що стосуються географічних, економічних, історико-культурних та інших зон, комплексів, об'єктів, які не співпадають із сучасним адміністративно-територіальним поділом, але входять в межі краю цілком або частково (наприклад, Галичина, Таврія, Запорозька Січ, Скіфія, Волинська губернія).

Детальніше про основні принципи відбору літератури за територіальними ознаками викладено в статті І.Міхліної (18).

Головними принципами відбору літератури до покажчика є:

- наукова, практична, історична, художня цінність видання;
- актуальність, точність, цілковита певність інформації;
- відповідність форми викладу матеріалів читацькому і цільовому призначенню.

Небажане вміщення матеріалів тенденційних, сенсаційних, в основі яких лежать неперевірені факти, припущення, домисли. Такий матеріал з'являється переважно в періодичній пресі. Якщо, попри все, прийнято рішення про включення подібних матеріалів до покажчика, їх опис має супроводжуватись коментарем спеціаліста. Доцільно уникати і іншої крайності – включення вузькоспеціальної наукової і виробничої літератури.

За видами друку відбираються книги, брошури, статті з періодичних та продовжуваних видань, карти, схеми, плани, автореферати дисертацій, ілюстративні матеріали, аудіовізуальні документи тощо, видані типографським та ротاپринтним способами. У випадку, коли аналогічні за змістом матеріали надруковані одночасно в книзі, журналі, газеті, перевага віддається більш стабільному джерелу (книзі).

Згідно з цільовим і читацьким призначенням покажчика до нього включаються офіційні, наукові, науково-популярні, громадсько-політичні, виробничі, учбові, довідкові, літературно-художні видання.

При доборі газетних статей перевага надається тим, що містять підсумкові, історичні, біографічні, хронікальні відомості. Ретельного відбору потребують статті та замітки з районних газет. Саме в цих періодичних виданнях знаходиться цінна фактографічна інформація.

До посібника включаються видання українською, російською та мовами тих народів, представники яких компактно проживають на території краю, а також краєзнавча література іноземними мовами, яка надходить до бібліотек області, або виявлена з бібліографічних джерел.

Місце видання краєзнавчого матеріалу принципового значення не має.

До покажчика не включаються місцеві видання і праці місцевих авторів некраєзнавчого змісту.

4.2.4. Бібліографічна характеристика

Орієнтування читачів в змісті, значенні і особливостях літератури, яка включена до покажчика, досягається методом бібліографічної характеристики документів, що містить в собі ряд операцій: бібліографічний аналіз документа, бібліографічний опис, анотування, предметизація, індексація тощо.

Бібліографічний аналіз документа являє собою ознайомлення з титульною сторінкою, видавничою анотацією, змістом, примітками, коментарями, а інколи і з текстом документу.

Бібліографічний опис – сукупність відомостей про документ, що наведені за встановленими правилами та призначені для індексації та загальної характеристики документа. Він здійснюється згідно з діючими стандартами:

- ГОСТ 7.1-84 «Библиографическое описание документа: Общие требования и правила составления» (із зміною № 1, прийнятою Міждержавною радою із стандартизації, метрології та сертифікації, протокол № 15 від 28. 05. 1999 р)*;

- ГОСТ 7.12-93 «Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке: Общие требования и правила»;

- ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові, у бібліографічному описі: Загальні вимоги та правила».

Значну роль в розкритті змісту матеріалів відіграють **анотації**. Анотація – це коротка характеристика документа з погляду його змісту, призначення, форми та інших особливостей і виглядає як стислий коментар або пояснення, що додається, як правило, у вигляді примітки після бібліографічного опису документа (7).

*Вестник БАЕ. – 2000. – 4. – С.10-13.

Анотації складаються у відповідності до стандарту ГОСТ 7.9-95 «Реферат и аннотация. Общие требования» і мають бути об'єктивними та науково обгрунтованими, витриманими в єдиному стилі, небагатослівними і, водночас, вичерпними, містити повний набір необхідних елементів інформації, а також висвітлювати краєзнавчий аспект літератури.

В залежності від виду бібліографічного покажчика використовуються різні **типи** анотацій.

Довідкові анотації містять:

- тематику пропонованих читачеві творів друку;
- час описуваних подій;
- відомості про певну місцевість, якщо це не ясно з бібліографічного опису;
- відомості про особу, якій присвячено матеріал.

У *рекомендаційних* анотаціях відображаються:

- наявність допоміжного апарата, таблиць, географічних карт, планів, ілюстративних матеріалів;
- читацьке призначення, тобто, вказується ступінь складності матеріалу, доступність його сприймання неспеціалістами в певній галузі, диференціація відповідно до вікових категорій читачів;
- джерела, використані при написанні книги, статті;
- мова, стиль, поліграфічне оформлення видання;
- посилання на рецензії, критичні статті, замітки, в яких дана оцінка анотованого видання, з бібліографічним описом рецензій;
- цитати, невеликі уривки з матеріалів загального характеру, що лише частково стосуються даного краю.

У покажчиках застосовуються також *загальні, аналітичні і групові* анотації.

Загальні анотації, які характеризують видання в цілому, використовуються у двох випадках:

- коли документи своїм змістом цілком відповідає темі покажчика;
- в універсальних посібниках, які не мають ніяких обмежень за змістом.

Аналітичні анотації складаються в тих випадках, якщо відомості краєзнавчого характеру містяться в частині твору. Бібліограф позначає сторінки, на яких вміщено цей матеріал.

Групові анотації об'єднують декілька документів, які близькі за темою і дають їм узагальнюючу характеристику.

Анотації включаються до бібліографічного опису в квадратних дужках, що вказує на текст «від складача», або подаються після опису. В анотаціях використовується скорочення слів і словосполучень.

Бібліографічна *предметизація* – це визначення предметної рубрики, яка відповідає змісту документа.

Завершується процес бібліографічного опрацювання *індексацією* документа, тобто, бібліограф відносить матеріал до певного розділу схеми і проставляє на картках з описом умовні позначки – індекси, які краще вміщувати на звороті картки.

Всі включені до покажчика бібліографічні записи нумеруються. У випадках, коли матеріал можна віднести до кількох розділів, повний опис дається в одному – основному, а в інших подається посилання на номер, під яким він включений до основного розділу. Наприклад: Войтович Л.В. Волинська земля князівських часів (X-XII ст.) див.№ 372.

Бібліографічний опис здійснюється мовою оригіналу: українською, російською, іноземною. Анотації і відомості від складача подаються виключно тією мовою, якою складено весь покажчик.

4.2.5. Бібліографічне групування

Бібліографічне групування – об'єднання бібліографічних записів у групи за визначеними ознаками (7). Бібліографічне групування проводиться для того, щоб упорядкувати певну множину бібліографічних записів, полегшити користувачу орієнтування серед них. Бібліографічні записи об'єднуються у групи за розділами, підрозділами, рубриками та підрубриками бібліографічного посібника.

В краєзнавчих бібліографічних посібниках розділи групування можуть визначатися: за змістом документів; за формально-видавничими ознаками документів; за змішаними ознаками (змістовно-формальні способи) (25).

Способи бібліографічного групування **за змістом документів** у краєзнавчих покажчиках можуть бути такі:

1) **систематичне** групування – розподіл бібліографічних записів за розділами певної схеми класифікації документів (застосовується в поточних, ретроспективних, універсальних і галузевих краєзнавчих бібліографічних посібниках);

2) **тематичне** групування – об'єднання бібліографічних записів у розділи відповідно до певних тем, які розміщуються у логічній послідовності. Формулювання назв розділів обумовлене загальною темою бібліографічного посібника, його цільовим та читацьким призначенням. Тематичне групування найбільш придатне для бібліографічних посібників, які створюються з окремих тем, проблем, особливо у тих випадках, коли тема стосується різних галузей знань, наприклад, «Охорона навколишнього середовища».

Способи бібліографічного групування **за формально-видавничими ознаками документів** полегшують орієнтацію споживача у сукупності джерел, дозволяючи швидко знайти твори певного автора, місця чи року видання і т.ін.

Розрізняють такі формальні способи бібліографічного групування:

1) **алфавітне** – це групування бібліографічних записів за алфавітом прізвищ авторів або назв документів. В краєзнавчих покажчиках алфавітне

групування застосовується в зведених друкованих каталогах краєзнавчих документів;

2) *хронологічне* – це групування бібліографічних записів за датами видання документів у хронологічній послідовності, наприклад, як у «Календарі знаменних і пам'ятних дат». Різновидом хронологічного групування є зворотньо-хронологічне, коли розділи йдуть один за одним у зворотній послідовності років, тобто, на початку – найостанніші роки. Даний спосіб групування документів застосовується в біобібліографічних покажчиках;

3) *типологічне* – це групування бібліографічних записів за типологічними ознаками документів, що відображаються. Наприклад, у покажчиках місцевого друку застосовуються такі розділи як: «Журнали», «Газети», «Бюлетені» і т.ін.;

4) *топографічне* групування – це групування бібліографічних записів за місцем видання документів. Це дуже важливо для характеристики періодичних видань і газет, а також стану видавничої діяльності в даній області. Топографічне групування застосовується у покажчиках місцевого друку.

Можливе також групування *за змішаними, змістовно-формальними ознаками*. Таким є *персональне* групування – групування бібліографічних записів за персональними рубриками. Персональні рубрики визначаються за прізвищами діячів науки, культури, мистецтва і т.ін. У кожній рубриці збираються відомості про твори певної особи та література про неї. Даний спосіб групування застосовується в біобібліографічних словниках і персональних покажчиках.

В одному бібліографічному посібнику можуть бути застосовані різні способи бібліографічного групування. Так, в поточному бібліографічному покажчику літератури про край всередині систематичних розділів і підрозділів матеріал найкраще розмістити за формальними ознаками, літературу про окремі населені пункти - в алфавіті географічних назв; у рубриках, присвячених персоналіям – в алфавіті прізвищ діячів; в інших розділах – в алфавіті

авторів і назв творів друку. В розділі «Історія» матеріал доцільно розташувати в хронологічному порядку, а всередині останніх ділень – за алфавітом назв.

Для відкриття нових рубрик, формування їх назв можна використовувати таблиці ББК для краєзнавчих каталогів (2).

В рубриках літературу українською і російською мовами слід розташовувати в єдиному алфавіті, а матеріал іноземними мовами краще виділяти в окремий ряд і розміщувати за мовами: англійською, польською, угорською та ін.

Рецензії розміщуються після видання, якому вони присвячені.

Окремі бібліографічні описи, а також розділи, підрозділи, рубрики і підрубрики, які близькі за змістом, пов'язуються посиланнями.

4.2.6. Довідково-методичний апарат

Довідково-методичний апарат бібліографічного посібника - це сукупність довідкових і методичних матеріалів, які допомагають читачеві скласти уявлення про призначення бібліографічного посібника, і особливості методів бібліографування, застосованих при його складанні, та надають можливість використання бібліографічного посібника в різних аспектах (7).

Довідково-методичний апарат значно розширює пошукові можливості бібліографічного покажчика, підвищує ефективність його використання .

До складу довідково-методичного апарату входять:

- передмова (від упорядників);
- вступна стаття;
- допоміжні покажчики: іменний, назв творів, предметний, географічний, хронологічний і т.ін.;
- список переглянутих і розписаних джерел;
- зміст.

Довідково-методичний апарат посібника може бути доповнений списком умовних скорочень та іншими довідковими матеріалами.

Показчик відкривається *передмовою*, в якій вказується час початку видання, його періодичність, цільове і читацьке призначення, принципи добору літератури і їх групування. Обов'язковими є відомості про бібліографічний опис матеріалу, характер анотацій, допоміжні показники і їх призначення. Якщо показчик анотований частково, слід пояснити причину анотації окремих творів друку. Доцільно повідомити про співробітництво з іншими установами у роботі над посібником, про спеціалістів, які надавали консультативну допомогу.

У передмові вказуються зміни у структурі показчика, внесені в даний випуск, якщо мова йде про поточний показчик. По суті, передмова стисло викладає структуру плану-проспекта посібника. Наявність її необхідна в кожному показчику.

Вступна стаття складається до фундаментальних науково-допоміжних показчиків вченими з певної галузі знань. У ній подається загальна характеристика обраного періоду, розкриваються основні риси розвитку бібліографії з даного питання, висвітлюється специфіка матеріалу, що увійшов до показчика, дається аналіз найважливіших книг і інших видань. Текст статті пов'язується відсилками з основним текстом показчика.

Основою довідково-методичного апарату є *допоміжні показчики*. Допоміжний показчик до бібліографічного посібника – це його частина, яка відображає окремі відомості про документи в іншому аспекті, відносно основного тексту посібника, із посиланнями до відповідних бібліографічних записів (7).

Насамперед, це – *іменний показчик*, у якому рубрики визначаються за прізвищами авторів та інших осіб, що брали участь у підготовці документів, а також персоналій, і розташовуються за єдиним алфавітом (7). В дужках після нумерації вказується вид участі кожної особи у створенні документа з відповідною приміткою, наприклад: Пилипенко В.Г. 182 (ред.), 268 (вступ.ст), 652, 786 (упоряд.); Ковальський Д.Ф. 92 (ред.); Новиченко О.Є. 26 (склад.). У

персоналіях прізвища або загальновідомі імена супроводжуються відомостями про вид діяльності, професію, звання і т.ін. Наприклад: Антонович В.Б. (історик) 135; Білокур К. (худож.) 245; Гуріненко П.І. (краєзнавець) 86; Капністи (родина) 211; Пчілка Олена (письменниця) 28, 42 і т.ін. і даються у дужках.

Без позначок наводяться номери позицій авторів і співавторів.

У випадку повного співпадання прізвищ та ініціалів необхідно розкрити ініціали кожної особи.

Якщо в бібліографічному описі наводиться одне з прізвищ особи, яка має подвійне прізвище, або один із псевдонімів, в допоміжному покажчику в алфавітному порядку відображається саме це прізвище або псевдонім з посиланням на загальновідоме. Наприклад: Тобілевич І.К. (Карпенко-Карий І.К.); Вишневецький Д.І. (Байда); Сергєєв І.А. (Артем); Петров В.П. (Петров-Домантович В.П.); Ольжич О. (Кандиба О.О.).

Імена історичних осіб наводяться в тій формі, в якій вони найбільш відомі, а від інших варіантів подається посилання. Наприклад: Анна Ярославна, королева; Ігор Святославич, князь; Мазепа Іван, гетьман; Нестор, літописець; Ярослав Мудрий, князь; Петро I, імператор; Роксолана (А.Лісовська).

Священнослужителі, більш відомі під духовними іменами, наводяться саме під цими іменами з позначенням сана. Наприклад: Володимир (Рома-нюк В.), патріарх; Іларіон (Огієнко І.), митрополит; Євгеній (Болховіті-нов Ю.О.), митрополит; Антоній, архієпископ; Мстислав, патріарх; Никон, ієромонах.

В покажчик не включаються:

- імена літературних, міфологічних, біблейських, фольклорних персонажів;
- імена осіб, які згадуються для порівняння і не пов'язані з головним змістом в тексті;
- імена, що входять до назви установ, підприємств, споруд, географічних об'єктів.

Методика складання *показчика назв творів друку* вибудовується за алфавітом назв творів у тому написанні, яке подане у книзі. Наводяться також назви статей, віршів, повістей, оповідань тощо, зазначених в області приміток при розкритті змісту книги. У випадку однакових назв подаються підзаголовки та інші назви. Наприклад:

Михайло Грушевський: Між історією та політикою 64;

Михайло Грушевський: Фотоальбом 65;

Історія України: маловідомі імена, події, факти 543;

Історія України: Навч. посібник 545.

Надто довга назва твору скорочується не менш ніж до трьох слів.

Предметний показчик суттєво підвищує інформативність видання. В ньому в алфавіті подаються основні поняття, терміни, в т.ч. географічні назви та галузі знань, які виступають у виданні як предмети і зустрічаються в книзі. Наприклад:

Археологія 45, 53. 70

- персоналії

- Толочко П.П. 88, 90

Банки 345, 428

- державні 407

- комерційні 521

Географія

- Севастополь 845

Географічний показчик використовується для пошуку матеріалів про окремі фізико-географічні об'єкти (моря, гори, озера), економіко-географічні територіальні комплекси і великі економічні райони, наприклад: Прикарпаття, Дніпровський буровугільний басейн, Причорноморсько-Кримська нафто-газоносна провінція і т.ін.; адміністративно-територіальні об'єкти (міста, села,

райони), які розташовані як у даному краї, так і на інших територіях. До географічного покажчика можна включати назви найбільш значних історико-культурних об'єктів із зазначенням сучасного місця розташування. Наприклад: Ольвія (Очаківський р-н, Миколаїв обл.); Олександрія, держ.заповідник (м.Біла Церква, Київ.обл.).

Відомості для складання географічного покажчика беруть з бібліографічного опису або анотації. Назви об'єктів розміщуються за алфавітом. До географічних назв додаються скорочені визначення об'єктів: м. (місто), с.(село), р.(ріка) і т.д. Далі вказуються номери бібліографічних описів з тексту посібника, наприклад: Дніпро, р. 11, 45, 86, 358.

Дрібний географічний об'єкт супроводжується назвою більш значної одиниці, до складу якої він входить, наприклад: Бернашівка, с. Могилів-Поділ.р-н; Семенівка, с. Бердичів.р-н.

Старі назви подаються в загальному алфавіті з посиланням до сучасної назви, наприклад: Єлисаветград, м. – див. Кіровоград, м.; Жданов, м. – див. Маріуполь, м.; Кадіївка, м. – див. Стаханов, м.

Не включаються до географічного покажчика:

- географічні поняття, які входять до назв місцевих періодичних видань;
- окремі монументи і меморіали як самостійні об'єкти. Вони відображаються в рубриках, присвячених місцевостям, де розташовані;
- заклади охорони здоров'я, науки, культури.

Немає необхідності давати в географічному покажчику і назву краю, якому присвячений весь матеріал посібника.

У *хронологічному покажчику* рубрики визначаються за роками видання документів і розташовуються в хронологічній послідовності. Якщо у книзі є розбіжність у наведенні року видання, то позиції, під якими виступають такі книги, повторюють два рази у відповідних роках. У кінці покажчика подаються позиції книг, роки видання яких не вдалося встановити:

1991 25, 30, 60

1992 50, 53, 73, 88

1994 67, 94, 100

Б.р. 48, 154.

Поряд з допоміжними покажчиками суттєву допомогу в пошуках і використанні нової краєзнавчої літератури надають *списки переглянутих і розписаних джерел*. До них (в алфавіті) включаються всі переглянуті за поточний період видання незалежно від того, чи виявлено в них краєзнавчий матеріал, чи ні. Це дає читачеві уяву про коло обстеженої літератури, повноту охоплення тем. Список складається за допомогою контрольної картотеки переглянутих джерел. При переліку видань необхідно дати їх бібліографічний опис і вказати номери або випуски. Наприклад:

Вісник Книжкової палати. – 2000. – № 1-10;

Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Зб.наук.праць.- К., 1998. – Вип 7.

Якщо список має великий обсяг, доцільно подавати джерела за видами: журнали, серіальні та продовжувані видання, збірники, газети.

Список скорочень містить алфавітний перелік умовних скорочень закладів області, які часто зустрічаються в тексті, і, паралельно, їх повну назву, наприклад: ХДНБ – Харківська державна наукова бібліотека ім.В.Г.Короленка.

Зміст повністю відображає структуру покажчика, чітко і наочно показує підпорядкованість всіх розділів і підрозділів за допомогою різних шрифтів, абзаців, відступів. Місце розташування змісту має бути єдиним для всіх випусків – в кінці або на початку посібника.

4.2.7. Редагування та оформлення покажчика

Завершальним етапом роботи над покажчиком є його редагування, оформлення і підготовка до друку. Підготовлений у картковому наборі або

машинописі покажчик потребує наукового, літературного і бібліографічного редагування.

Наукове редагування обов'язкове для науково-допоміжних покажчиків. Його мають здійснювати науковці і фахівці, які займаються проблемами вивчення краю. Завдання наукового редагування передбачають перевірку фахового рівня матеріалу, правильності наведених фактів, посилань на джерела тощо. Наукові консультанти знайомляться з рукописом до його обговорення на науково-методичній раді і висловлюють свої зауваження і пропозиції у рецензії.

Літературне редагування здійснює редакційно-видавничий відділ або працівник бібліотеки, який має спеціальну освіту і навички редакторської роботи. Літературне редагування має на меті усунення стилістичних та орфографічних огріхів, зайвих повторень, невірних виразів, друкарських помилок тощо. Особлива увага приділяється тексту передмови, анотаціям, назвам рубрик та підрубрик.

Бібліографічне редагування включає перевірку правильності бібліографічних описів і їх відповідності діючим державним стандартам, вірності нумерації, повноти і точності відображення матеріалів основного тексту у допоміжних покажчиках.

Відредагований текст покажчика після доопрацювання у відділі передається для обговорення на науково-методичній раді обласної універсальної наукової бібліотеки. З урахуванням зауважень рукопис здається до друку в типографію.

Покажчик оформляється у відповідності до діючого державного стандарту, в якому визначений обов'язковий набір елементів оформлення, послідовність і місце їх розташування у виданнях (21).

Посібник відкривається титульною сторінкою, на якій вміщується назва покажчика. У надзаголовку наводяться повні назви всіх організацій, що брали активну участь у підготовці і виданні посібника. У підзаголовочних даних визначається тип посібника, періодичність, з якого часу виходить; далі вказуються вихідні дані – місце і рік видання, назва видавництва. Наприклад:

Управління культури Миколаївської обласної державної адміністрації
Миколаївська державна обласна універсальна наукова бібліотека
Миколаївська обласна бібліотека для дітей

ЛІТЕРАТУРА ПРО МИКОЛАЇВСЬКУ ОБЛАСТЬ

Бібліографічний покажчик
за 1 квартал 2001 року

Виходить з 1971 року

Миколаїв
2002

На звороті титульної сторінки вміщуються прізвища і ініціали складачів, редакторів, відповідальних за випуск, рецензентів. Наприклад:

Складачі: О.В.Сергєєва, Н.А.Полівода

Редактори: І.Ф.Іванова, Г.Н.Бережна

Відповідальний за випуск Н.Ф.Даниленко

Науковий консультант О.В.Старовойт

Якщо підготовкою видання займалися працівники декількох організацій, доцільно у відомостях про авторів, складачів вказати місце роботи, посаду, вчений ступінь тощо.

Після титульної сторінки розміщується передмова, далі – основний текст покажчика, допоміжні покажчики, список переглянутих джерел і зміст.

Особливу увагу треба приділити оформленню обкладинки, використовуючи для цього можливості сучасного програмного забезпечення.

Покажчик, надрукований за допомогою лазерного принтера, може бути основою для видання поліграфічними засобами.

4.3. Особливості підготовки основних видів покажчиків

4.3.1. Універсальні поточні покажчики літератури про край

Загальні положення

В системі краєзнавчих бібліографічних посібників чільне місце належить універсальним поточним покажчикам літератури, які упродовж багатьох років видаються бібліотеками України.

Універсальний поточний покажчик літератури про край – це бібліографічний посібник, що відображає документи з різних галузей знань, призначений на допомогу науково-дослідній діяльності, випуски якого регулярно відображають нові документи, які щойно з'являються і за змістом пов'язані з певною місцевістю в країні. Основним його завданням є інформування користувачів про краєзнавчу літературу, що опублікована впродовж певного періоду (поточного року, півріччя, кварталу).

Соціальна функція даного виду посібника полягає в своєчасному регулярному задоволенні як професійних інформаційних потреб, так і любительських інтересів населення до свого краю. Матеріали в ньому відображаються з максимальною повнотою.

Визначальним принципом відбору літератури для покажчика є краєзнавчий зміст матеріалів, тобто, наявність у них відомостей про край в цілому або про певні аспекти, питання, пов'язані з краєм. Територіальні межі відбору відповідають діючому адміністративно-територіальному поділу краю.

Оперативність інформації досягається періодичністю виходу покажчика. Систематичність бібліографічного інформування забезпечується регулярністю його випусків у певні строки.

Випуски посібника складають єдине ціле за методикою, структурою і можуть пов'язуватись у комплекти за допомогою довідкового апарату, кумулюватися.

Оскільки посібник поточної літератури є продовжуваним виданням і робота по його складанню передбачається упродовж багатьох років, проспект щороку переглядається, до нього вносяться необхідні зміни.

Робота по виявленню нової краєзнавчої літератури в бібліотеках ведеться постійно. Книги і збірники розписуються на перегляді нових надходжень, газети – щоденно, інші періодичні видання – по мірі надходження в бібліотеки.

Особливу увагу треба звернути на розкриття змісту місцевих газет. Поточний покажчик є єдиним джерелом, де зібрані матеріали з місцевої преси.

При складанні поточного посібника літератури про край підлягають перегляду покажчики державної реєстраційної бібліографії (Розд.3, додаток 2) і аналогічні видання Російської книжкової палати.

Оперативні відомості про нову книжкову продукцію вміщують щодакдний бюлетень “Нові видання України”; журнали “Вісник Книжкової палати”, “Бібліотечний вісник”, “Бібліотечна планета”, “Книжковий огляд”, “Бібліотека”; газети “Книжковий клуб”, “Книжковий кур’єр”, “Українське слово”, “Книжное обозрение”.

Бібліографічний опис здійснюється у відповідності з діючими стандартами. У даному покажчику використовуються довідкові анотації.

Групування матеріалів у поточному бібліографічному покажчику передбачає упорядкування за розділами і рубриками всіх виявлених і відібраних джерел і приведення їх у таку логічну послідовність, яка допоможе споживачеві орієнтуватись в літературі, зібраній в посібнику.

Наведемо один із варіантів схеми універсального поточного покажчика літератури про край. Головний ряд включає такі розділи:

- I. Область в цілому
- II. Історія області. Археологія. Етнографія
- III. Природа і природні ресурси. Екологія
- IV. Народне господарство області
- V. Охорона здоров'я. Медичні установи

- VI. Фізична культура і спорт
- VII. Суспільно-політичне життя області
- VIII. Державна влада і управління
- IX. Релігія. Діяльність церкви
- X. Наука, освіта в області
- XI. Культурне і мистецьке життя області
- XII. Літературне життя. Мови народів області. Фольклор
- XIII. Засоби масової інформації
- XIV. Бібліографічні посібники.

Визначаючи структуру покажчика, радимо звернутися до “Схеми ЗвСКК...” (Розд.3, додаток 3).

Загальна вимога до поточного покажчика – однаковість групування літератури, але, разом з цим, кожна бібліотека при деталізації головного ряду схеми має враховувати особливості історичного і сучасного розвитку області. Доцільно, керуючись обсягом і змістом набраного матеріалу, скористатися схемою власного краєзнавчого каталога чи картотеки.

Структура основних розділів

I. Область в цілому

- Загальні праці про область
- Населення. Національний склад. Демографія
- Адміністративно-територіальний поділ
- Видатні діячі і область. Знатні уродженці області
- Краєзнавство
- Пам'ятки історії і культури. Їх охорона

Література *загального змісту* включає офіційні документи і урядові постанови, що стосуються області; книги і статті описового характеру про область в цілому або ті, що висвітлюють декілька проблем життя області за великий історичний період; довідкові видання; статистичні збірники; матеріали про відзначення ювілейних і знаменних дат області; друковані ізоматеріали, тощо.

У *наступному* підрозділі вміщується література про переписи населення, міграційний рух, етнічний, національний і професійний склад, матеріали про демографічні дослідження.

Основу підрозділу *“Адміністративно-територіальний поділ”* складають довідники адміністративно-територіального поділу і матеріали про зміни в структурі населених пунктів області.

В підрозділі *“Видатні діячі і область. Знатні уродженці області”* доцільно розмістити матеріали про видатних осіб, чия діяльність була пов’язана з життям краю, збірники про знатних земляків, уродженців краю.

Підрозділ *“Краєзнавство”* містить літературу про краєзнавчий рух в області.

Останній підрозділ включає літературу про пам’ятки історії, архітектури і культури на території області, їх відродження, збереження і реставрацію, а також матеріали про реституцію історичних і культурних цінностей.

При наявності достатньої кількості літератури підрозділи можуть бути розширені, деталізовані рубриками.

II. Історія області. Археологія. Етнографія

1. Археологія. Археологічні експедиції і дослідження на території області
2. Етнографія
3. Допоміжні історичні дисципліни
4. Історія області до 1917 р.
- найдавніше минуле

- область у IX-XIII ст.
- область у XIV – середині XVII ст.
- область у другій половині XVII – XVIII ст.
- область у XIX ст.
- область на початку XX ст.

5. Область у радянський період

- 1917-1920 рр.
- 1921-1939 рр.
- 1939-1945 рр.
- друга половина 40-х – перша половина 50-х рр.
- друга половина 50-х – перша половина 80-х рр.
- 1985-1991 рр.

6. Область у період незалежної української держави.

У підрозділі “*Археологія*” відображаються матеріали про археологічні розкопки і відкриття на території області, збірники наукових експедицій, описи археологічних знахідок, література про окремі археологічні пам’ятки.

Література про походження, розселення, культурно-побутові взаємозв’язки народів, які жили колись і проживають тепер на території області, їх обряди, звичаї, традиції, а також матеріали і звіти етнографічних експедицій подаються в підрозділі “*Етнографія*”.

Підрозділ “*Допоміжні історичні дисципліни*” вміщує літературу з генеалогії, хронології, геральдики, сфрагістики, метрології, нумізматики, тощо.

До підрозділу “*Історія області*” включаються всі нові публікації, які повністю або частково присвячені історії області в цілому і окремим її територіям. Матеріали з історії економіки, промисловості, сільського господарства, медицини, науки, культури і т.ін., а також присвячені історичним особам, що жили, діяли або перебували в області в різні історичні періоди,

включаються до відповідних розділів і пов'язуються з даним розділом посиланнями.

Всередині хронологічних ділень, при значній кількості публікацій, доцільно виділити рубрики, присвячені тим чи іншим подіям: “Запорізьке козацтво”, “Визвольна війна українського народу в середині XVII ст.”, “Берестецька битва”; або проблемам, які раніше замовчувались: “Політичні репресії”, “Голодомор в Україні” тощо.

III. Природа і природні ресурси. Екологія

До розділу включається література описового характеру про природу області, її фізико-географічну характеристику: відомості про ландшафт, рельєф, гідроресурси, корисні копалини, клімат, рослинний і тваринний світ.

В рубриках розділу представляються описи подорожей, матеріали наукових експедицій, нариси про діяльність дослідників природи. Значний інтерес являє інформація про екологічний стан області, заходи по охороні природи і навколишнього середовища.

В залежності від забезпеченості літературою доречно виділяти рубрики, які характерні для даної області. Наприклад: “Гори”, “Заповідники. Заповідні місця”, “Національні парки”, тощо. Літературу, присвячену більш значній території, до складу якої входить область, також бажано включати до даного розділу. Наприклад: Карпати, Дніпро, Чорне море, тощо.

IV. Народне господарство

1. Загальні питання розвитку економіки
2. Бюджет. Фінанси. Банківська справа.
3. Приватизація. Підприємництво. Бізнес
4. Промисловість. Загальні питання
- Окремі галузі промисловості

5. Будівництво
6. Транспорт
7. Зв'язок
8. Комунальне господарство
9. Побутове обслуговування
10. Торгівля. Кооперація. Громадське харчування
11. Сільське господарство
 - Загальні питання розвитку
 - Сільськогосподарські підприємства (колгоспи, радгоспи, агрофірми)
 - Фермерство
 - Рослинництво
 - Тваринництво
12. Лісове господарство
13. Мисливство і рибальство

До розділу включаються:

- матеріали про розвиток народного господарства в області;
- статистичні збірники і підсумкові документи;
- література про стан і розвиток фінансової і банківської систем;
- публікації про проблеми переходу до ринкової економіки, впровадження різних форм власності, нових засобів господарювання;
- публікації про економічні зв'язки з іншими регіонами України, зарубіжними країнами, іноземними фірмами;
- література, присвячена різним галузям промисловості і сільського господарства;
- література про окремі підприємства і господарства краю;
- матеріали про раціоналізаторський і винахідницький рух, кращий досвід роботи в різних галузях народного господарства.

V. Охорона здоров'я. Медичні установи

- Організація охорони здоров'я
- Медичні і лікувально-профілактичні установи
- Санаторно-курортне обслуговування населення
- Аптеки. Фармація

У розділі збирається література про історію охорони здоров'я, організацію медичного обслуговування, проблеми народної медицини, роботу медичних установ і окремих працівників; матеріали про внесок місцевих медичних закладів і фахівців у розвиток медичної науки.

VI. Фізична культура і спорт

- Організація фізкультурної і спортивної роботи в області
- Спортивні організації, клуби, товариства. Спортивні споруди
- Окремі види спорту
- Туризм
- Персоналії спортсменів

У розділі подається література про розвиток спорту в області в цілому, а також в окремих населених пунктах, підприємствах і учбових закладах; про участь спортсменів в міжнародних і Всеукраїнських змаганнях. Сюди ввійдуть і підсумкові матеріали про змагання різного рівня, які проходили в області.

VII. Суспільно-політичне життя

- Соціальна структура
- Громадська активність населення
- Політичні партії, рухи, течії, громадські організації та об'єднання
- Профспілковий рух

- Міжнаціональні відносини
- Міжнародні зв'язки населення області

У *першому* підрозділі подається література про соціальну структуру в області, її стан, розвиток і роль у громадському і політичному житті.

Підрозділ **“Громадська активність населення”** включає літературу, що висвітлює участь населення області у виборчих кампаніях, страйкових рухах, в обговоренні питань державного і суспільного життя.

У підрозділі **“Політичні партії, рухи, течії, громадські організації та об'єднання”** поряд з матеріалами про діяльність та історію різноманітних політичних угруповань (в алфавіті назв партій) в краї збираються персоналії політичних діячів.

Підрозділ, присвячений **профспілковим організаціям**, відображає літературу про їх участь у здійсненні економічних і політичних перетворень, поліпшенні умов життя і праці людей, матеріали з історії профспілкового руху в області.

У підрозділі **“Міжнаціональні відносини”** групується література про національні рухи і організації, проблеми депортованих народів і біженців, тощо.

Останнє ділення складають матеріали про **міжнародні зв'язки** колективів і окремих громадян, діяльність української діаспори, про міста-побратими, перебування делегацій зарубіжних країн в області, їх враження.

VIII. Державна влада і управління

- Представницька і виконавча влада
- Органи соціального забезпечення. Соціальний захист населення
- Охорона громадського порядку. Судова система
- Військово-патріотична і оборонно-масова робота

Розділ включає матеріали про організацію державної влади і управління на території області, роботу місцевих Рад народних депутатів, їх виконкомів і постійних комісій, діяльність народних депутатів, представників органів державної влади; про соціальний захист населення, роботу служби зайнятості, проблеми безробіття і працевлаштування, діяльність благодійних фондів; про правову систему, діяльність правоохоронних органів, податкової служби, митниці; оборонно-масову роботу, діяльність військкоматів, службу молоді області в лавах Збройних сил України.

ІХ. Релігія. Діяльність церкви

- Історія релігії
- Діяльність релігійних конфесій
- Персоналії

В розділі збираються матеріали про роль релігії і церкви в суспільному житті, історію релігійних рухів і течій в області, міжконфесійні стосунки і конфлікти, антирелігійні кампанії, релігійні свята та обряди, повернення культових споруд, а також персоналії місцевих релігійних діячів.

Х. Наука і освіта в області

- Організація і розвиток науки
- Наукові установи області
- Освіта
 - Дошкільні установи
 - Загальноосвітня школа
 - Середня спеціальна і вища освіта
 - Учбові заклади

У розділах, присвячених *науці*, відображається література про наукове життя області в цілому, її історію і сьогодення; діяльність наукових установ і товариств; організацію наукових досліджень; наукові зв'язки і співробітництво; міжнародні і всеукраїнські наукові наради, конференції, що відбувались на території області; участь науковців в міжнародних конгресах.

Підрозділ *“Освіта”* містить літературу про дошкільне виховання, роботу і проблеми загальноосвітньої школи, стан і організацію середньої спеціальної і вищої освіти, історію і діяльність місцевих учбових закладів.

XI. Культурне і мистецьке життя області

- Культурне життя. Культосвітні установи
- Бібліотечна справа
- Музейна і архівна справа
- Розвиток мистецтва в області
- Архітектура
- Образотворче мистецтво
- Музичне життя
- Театр. Кіномистецтво
- Народна творчість. Прикладне мистецтво
- Художня самодіяльність

У *першому* підрозділі подається література про розвиток культури в області, її матеріально-технічну базу; проведення днів культури, народних свят; про культурні зв'язки з областями України і зарубіжними країнами; про мережу культосвітніх установ (палаців культури, клубів, парків культури і відпочинку, тощо); персоналії діячів культури.

У підрозділі *“Бібліотечна справа”* збираються матеріали про сучасний стан бібліотечного обслуговування, розвиток бібліотечної мережі, діяльність

бібліотек різних відомств, трудовий внесок окремих бібліотечних працівників, історію бібліотечної справи в області.

Літературу про діяльність музеїв (державних, народних, шкільних), роботу архівів, їх історію і сучасний стан включає підрозділ **“Музейна та архівна справа”**.

Підрозділ **“Розвиток мистецтва в області”** містить літературу про історію, сучасний стан і розвиток мистецтва та його окремих видів в області в цілому, організацію і проведення фестивалів, мистецьких свят, конкурсів, діяльність місцевих творчих спілок.

У **наступних** підрозділах групуються матеріали про сучасну архітектуру і скульптуру, виставки образотворчого мистецтва, вернісажі, аукціони, каталоги художніх виставок, участь місцевих художників у вітчизняних і міжнародних виставках.

Підрозділ **“Музичне життя”** містить публікації про діяльність філармонії, музичних естрадних і фольклорних колективів, окремих музикантів; про гастрольні концерти видатних митців, а також твори місцевих композиторів.

У підрозділі **“Театр. Кіномистецтво”** збираються матеріали про роботу місцевих театрів (музичних, драматичних, лялькових), гастролі театральних колективів, рецензії та відгуки на вистави; публікації про розвиток кіномистецтва в області.

Наступний розділ включає літературу про історію і відродження народних промислів, виставки творів декоративно-прикладного мистецтва, майстрів народної творчості.

Заключний підрозділ вміщує матеріали про художню самодіяльність в області.

ХІІ. Літературне життя. Мови народів області. Фольклор

- Літературне життя. Місцеві письменники
- Область в літературних творах

- Мови народів області
- Місцевий фольклор

У *першому* підрозділі відображаються матеріали про літературне життя області; проведення з'їздів, конференцій, нарад, літературних свят і читань; діяльність місцевої письменницької організації, літературних об'єднань і гуртків; публікації про лауреатів літературних премій, творчі зустрічі письменників з громадськістю, святкування ювілеїв письменників, персоналії.

У підрозділі *“Область в літературних творах”* представлені художні твори всіх жанрів, присвячені області, незалежно від місця видання, критичні матеріали і рецензії на них.

Підрозділ *“Мови народів області”* вміщує літературу, що характеризує мову, писемність, особливості говірок місцевого населення, історію їх виникнення і розвитку; матеріали про мовну політику в області.

У підрозділі *“Місцевий фольклор”* збираються матеріали про фольклорні експедиції і подорожі; збірники місцевого характеру, що включають місцевий епос, легенди, казки, міфи, пісні, перекази, прислів'я, записані на території області; фольклорні твори краєзнавчого змісту, літературу про збирачів і дослідників фольклору.

XIII. Засоби масової інформації

У розділ *“Засоби масової інформації”* добирається література про стан, організацію, історію місцевого друку, видавничої справи, книжкової торгівлі, обласного радіомовлення і телебачення; публікації про розвиток журналістики в області; обласну організацію спілки журналістів; матеріали з досвіду роботи газетярів, радіо- і тележурналістів.

XIV. Бібліографічні посібники

У розділі збираються всі краєзнавчі бібліографічні матеріали, видані бібліотеками (обласними, галузевими, вищих учбових закладів), організаціями, установами, окремими особами: бібліографічні покажчики, листівки, огляди, бесіди про книги, пам'ятки, а також обширні пристатейні і прикнижкові списки, методично-бібліографічні матеріали.

Не варто обмежуватись посібниками, присвяченими тільки області, – бажано включати і видання, присвячені регіону, до складу якого входить дана область (Карпати, Поділля і т.ін.).

Обов'язковими складовими довідково-бібліографічного апарату поточного покажчика літератури про край є:

- передмова (від упорядників);
- допоміжні покажчики: іменний, географічний;
- список переглянутих і розписаних джерел;
- зміст.

У зв'язку з тим, що посібник поточної літератури про край є виданням періодичним, бажано розробити макет оформлення покажчика, передбачивши найдоцільнішу його композицію, шрифти, обкладинку, формат, тощо. Зовнішній вигляд покажчика має бути привабливим і зручним для користування.

4.3.2. Ретроспективні покажчики універсального характеру

Ретроспективні покажчики універсального характеру займають значне місце в системі краєзнавчих бібліографічних посібників. Вони відображають всю сукупність творів друку, виданих упродовж чималого часу і присвячених життєдіяльності краю, міста, окремих населених пунктів. Мета цих покажчиків

– анотувати і систематизувати накопичений матеріал, дати можливість читачу легко і швидко орієнтуватись в ньому.

Для даного типу покажчиків характерні широта і повнота відображення краєзнавчого матеріалу, вони мають на меті інформувати користувачів про всі існуючі твори друку, присвячені краю. Література для покажчика виявляється шляхом обстеження тих самих джерел, які переглядаються для відбору матеріалів до “Зведеного систематичного краєзнавчого каталога” (ЗвСКК) (Розд.3, додаток 3). Проте, в процесі роботи над ретроспективним бібліографічним покажчиком застосовується вибірковий принцип виявлення документів, спрямований на розкриття якісних особливостей певного джерела, висвітлення його наукового та культурно-історичного значення.

Особливістю в роботі над цим видом краєзнавчих посібників є кваліфіковане визначення кола бібліографічних джерел, які призначені для суцільного перегляду з метою виявлення краєзнавчого документа. Допоможуть в цьому матеріали, підготовлені В.Бабичем (1) і Р.Ждановою (3), а також списки джерел для виявлення матеріалів до ретроспективних краєзнавчих посібників – універсальних, галузевих і тематичних.

Для покажчиків даного типу використовується така ж схема, як і для поточних покажчиків літератури про край. У межах рубрик література розташовується за алфавітом авторів і назв творів.

У відповідності до цільового призначення наводяться стислі довідкові анотації. Мета такої анотації – подати невелику інформацію стосовно змісту творів друку.

Система “ключів” допоможе всебічно охарактеризувати посібник: крім іменного і географічного до даного типу посібника складаються хронологічний покажчик і покажчик назв творів.

У покажчику даного типу бажано подати вступну статтю, яка готується фахівцем після завершення роботи над складанням базової картотеки. У статті подається загальна характеристика обраного періоду, аналізується тематика, жанрові і типологічні ознаки видань і т.ін.

4.3.2.1. Зведені друковані каталоги краєзнавчих документів

Створення друкованих зведених каталогів (ЗвКК) – невід’ємне завдання бібліотек. Саме за допомогою ЗвКК можна широко інформувати читачів про бібліотечні фонди, допомагати їм активно використовувати ці фонди, легко й швидко знаходити потрібні документи. Зведені друковані каталоги полегшують координацію роботи бібліотек по комплектуванню фондів, книгообміну, МБА.

Зведені друковані каталоги іноді вважають проміжною формою між картковими каталогами і бібліографічними покажчиками: за змістом це – каталоги, а за формою – бібліографічні покажчики особливого виду, адже в них подаються відомості і про місцезнаходження кожного із включених видань.

Обласні універсальні наукові бібліотеки України є депозитаріями краєзнавчої літератури. І саме складання друкованих зведених краєзнавчих каталогів (ЗвКК) стає одним із реальних напрямків у вирішенні проблем оптимізації бібліотечного краєзнавства. Практичне втілення ідеї створення ЗвКК розпочато в процесі звірення еталонних списків краєзнавчих документів, складених під час проведення дослідження краєзнавчих фондів бібліотек України (8).

При створенні друкованого ЗвКК з особливою увагою необхідно віднестися до визначення контингенту бібліотек – учасниць даної праці. При цьому стануть у нагоді досвід і матеріали, нагромаджені в період створення 26-томової праці “Історія міст і сіл УРСР” і видання “Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек і музеїв України”. Досягти оптимального варіанту друкованого ЗвКК – це відобразити в ньому не тільки краєзнавчі документи, наявні в бібліотеках певного регіону, але й вказати місцезнаходження тих видань, які відсутні в фондах бібліотек області.

Важливим елементом в друкованих каталогах є система сигл, яка розробляється для позначення бібліотек-учасниць. Значно полегшити користування ЗвКК дозволяє застосування словосполучень – скорочених назв крупних бібліотек (НБУВ, НПБУ, ХДНБ). Для бібліотек області доцільно

використати цифрові позначки (1 – ОУНБ, 2 – обласна бібліотека для юнацтва, 3 – обласна бібліотека для дітей і т.д.). Цифрами позначаються і ЦБС області, філіали ЦБС – через дріб, де перша цифра означає ЦБС, а друга – номер її філіалу (32/2).

Всі ці дані слід відобразити в “Списку бібліотек і музеїв, їх адрес та умовних позначень”, що подається в кінці каталога.

Зважаючи на те, що для формування краєзнавчих фондів бібліотек важлива не форма, а зміст документа (наявність в ньому відомостей про край), до ЗвКК відбираються різноманітні види краєзнавчих документів:

- твори друку (книги, брошури, плакати, листівки, карти, автореферати дисертацій);
- аудіовізуальні матеріали (кінофільми, діапозитиви, грамзаписи, фонокасети, діафільми, фонограми);
- неопубліковані документи (рукописи, машинописи, автореферати дисертацій, які друкуються з грифом “на правах рукопису”, та самі дисертації);
- нові носії інформації (CD-ROM, компакт-диски, мікрофільми, відеокасети та ін.).

Не обмежуються також типологічні та хронологічні рамки: відбираються наукові, науково-популярні, виробничі, довідкові видання і т.ін. незалежно від року видання. Не мають значення для відбору документів і мова (українська, російська, іноземна) та місце видання (місцеві, видані в інших регіонах, країнах, діаспорні). Відповідно все це повинно знайти відображення в ЗвКК, тобто, до таких каталогів бажано включити весь можливий обсяг відомостей, що дозволить забезпечити читачів вичерпною інформацією про краєзнавчі документи і їх місцезнаходження. Стосовно художньої літератури, вважається доцільним включати до каталога ті художні твори, де описуються події, що відбувалися в місцевостях, які належать до краю, а також ті, де зображені герої і образи, життя і діяльність яких пов’язані з краєм (матеріали про уродженців, їх твори краєзнавчого змісту відображаються в каталозі незалежно від популярності цих осіб в даний час).

До каталога включаються всі краєзнавчі документи, незалежно від кількості перевидань того чи іншого твору друку, адже для повного висвітлення краєзнавчих тем, порівняльного аналізу, а також перерозподілу фондів часто доводиться залучати видання різних років, в т.ч. минулих століть. Особливої уваги потребують документи 20-30-х років ХХ ст, незаслужено забуті або вилучені з обігу в “спецфонди”.

У каталозі не відбиваються матеріали, де відомості про край вміщені у вигляді окремих глав, абзаців і т.ін., окрем тих випадків, коли такий витяг (тематична папка, копія статті тощо) оформлений самостійною одиницею зберігання у краєзнавчому фонді бібліотеки.

До каталогу також не включаються:

- реклами, проспекти
- бланки
- доручення
- скарги
- заяви
- ігри (правила і пояснення)
- календарі (настільні і відривні)
- програми (вступу до навчальних закладів, виставок, конференцій, театральні, концертні)
- прописи.

Враховуючи особливості літератури ХІХ – початку ХХ століть і друкованого масиву 20-х років ХХ століття, необхідно відзначити і уточнити особливості бібліографічного опису документів цих періодів. Шляхи вирішення проблем у такій роботі висвітлює автор – укладач методичних рекомендацій на допомогу складанню українського бібліографічного репертуару Р.Жданова (23).

Важливе методичне питання для складачів друкованих ЗвКК – це групування матеріалів. Розміщення документів у зведених каталогах, як правило, алфавітне. Розташовуючи описи в алфавітному порядку авторів і назв

документі мовою оригіналу, бажано дотримуватись загальноприйнятих правил розміщення матеріалів в алфавітних каталогах (в межах літери – за мовами, у прямій хронологічній послідовності і т.ін.).

Детально розроблена система допоміжних показчиків і додатків до друкованого ЗвКК зробить його використання зручним, допоможе читачеві отримати вичерпні відомості про краєзнавчі документи.

До довідкового апарату бібліографічного посібника належать:

- вступна статтю;
- передмова;
- допоміжні показчики (іменний, назв творів друку, предметний, географічний, хронологічний);
- додатки (список бібліотек, архівів, музеїв – учасників ЗвКК, їх адрес і сигл; список скорочень з наведенням повних назв; список місцевих періодичних і продовжуваних видань);
- зміст.

Всередині географічних рубрик доцільно виділити тематичні чи предметні рубрики. Після географічної рубрики ставиться двокрапка, потім у порядку зростання через кому – номери записів, що подають відомості загального характеру про даний об'єкт, після чого через крапку з комою йде перелік тематичних і предметних рубрик з номерами записів. Наприклад: Стрий, м. 15, 27; суспільне життя 29, 115; природа 48; економіка 36 і т.ін. Мета таких рубрик – показати, в якому аспекті згадується та чи інша місцевість.

Пропонуємо *список друкованих каталогів* найкрупніших бібліотек України, виданих в останнє десятиріччя. Хоча вони і не є суто краєзнавчими за змістом, але можуть зорієнтувати складачів в роботі над створенням власних друкованих ЗвКК:

Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798-1923. Вип.1. 1808-1900 / Уклад.: Р.С.Жданова, І.О.Негрейчук. – К., 1999. – 296 с.

Книги українською мовою у фондах ХДНБ ім.В.Г.Короленка (1798-1923): Друк.каталог / Харк.держ.наук.б-ка ім.В.Г.Короленка; Уклад.: Г.О.Сосновська, Л.Ф.Бондаренко, Н.І.Полянська, В.М.Сазонова: У 5 вип. – Х., 1995-1997.

Російськомовна книга у фондах Національної парламентської бібліотеки України, 1816-1923: Каталог / Уклад.: Р.С.Жданова, В.М.Лой та ін. – К.: Глобус, 1999. – 365 с.

Україномовна книга, 1808-1923 / Нац.парламент.б-ка України; Уклад.: Р.С.Жданова, В.М.Лой та ін. – К.: Абрис, 1996. – 175 с. – (Укр.книга у фондах Нац.парламент.б-ки України).

Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, 1798-1916 / Нац.б-ка України ім.В.І.Вернадського; Редкол.: Л.В.Беляєва, А.Г.Бровкін, Л.А.Дубровіна та ін. – К., 1996, 1998.

Вип.1. 1798-1885 / Уклад.: М.Д.Бойченко, І.І.Діденко, Р.С.Жданова та ін.- 1996. – 219 с.

Вип.2. 1886-1900 / Уклад.: М.Д.Бойченко, О.В.Давидович, Л.В.Лісовська та ін.- 1998. – 376 с.

Українська книга в фондах Одеської державної наукової бібліотеки ім.О.М.Горького, 1574-1923 роки: Каталог / Склад.: Т.О.Гоголіна, М.Д.Харковенко, Л.І.Бортнікова та ін. : У 4 вип. – Одеса, 1991.

4.3.3. Рекомендаційні посібники універсального характеру типу “Що читати про ... край”

На сучасному етапі розвитку нашої держави досить гостро стоїть проблема вивчення історичних, природних, соціально-економічних особливостей окремих регіонів, отож, нині суспільству конче необхідні такі бібліографічні посібники, які б подавали інформацію про кращу нову літературу з усіх напрямків життєдіяльності регіонів України. Як правило, це завдання певною мірою виконують рекомендаційні посібники універсального характеру типу “Що читати про край”.

Ці покажчики адресуються найширшим верствам населення, як дорослим, так і молоді та школярам, і призначені на допомогу:

- загальній самоосвіті та освіті;
- професійній самоосвіті та освіті;
- педагогічній, пропагандистській та виховній діяльності.

Основними джерелами пошуку літератури для покажчиків даного типу є зведений краєзнавчий каталог ОУНБ, система бібліографічних посібників краєзнавчої тематики, галузеві і тематичні покажчики, присвячені окремим природно-економічним зонам, або республіці в цілому, каталоги на окремі фонди бібліотеки або види документів: рідкісних книг, аудіовізуальних матеріалів, карт і т.ін.

При доборі матеріалів варто звертатися безпосередньо до фондів бібліотеки. Ретельному перегляду підлягають всі видання, в яких знайшли відображення питання краєзнавства. Доцільно також переглянути *de visu* періодичні та поточні видання, особливо праці місцевих наукових установ, громадських організацій, аматорських об'єднань здебільшого за період до 1917 року, 20-30-х років ХХ століття. Ці видання часто містять унікальні матеріали і відомості, що не тільки не втратили цінність, але й дають неупереджене уявлення про край.

Заслуговують на увагу також довідкові видання: універсальні і галузеві енциклопедії, статистичні збірники, “Історія міст і сіл УРСР” і т.ін.

Серед нових видань можна відзначити популярну бібліографічну енциклопедію “Україна: минуле і сучасність”, в якій відображаються різні види творів друку і типи літератури, а виклад матеріалу подібний до бесіди (Див. **список джерел**).

При доборі літератури не можна нехтувати реальними можливостями читача скористатися рекомендованою літературою. Тому перевагу доцільно віддавати місцевим, всеукраїнським виданням, зважаючи також на їх тиражі.

У зв’язку з тим, що покажчик призначений читачам різних вікових категорій, добір літератури залежить від вікових особливостей імовірного адресата. Тому матеріали до кожної теми добираються диференційовано, зважаючи на специфіку сприймання інформації дітьми, юнацтвом, дорослими.

У покажчику даного типу надзвичайно велику роль відіграють рекомендаційні **анотації**.

Обов’язковою є наукова, літературна та бібліографічна редакція покажчика.

Особливістю краєзнавства як дисципліни є його комплексний характер. Тому саме комплексність і має стати основоположним принципом групування літератури в рекомендаційному універсальному покажчику. Варто скористатися схемою власного краєзнавчого каталога чи картотеки, відкорегувавши її у відповідності з обсягом і змістом підбраної літератури, цільовим і читацьким призначенням посібника. Тобто, можна використати схему, представлену у рекомендаціях по складанню універсального покажчика поточної літератури про край (див.4.3.1.).

Деталізація ділень виправдана при достатній кількості матеріалів (не менше 5-10 назв). Якщо ж, навіть, важливе питання представлене 2-3 описами, не варто відкривати додаткові ділення. Краще привернути увагу до цього матеріалу анотацією.

Всередині останніх ділень найкраще розмістити матеріал в логічній послідовності, від більш загального до часткового, закінчуючи переліком літератури, яка поглибить і розширить знання читача з питання, висвітленого у виданнях, рекомендованих як основні.

У деяких випадках можна вдаватися до формальних способів розташування літератури (див. “Бібліографічне групування”).

Книги, журнальні, газетні статті не варто розділяти всередині рубрик за формальною ознакою. Правильніше буде розміщувати їх у логічній послідовності за змістом.

Довідково-методичний апарат універсальних рекомендаційних покажчиків складається з:

- вступної статті;
- передмови (від упорядників);
- допоміжних покажчиків (іменного, географічного);
- додатків (списку використаних джерел, умовних скорочень, місцевих періодичних видань);
- змісту.

Крім обов’язкових складових частин довідковий апарат може бути доповнений:

- вступними текстами до окремих розділів покажчика;
- “Літописом місцевих подій”, в якому в хронологічному порядку перераховані найважливіші для краю події.

Рекомендаційний характер посібника, його цільове і читацьке призначення вимагають гарного поліграфічного оформлення, застосування різних кольорів, шрифтів, малюнків, заставок і т.ін.

4.3.4. Календарі знаменних і пам'ятних дат

“Календар знаменних і пам'ятних дат ... області” – одне з найпоширеніших видань СКБП. Цей покажчик сприяє популяризації літератури з актуальних питань життя області, її економіки, науки, освіти, літератури, мистецтва, допомагає в організації роботи масових бібліотек, виховної діяльності учбових закладів, громадських організацій і т.ін. (19).

Поєднання в одному виданні фактографічної і бібліографічної інформації, різноманітність змісту, цікавість і пізнавальність роблять “Календарі” цінним краєзнавчим джерелом. Вони подають відомості про діяння минулих поколінь, популяризують нові імена славетних земляків, висвітлюють їх внесок у скарбницю світової науки, культури і т.ін., що є основою для формування історичної пам'яті, виховання національної гордості народу (19).

Виявлення дат

Робота по складанню “Календаря” починається з визначення дат, знаменних і пам'ятних для певної області у наступному році. Основним джерелом є спеціальна картотека, що являє собою фактографічний банк даних з історії, культури, економіки краю. На відміну від краєзнавчого каталога ОУНБ, ця картотека містить фактографічні відомості про ті чи інші події, факти, дати з життя області із зазначенням джерела, звідки вони взяті.

Для складання картотеки використовуються друковані матеріали, повністю або частково присвячені краю, відображені у зведеному краєзнавчому каталозі; документи місцевих архівів; неопубліковані матеріали (статистичні зведення, мемуари, епістолярна спадщина, тощо).

Найбільше відомостей про пам'ятні дати можна почерпнути з *хронік подій*, як наприклад:

Пастух Р, Сов'як П. Історія Дрогобича в датах, подіях і фактах: [Хронол.довідник].- Львів, 1991.

Надзвичайно цінним джерелом є *літописи*, де в хронологічному порядку викладені основні події місцевої історії. Наприклад:

Величко С.В. Літопис. – К.: Дніпро, 1991.- Т.1-2.

Гаврилів Б. та ін. Літопис Івано-Франківська (Станіслава). Історична хроніка міста з 1662 року. – Ів.-Франківськ, 1998.

Варті уваги різноманітні *календарі*: щоквартальні рекомендаційні бібліографічні довідники “Календар знаменних і пам'ятних дат”, що готує Національна парламентська бібліотека України; щорічні універсальні і галузеві календарі; відривні, перекидні, мистецькі, музичні, жіночі тощо.

Так, наприклад, в календарі “Знаменні дати: Календар 2000” автори відібрали дати, кратні п'яти. Це означає, що через п'ять років календар на 2000 рік можна з успіхом використовувати знову. Кожен місяць починається з переліку знаменних і пам'ятних дат. До найзначніших з них подаються інформаційні довідки або нариси, які супроводжуються невеликими бібліографічними списками (Див.**список джерел**).

У багатьох журналах, газетах є постійні рубрики: “Мистецька хроніка” (Образотворче мистецтво), “Сторінки історії” (Політика і час) та ін.

Друга група джерел, необхідна для складання картотеки знаменних і пам'ятних дат, - *архівні документи*. Вони, як правило, датовані, містять історичні, фактографічні відомості.

Насичені фактичними даними путівники по музеях, описи окремих експозицій, колекцій, каталоги виставок, вернісажів, особистих бібліотек.

Важливе місце належить *довідковій літературі* – енциклопедіям, словникам, довідникам універсального змісту, галузевим, тематичним: УРЕ, музична, історична, педагогічна, театральна, кіно і інша енциклопедії, енциклопедичні видання Брокгауза та Ефрона, братів Гранат.

Цінні відомості містять губернські “*Памятные книжки*”, що виходили у другій половині XIX на початку XX ст. по всіх губерніях України щорічно.

Найчисленніша й інформативна третя група – *краєзнавча література*. Доцільно переглянути певні групи краєзнавчої літератури у такій послідовності:

- Праці комплексного характеру, наприклад:

Полтавська область: природа, населення, господарство. – Полтава, 1998.

- Путівники, описи туристичних маршрутів, наприклад:

Республіка Крым: Севастополь. Ялта. Алушта. Бахчисарай. Симферополь. Керчь. Евпатория. Феодосия: Исторические достопримечательности. Музеи. Пещеры. Активный отдых. Транспорт. Гостиницы. Пансионаты. Дома отдыха: Путеводитель / М.С.Наумов. – М., 2000. – 328 с.: ил.

Шероцький К.В. Київ: Путівник. – К.: Кобза, 1995. – 368 с.

- Праці з історії окремих місцевостей, населених пунктів, наприклад:

Грабовецький В.В. Історія Івано-Франківська (Станіслава) з найдавніших часів до початку XX століття. – Івано-Франківськ, 1999.

Переважна більшість матеріалів, присвячених історії підприємств, установ, організацій, наукових і учбових закладів обліковується у бібліографічних покажчиках (Див. **список джерел**).

Матеріали біографічного характеру містять:

- довідники, словники, персональні енциклопедії, бібліографічні покажчики, книги з серії “ЖЗЛ”, “Уславлені імена”, “Майстри мистецтв України” та ін.;

- вступні статті, передмови, післямови, примітки до повних чи вибраних зібрань творів або окремих видань;
- статті і замітки з періодики.

Заслуговує на увагу “Всемирный биографический энциклопедический словарь”, який містить понад 25 тис. статей про історичних і сучасних діячів різних країн світу. Видавці прагнули охопити всі сфери людської діяльності, позбутися “білих плям”, уникнути ідеологічних штампів (Див. **список джерел**).

Організація фактографічної бази даних

Фактографічна база даних з питань краєзнавства представлена у формі картотеки знаменних і пам’ятних дат області. Виявлення відомостей про пам’ятні події має бути складовою частиною будь-яких процесів краєзнавчої діяльності: перегляду нових надходжень; відбору з них відповідних видань для формування краєзнавчого фонду; аналітичного розписування періодичної преси, збірників; складання бібліографічних посібників; виконання довідок краєзнавчого змісту.

У роботі з картотекою дат корисним є співробітництво з музеями, місцевими філіями товариств охорони пам’яток історії і культури, краєзнавців і ін.

Кожна дата, що підлягає включенню до картотеки, фіксується на картці, яка умовно поділяється на три частини. В першій частині вказується календарна дата, у другій – коротко описується сама подія, а у третій подається бібліографічний опис літературного джерела, з якого почерпнуто відомості про дату. Наприклад:

29 червня 1876 р.	Відбулося заснування філії товариства “Прогрес” в Тернополі	“Просвіта”: [на Тернопільщині] // Енциклопедія українознавства. – Львів, 1996. – Т.6. – С. 2368.
-------------------	---	--

Якщо про одну дату є відомості в багатьох джерелах, на картці вказуються основні, в першу чергу, - документи, енциклопедичні і довідкові видання, наукові праці.

Картки розташовуються у картотеці в зворотньо-хронологічному порядку. На роздільниках рубрик вказується рік, століття, тисячоліття, позначка “до н.е.”. Дати подаються за сучасним, діючим в Україні, календарем.

Всередині кожної хронологічної рубрики картки розставляються у прямій хронології місяців і чисел. Ті картки, на яких дати не визначені з точністю до числа, місяця, року, розміщуються у кінці відповідного ділення: місяця, року, століття.

Картки, присвячені подіям, що відбувалися впродовж місяця, року, тощо, відображаються на початку відповідного хронологічного розділу. Наприклад:

Травень 1768 р. –	Коліївщина – народно-визвольне	Бутич І.Л. Ко-
травень 1769 р.	і антифеодальне повстання на	ліївщина //УРЕ.
	Правобережній Україні проти	- 2-е вид. – К.,
	шляхетської Польщі	1985. – Т.5. -
		С.281-282.

Відбір дат

Наступним етапом роботи є відбір з фактографічної бази даних дат для щорічного випуску “Календаря”. Один з найважливіших принципів відбору дат полягає в тому, щоб дата була “круглою”, тобто, знаменувала собою 10-річчя, 50-річчя, 100-річчя якоїсь знаменної події. У сукупності вони мають представляти найважливіші події історії, суспільно-політичного, економічного, наукового і культурного життя краю.

До “Календаря” відбираються:

- роковини значних історичних подій на теперішній території області, наприклад: “350 років Берестецької битви” (2001);

- дати подій суспільно-політичного руху, наприклад: “60-річчя Української Повстанської Армії” (2002), “180-річчя заснування Південного товариства (м.Тульчин Вінницької області)” (2001);

- дати географічних відкриттів, освоєння нових земель;

- дати, що відображають важливі події культурного життя краю, наприклад: “100 років тому (1903 р.) у Полтаві відкрито пам’ятник І.П.Котляревському” (2003);

- дати заснування місцевих промислових, енергетичних, транспортних, сільськогосподарських, торговельних підприємств, відкриття установ культури, науки, учбових закладів, наприклад: “100 років заснування Хмельницької ОУНБ” (2001);

- дати, пов’язані з життям і діяльністю визначних місцевих діячів, знатних земляків, уродженців краю, а також тих осіб, чиє перебування в області, або діяльність залишили помітний слід у його історії, вплинули на його розвиток, культуру.

При відборі персональних дат критерієм має служити відношення даної особи до краю, а саме краєзнавчий аспект її діяльності. Особливо це стосується діячів всесвітньо відомих, різнобічно обдарованих, які проявили себе в багатьох галузях науки, культури, громадського життя. З їх біографій відбираються лише значущі для певного краю епізоди, події, незалежно від того, яке місце вони займали в їх власному житті, значення і роль в їх діяльності.

Виправданими є випадки включення до “Календаря” ювілейних дат визначних людей, що пов’язані з краєм лише якоюсь подією, наприклад: поховання Т.Г.Шевченка у м.Каневі.

Не рекомендується включати до “Календаря”:

- “некруглі” дати;

- дати глобального, всеукраїнського значення, що не носять краєзнавчого характеру: 8 Березня, 1 Травня.

Не менш важливим критерієм відбору є рівновага у відображенні дат, присвячених окремим подіям, фактам, особам. Оптимальним є підбір дат, який

у сукупності висвітлює різні сторони суспільного, політичного, історичного, господарського, культурного життя і представляє край у цілісності, об'єктивно.

Забезпеченню правильного співвідношення між датами допомагає розподіл їх на *основні* і *додаткові*. До *основних* відносяться ті, значення яких особливо вагоме для краю, і саме у наступному році, а також зовсім “круглі” – 100, 200, 300 і т.д. років, а також ті, що відзначаються громадськістю згідно постанов ЮНЕСКО, органів влади, громадських організацій, наприклад: “190 років від дня народження Т.Г.Шевченка”.

До основних дат подаються текстові довідки і списки літератури.

Додаткові дати наводяться загальним переліком. До нього включаються дати:

- не висвітлені у літературі;
- відзначені як основні у попередніх випусках “Календаря” або інших посібниках;
- ті, що становлять переважний інтерес не для всієї області, а для певного її регіону;
- присвячені тим уродженцям краю, чиє життя і діяльність проходили поза його межами, або особам, чиї зв'язки з краєм були епізодичними і не справили помітного впливу на розвиток краю.

Неабияку роль у відборі дат відіграє їх достовірність, встановлення точної хронології подій, явищ, фактів. І, нарешті, до відбору дат слід ставитися дуже виважено, об'єктивно, уникати кон'юнктурного підходу за етнічними, соціальними, релігійними та іншими ознаками.

Структура “Календаря”

Структура “Календарів”, як комплексних методично-бібліографічних посібників, визначається їх цільовим і читацьким призначенням. В оптимальному варіанті вона має бути такою:

1. Передмова

2. Перелік пам'ятних дат на рік

3. Матеріали, що характеризують кожну з дат, визначених основними, окремо:

- текстова (фактична) довідка

- цифри, факти

- цитати

- список літератури

- перелік ілюстративних і аудіовізуальних документів

- перелік документальних джерел (архівних матеріалів, музейних експозицій і т.ін.)

4. Допоміжні покажчики (іменний, географічний, зведені покажчики змісту “Календарів” за ряд попередніх років)

5. Поради бібліотекареві

6. Зміст.

Добрим доповненням до “календарів” є хроніка найважливіших подій за минулий рік.

У *переліку дат* на ... рік у хронологічному порядку, за місяцями і числами, розташовуються всі відібрані для даного випуску дати. Для зручності всі дати, як основні, що виділені зірочками, шрифтом і т.ін, так і додаткові, вміщуються в одному ряду. До кожної дати подається анотація, в якій стисло викладається зміст події, явища, біографічні відомості в краєзнавчому аспекті. Інформація в анотації має бути гранично об'єктивною, не носити оцінюючого характеру, тон – витриманим, наприклад:

24 травня

(12 травня)

120 років від дня народження К.Г.Стеценка (1882-1922), українського композитора і хорового диригента. З 1910 року жив у Тиврові та с.Голово-Русаві (тепер с.Олександрівка) Томашпільського р-ну Вінницької обл.

Дати тих подій, що відбувалися впродовж місяця, декількох місяців, року, а також тих, що не встановлені з точністю до дня, вміщуються у переліку в кінці відповідного хронологічного розділу (місяця, року). Наприклад:

2002 р. 300 років (1702-1704) з часу початку повстання піпроводом С.Палія, С.Самуся, А.Абазина, З.Іскри на Правобережній Україні, в т.ч. на Вінниччині.

Див.: Палія повстання 1702-1704 // УРЕС. – К., 1987. - Т.2. - С.614.

травень 440 років виходу в світ пам'ятки культури –“Пересопницького євангелія” (1561), перекладеного т.зв. “простою” мовою і переписаного архімандритом Пересопницького монастиря (с.Пересопниця Рівненського р-ну Рівненської обл.) Григорієм і М.Василевичем.

Див.: Пересопницьке євангеліє // УРЕС. –К., 1987. – Т.2. – С.648.

Матеріали, що характеризують кожен з основних дат. Важливішою складовою частиною “Календаря” є **текстова (фактографічна) довідка**, яка інформує про дату. Її текст має задовольняти обов’язковим вимогам: містити лише вивірені, достовірні факти, відповідати сучасному стану наукових знань, забезпечувати повне і всебічне висвітлення даної теми, ясні і чіткі формулювання, максимальну об’єктивність. Разом з тим, у відповідності з читацьким і цільовим призначенням посібника, довідка повинна не тільки нести інформацію, а й зацікавити читача, спонукати його до вивчення рідного краю, читання красназавчої літератури. Для цього необхідно написати довідку живою, образною, виразною мовою, розкрити зміст запропонованих у списку видань таким чином, щоб заохотити читача познайомитися з ними ближче, звернути увагу на ті матеріали, які рекомендуються як доповнення.

Зміст довідки обумовлюється характером самої дати (історична подія, ювілей населеного пункту, підприємства, установи, роковини з дня народження або смерті того чи іншого діяча).

Наприклад, у довідці, присвяченій ювілею населеного пункту, обов'язковими є відомості про час і обставини його заснування, походження назви, зміни в адміністративному статусі, основні віхи історичного, економічного, культурного життя, сучасний стан, перспективи розвитку, пам'ятки і пам'ятні місця, видатних людей.

У довідках про ту чи іншу установу, учбовий, культурний заклад тощо, окрім відомостей про фундацію, осіб, які цьому сприяли, основні етапи розвитку, напрями діяльності важливо показати реальний внесок у народне господарство і культуру краю, республіки, перелічити основні видання, винаходи, вистави, тощо.

При складанні довідок, присвячених ювілеям окремих осіб, беруться до уваги декілька моментів. Коли політичний діяч, вчений, письменник, митець є земляком, широко відомим у межах краю, довідка носить біографічний характер, у ній простежується весь життєвий шлях ювіляра. У довідці, присвяченій славнозвісним у країні, світі особам, основна увага приділяється розкриттю їх зв'язків з краєм, висвітленню періодів життя, проведених у даній місцевості. Загальновідомі біографічні дані побіжно згадуються або даються посилання на біографічні твори.

Обсяг довідки залежить від теми, важливості події і ступеня висвітлення даного питання у літературі. Чим менше друкованих матеріалів, що стосуються дати, тим більш докладною, ґрунтовною має бути довідка. Разом з тим, її обсяг не повинен заходити в суперечність з характером посібника як про-світницького, популяризаторського видання. Тому обсяг довідки не повинен перевершувати 1-1,5 сторінки машинопису.

Текстову довідку бажано доповнити розділом **“Цифри і факти”**. Особливо корисні фактографічні, статистичні дані у розділах, що присвячені

ювілейним датам історії населених пунктів, підприємств, будов, установ, учбових закладів; роковинам історичних подій.

Значно збагачують розділи “Календаря” *цитати*, які розкривають суть і значення дати, висловлювання видатних людей про ту чи іншу подію, особу, їх оцінки, тлумачення. Обов’язкові вимоги при наведенні цитат: абсолютна ідентичність з текстом першоджерела, посилання на автора (авторів) і бібліографічний опис джерела, звідки взято цитату, з зазначенням вихідних даних, сторінок.

Списки літератури до дат, як правило, носять рекомендаційний характер. Вони включають невелику кількість книг і статей, доступних широкому колу читачів, за виключенням тих випадків, коли література про відзначувану подію або особу вичерпується кількома назвами. В такому разі у списку наводяться всі матеріали, в т.ч. нетиражовані (видані у кількості до 100 примірників, депоновані рукописи, машинописи і т.ін.). Доцільно вказати їх місцезнаходження (бібліотека, музей, архів, приватне зібрання).

Оптимальний обсяг списків обмежується 10-15 назвами, максимальний – до 20-25 назв. Вичерпний перелік літератури суперечить характеру і призначенню посібника. Включених до списку матеріалів має бути достатньо для поглиблення і освоєння інформації за темою, почерпнутою читачем з тексту довідки. Для тих, хто бажає докладніше ознайомитися з відзначуваною датою, доцільно доповнити список бібліографічними посібниками, в яких відображена література за темою.

До списків відбираються переважно нові видання, опубліковані масовими тиражами. Але не виключається можливість відображення видань за минулі роки, в т.ч. XIX – початку XX ст., якщо вони містять цінні відомості, оригінальне трактування теми, висвітлюють різні підходи, інтерпретації, оцінки. Важливо, щоб запропонована у списку література об’єктивно і всебічно представляла коло матеріалів з даного питання.

За видами друку відбираються книги, брошури, статті з періодики та продовжуваних видань, карти, схеми, ілюстровані матеріали, аудіовізуальні

документи тощо. Значно підвищує цінність посібника включення до списку літератури архівних документів, особливо з числа розкритих у останній час. Якщо у тексті довідки згадуються архівні джерела або довідка написана з використанням архівних матеріалів, включення їх до списку обов'язкове.

Основними критеріями при доборі літератури є її наукова і пізнавальна цінність, доступність, об'єктивність.

Бажано уникати включення вузькоспеціальної наукової літератури, що потребує спеціальної підготовки для засвоєння.

Крім суто краєзнавчих, у списках відображаються і некраєзнавчі в цілому за змістом твори, в яких містяться відомості, що стосуються відзначуваної дати в окремих розділах, частинах, на окремих сторінках тощо.

Розміщення літератури в списках до дат може бути різним: логічним або за формальною ознакою – в алфавіті, хронології тощо. Краще групувати літературу в рекомендованому порядку читання: від загального до часткового, дотримуючись хронології подій.

Разом з тим, варто дотримуватись загальноприйнятих правил: першоджерела (укази президента, постанови парламенту та уряду і т.ін.) вміщуються на початку списку, а далі – всі інші матеріали в логічній послідовності. У списках літератури до персональних дат література розташовується так, як у біобібліографічних покажчиках: спочатку – власні твори ювіляра, а потім – матеріали про його життя і творчість.

Література, що пропонується для поглибленого вивчення, виділяється в окремий ряд, в який включаються і бібліографічні покажчики за темою.

В кінець списку виносяться ілюстративні, аудіовізуальні документи. І окремо подаються описи документів архівного зберігання.

Література українською і російською мовами розміщується у загальному ряду, а після них – матеріали іншими мовами (окремо кожною мовою).

Бібліографічний опис здійснюється у відповідності з діючими нині державними стандартами.

У ряді випадків виникає потреба у довідкових анотаціях, які уточнюють заголовки, розкривають територіальний і хронологічний аспект вміщених матеріалів, відношення до даної особи.

Зростаючі вимоги до якості методично-бібліографічних видань висувають настійну потребу у створенні допоміжних покажчиків: іменного і географічного.

Якщо “Календар” видається регулярно впродовж декількох років, варто складати зведений допоміжний покажчик змісту випусків за 5-10 років. До покажчика включаються ті дати, які розкриті у “календарях” фактичними довідками, супроводжуються списками літератури. Покажчик полегшує пошук матеріалів у ретроспективному плані, дозволяє зв’язати окремі випуски в єдине ціле, представити “Календар” як комплексне рекомендаційно-пропагандистське видання. Покажчик краще будувати як предметно-тематичний, групуючи дати у тематичних, географічних, персональних, предметних рубриках, як, наприклад: “Ювілеї населених пунктів”, “Персональні дати” тощо. В середині таких розділів позиції розміщуються в алфавітному порядку, від кожної дається посилання на відповідний випуск (рік) “Календаря”, сторінки:

Роковини історичних подій

- Берестецька битва (1651): 350 років. – 2001. – С.38-39.

Роковини подій наукового і культурного життя

- Закінчення Пересопницького євангелія (1561).- 2001. – С.58

Роковини заснування підприємств народного господарства

- Заснування Вінницького хімічного заводу (1912): 90 років. – 2002. – С.19.

Поради бібліотекареві

Одним з необхідних елементів структури посібника є методичні поради бібліотекареві по відзначенню пам'ятних дат. Не обов'язково супроводжувати методичними порадами кожен з дат, що ввійшла до ряду основних. Але до 3-5, які з погляду складачів є найбільш значними, доцільно подати ґрунтовні розробки заходів: сценарії тематичних, літературних вечорів, усних журналів, плани книжкових виставок. Бажано орієнтувати бібліотекарів на те, що чільне місце у масових заходах має належати літературі, книзі. А виступи письменників, журналістів, концертні номери, використання аудіовізуальних документів, що допомагають всебічно розкрити тему, висвітлити дату, її значення для даної місцевості, тісно пов'язуються з рекомендованою літературою.

Необхідні методичні поради до тих дат, що відзначаються вперше або маловідомі.

Щоб посібник вчасно потрапив до споживачів, важливо дотримуватися термінів роботи над ним. Підготовка чергового випуску на наступний рік має здійснюватися з початку поточного року. На кінець першого півріччя повністю відпрацьований матеріал відправляється на тиражування, щоб не пізніше вересня-жовтня замовники одержали посібник.

4.3.5. Галузеві і тематичні бібліографічні посібники

Галузевий бібліографічний посібник відображає документи з певної галузі знань або практичної діяльності, а тематичний – з однієї теми, яка стосується однієї галузі знань (7).

Поява тих чи інших галузевих і тематичних посібників тісно пов'язана з завданнями науки, народногосподарського і культурного будівництва в області, а також з ювілейними і знаменними датами краю.

Робота над такими бібліографічними посібниками здійснюється в тій же послідовності, що й при складанні раніше розглянутих типів посібників.

На початковому етапі необхідно ознайомитися з обраною темою (галуззю знань), визначити коло питань, що до неї входять, прочитати найновішу літературу, яка її висвітлює, виявити бібліографічні джерела з даної теми або галузі знань.

Надалі авторський колектив працює над виявленням літератури.

Для забезпечення повноти добору літератури необхідно визначити коло джерел і засоби її виявлення.

До джерел розшуку повинні входити:

- державні бібліографічні покажчики (Розд.3, додаток 2);
- бібліографічні посібники з даної теми (галузі);
- бібліографічні матеріали у спеціальних періодичних виданнях;
- каталоги і картотеки бібліотек;
- довідкові видання;
- документальні і тематичні збірники;
- монографії, мемуари;
- серіальні видання;
- збірники архівних документів;
- видання наукових і учбових закладів, товариств.

Бібліографічне групування здійснюється відповідно до визначеної перспектом структури, а потім – в межах кожного розділу, рубрики в певній послідовності, визначеній авторами посібника.

Довідковий апарат даного типу посібників складається з іменного і географічного покажчиків, списку переглянутих і розписаних джерел, вступної статті і змісту.

Орієнтовний список джерел для виявлення матеріалів до ретроспективних краєзнавчих посібників – універсальних, галузевих і тематичних

Енциклопедії, довідники

Всемирный биографический энциклопедический словарь / Редкол.: В.И.Бородулин и др. – М.: Большая Рос.Энцикл., 2000. – 928 с.

Енциклопедія Українознавства: Т.1-4: Перевидання в Україні / Ред. В.Кубійович. – К., 1993-1996.

Репринтне видання 1955-1984 рр.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / Голов.редкол.: П.Т.Тронько (голова) та ін. – К.: Голов.ред.УРЕ, 1967-1973.

Литвин В.М. Україна: хроніка поступу (1991-2000): [Довідник] / НАН України, Ін-т історії. – К., 2000. – 516 с.

Литература Древней Руси: Библиограф.словарь / Сост.Л.В.Соколова; Под.ред.О.В.Творогова. – М.: Просвещение, 1996. – 240 с.

Мистецтво України: Біогр.довідник / Упоряд.А.В.Кудрицький. – К.: Укр.енцикл., 1997. – 700 с.

Мистецтво України: Енциклопедія в 5 т. / Редкол.: А.В.Кудрицький (відп.ред.) та ін. – К.: Вид-во “Укр.енциклопедія” ім.М.П.Бажана, 1995 – Т.1: А-В. – 400 с.: іл.

Палієнко В.І. Пам’ятні дати з історіографії і історії України. 2001 рік: (Іст. хронолог. довідник) / НАН України, Ін-т історії. – К., 2001. – Вип.7. – 77 с.

Репресоване краєзнавство (20-30-і роки) / Ін-т історії України, Всеукр.спілка краєзнавців та ін.; Наук.ред.: П.Т.Тронько, Ю.З.Данилюк. – К.: Рідний край, 1991. – 478 с.: іл.

Современный словарь-справочник по искусству / Науч. ред и сост. А.А.Мелик-Пашаев. – М., 2000.- 816 с.

Супруненко В.П. Ми – українці: Енциклопедія українознавства: У 2 кн. – Дніпропетровськ: ВАТ “Дніпрокнига”, 1999.

Кн.1. – 412 с.: іл.

Кн.2. – 144 с.: іл.

Україна: минуле і сучасність: Популярна бібліогр.енциклопедія / НПБУ; Авт.-склад. Г.І.Гамалій. – К., 1999. – 191 с.

Хто є хто в українській політиці: Довідник / Київ.наук. т-во ім.П.Могили. – К.: “К.І.С.”, 1993 – (Сер.”Хто є хто в Україні”).

Вип.1. – 1993. – 293 с.

Вип.3. – 1996. – 461 с.

Вип.2. – 1995. – 272 с.

Вип.4. – 1998. – 472 с.

Бібліографічні покажчики

Бойко І.З. Українські літературні альманахи і збірники XIX – початку XX століття: Бібліогр.покажчик.- К., 1967. – 371 с.

[Бокачев Н.Ф.] История русских земель и городов. Виды городов, монастырей и местностей, памятных в историческом отношении. Описание монастырей, местных святынь и древностей. – Спб, 1896. – 387 с.

Городские поселения в Российской империи. Т.1-7. – Спб, 1860-1864.

Подана література про кожне місто.

Дорошенко Д. Указатель источников для ознакомления с Южной Русью. – Спб, 1904. – 60 с.

Духовна культура українського народу: Рек.бібліогр.показчик / НПБУ; Склад.С.М.Остапенко. – К., 1994. – 38 с.

Етнічні спільності України: етнографічні особливості: Рек.бібліогр. показчик / НПБУ; Склад.С.М.Остапенко. – К., 2000. – 80 с.

Етноси України: 1917-1941: Наук.-допоміж. бібліогр.показчик / Кн. палата України; Уклад.: Н.А.Дехтярьова, Є.Г.Кузнецова, Н.Л.Македон. – К., 1997.- 134 с.

Загальна бібліографія Підкарпаття / Склад.: М.Лелекач, І.Гарайда. – Ужгород, 1943. – 151 с.

Знаменні дати: ... / НПБУ. – К., 2000-2001.

Календар 2000 / Авт.-упоряд. В.В.Патока та ін. – 2000. – 271 с.

Календар 2001 / Авт.-упоряд. В.О.Кононенко та ін. – 2001. – 254 с.

История промышленных и сельскохозяйственных предприятий в СССР (1946-1986 гг.): Науч.-вспомогат.библиогр.указатель / Гос.ист.б-ка УССР; Сост.: Л.А.Балацкая, Л.И.Евселевский, Т.М.Заморина и др. – К., 1987. – 293 с.

История фабрик и заводов Украинской ССР: Ретросп.библиогр.указатель / Гос.ист.б-ка УССР; Сост.: Л.И.Евселевский, А.В.Пилипенко, Н.Н.Уманская. – К., 1981. – 166 с.

Історія інтелігенції Української РСР. 1917-1990 рр.: Наук.-допоміж.бібліогр.показчик / Держ.іст.б-ка України; Упоряд.: Л.Ю.Ступак, З.Х.Мусіна. – К., 1991. – 535 с.

Історія медицини та охорони здоров'я в Україні: Наук.-допоміж. показчик літ.: В 2 ч. / Держ.мед.б-ка; Ред.Р.І.Павленко. – К. – Ч.2: (1981-1991). – 1995. – 80 с.

Історія робітничого класу Української РСР: Наук.-допоміж.бібліогр.показчик / Держ.іст.б-ка УРСР; Склад.: А.В.Пилипенко, І.В.Бутовська. – К., 1984. – 431 с.

Історія селянства Української РСР 1917-1989 рр.: Наук.-допоміж.бібліогр.показчик / Ін-т історії АН УРСР, Держ.іст.б-ка УРСР; Склад.: Т.А.Приліпко, І.В.Бондаренко, І.В.Бутовська та ін. – К., 1990. – 658 с.

Історія України: Наук.-допоміж.бібліогр. показчик [за 1968-1999 рр.] / Держ.іст.б-ка України. – К., 1971-2001.

Календар знаменних і пам'ятних дат на ... / НПБУ. – К., 1945-2001.

З 1945 до 1956 рр. – “Календар видатних дат”.

Комаров М.Ф. Бібліографічний показчик нової української літератури (1798-1883 рр.). – К., 1883 . – 74 с.

Короткий список бібліографічних джерел на допомогу в написанні історії міст і сіл Української РСР / Держ.іст.б-ка УРСР; [Склад.: К.М.Єрмак, А.І.Ісай, Л.А.Канделло та ін.] . – К., 1965. – 30 с.

Культура і мистецтво України (1987-1991): Наук.-допоміж.бібліогр. показчик / НПБУ; Уклад.: О.І.Приходько. – К., 1995. – Ч.1-2.

Лазаревский А. Указатель источников для изучения Малороссийского края. Вып.1. – Спб., 1858. – 123 с.

Левицкий И.Е. Галицко-русская библиография XIX столетия с увзгляднением русских изданий, появившихся в Угорщине и Буковине (1801-1886). – Т.1-2. – Львов, 1888-1896.

Т.1: 1801-1860. – 1888. – 161 с.

Т.2: 1861-1886. – 1896. – 736 с.

Левицкий И. Галицко-русская библиография [за 1887-1889 гг.]. – Львов, 1888-1890.

1887. – 1888. – 70 с.

1888. – 1889. – 128 с.

1889. – 1890. – 130 с.

Матеріальна культура українського народу: Рек.бібліогр.показчик / НПБУ; Склад.М.М.Остапенко. – К., 1996. – 42 с.

Музейное строительство в УССР (1917-1987): Науч.-вспомогат. библиогр.указатель / Гос.ист.б-ка УССР; Сост.: Л.Ю.Ступак, Т.А.Прилипко, Н.В.Гончаренко. – К., 1987. – 264 с.

Образотворче мистецтво Радянської України, 1917-1966: Б-фія друк. творів / Уклад.: З.І.Зобіна, В.В.Кульбачний, О.О.Майборода та ін. – Х.: Кн. палата УРСР, 1968. – 641 с.

Охрана, использование и пропаганда памятников истории и культуры в СССР (1917-1987): Науч.-вспомогат.библиогр.указатель / Гос.ист.б-ка УССР; Сост.: Т.М.Заморина, Т.С.Кудласевич, В.А.Войналович. – К., 1987. – 110 с.

Петров С.Й. Книги гражданского друку, видані на Україні: XVIII – перша половина XIX ст.: Каталог. – Х.: Кн.палата УРСР, 1971. – 297 с.

Петров С.Й., Петров С.С. Книга в Україні. Друга половина XIX – початок XX ст. (1861-1917): Бібліогр.показчик. – К., 1996. – 222 с.

Пізнай свій народ і в ньому себе. Письменники і поети українського зарубіжжя: Коментов. показчик літ. для молоді / Держ.б-ка України для юнацтва; Авт.-склад.Т.П.Шульга. – К., 1993. – 25 с.

Повернуті імена: Рек.бібліогр.показчик / НПБУ. – К., 1993-1995.

Вип.1. – 1993. – 122 с.

Вип.3. – 1994. – 84 с.

Вип.2. – 1993. – 78 с.

Вип.4. – 1995. – 53 с.

Попова Л.А., Ревнівцева К.Г. Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 рр.: Показчик населених пунктів. – К., 1959- 185 с.

Репресії 20-30-40-х і початку 50-х років на Україні: Наук.-допоміж. бібліогр.показчик / Держ.іст.б-ка України; Упоряд.: Л.Ю.Ступак, М.А.Лук'яненко, І.В.Бондаренко. – К., 1992. – 186 с.

Семенов П.П. Географическо-статистический словарь Российской империи. Т.1-5. – Спб.: Изд-во Императорского Русского географического общества, 1863-1885.

Подано літературу про окремі місцевості, міста і села.

Справочники по истории дореволюционной России: Библиогр.указатель / Сост. Г.А.Главатских и др.; Науч.руковод.. П.А.Зайончковский. – 2 изд., пересмотр. и доп. – М.: Книга, 1978. – 639 с.

Україна сьогодні: політика, економіка, культура: Наук.-допоміж.бібліогр. показчик / НПБУ. – К., 1999 –

Виходить щоквартально.

Українська медицина в особах: (мед.біографістика) XII – поч.XIX ст.: Біобібліогр.словник / Держ.наук.мед.б-ка України. – К., 1997.

Українська радянська культура за 40 років (1917-1957): Бібліогр.показчик літ. Вип.1-2. – Х., Вид-во Кн.палати УРСР, 1957-1960.

Українське літературознавство 1966-1994: Ретросп.бібліогр. показчик / НПБУ; Склад. В.О.Зелінська. – К., 1995. – 83 с.

Фомин А.Г. Путеводитель по библиографии, биобиблиографии, историографии, хронологии и энциклопедии литературы: Сист.аннот. указатель рус. книг и журн. работ, напечатанных в 1736-1932 гг. – Л., 1934. – 336 с.

Художня література. Критика. Літературознавство: Рек. бібліогр. показчик / НПБУ; Склад.: С.М.Остапенко. – К., 1995-2001.

4.3.6. Біобібліографічні і персональні посібники

Персональні і біобібліографічні посібники складають найбільш освоєну бібліотеками групу красзнавчих показчиків. Вони присвячені видатним землякам – діячам науки, культури, літератури, дослідникам краю, які живуть і

працюють в області, або пов'язані з краєм творчістю, місцем народження, тимчасовим перебуванням, і об'єднуються в серії “Наші видатні земляки”, “Діячі мистецтва – наші земляки”, “Письменники краю” тощо.

За термінологічним словником, *біобібліографічний посібник* – це такий, що відображає твори певної особи (чи осіб), а також документи та біографічні відомості про неї (них), а *персональний* – який відображає твори одного автора та літературу про одну особу (7). Відмінності між цими видами посібників незначні. Головним чином, вони полягають у тому, що біобібліографічні посібники включають, крім відомостей про документи, ще й біографічні відомості про особу, якій присвячено посібник. Біобібліографічний посібник може бути присвячений одній або декільком особам, а персональний – тільки одній. Крім того, біобібліографічний посібник, як правило, включає і твори певної особи (осіб), і літературу про неї (них), а персональний може включати тільки твори певної особи, чи тільки літературу про неї, чи те й інше разом (25).

Матеріал в покажчиках подається в алфавіті персоналій. В межах персоналій спочатку подається література даного автора, а потім література про його життя та творчість.

При складанні “словника” письменників у процесі створення біобібліографічного посібника типу “Письменники краю” слід відобразити творчу спадщину таких письменників:

- які народилися в краї та пов'язали свою творчу діяльність з літературним та громадським життям краю;

- уродженців краю, які перебували на його території певний час, відтворювали мотиви краю у своїй творчості, але є представниками інших національних літератур;

- які перебували певний час на території краю, відтворили деякі мотиви краю в своїй творчості. Віднесення таких авторів до “словника” письменників краю вирішується залежно від частки місцевих мотивів у їхній творчості;

- уродженців краю, які не проживали на його території довгий час та не відбили місцеві мотиви у своїй творчості. Їхні імена мають увійти до

довідкових видань, але відобразити їх у біобібліографічному посібнику окремою персональною главою – недоцільно. (22).

Серійний характер видання потребує дотримання певної однаковості випусків, складу і послідовності їх основних елементів, таких як:

- передмова
- вступна стаття
- література про життя і творчість
- покажчик праць
- допоміжні покажчики
- зміст.

Вступну статтю про життєвий і творчий шлях особи готує спеціаліст за дорученням редколегії серії.

У статті називаються основні дати життя, характеризується його діяльність, зв'язки з краєм.

Зв'язок між **статтею** і **покажчиком праць** особи встановлюється за допомогою відсилок до бібліографічних описів у покажчику (порядкові номери бібліографічних описів – у квадратних дужках).

Основний розділ включає **публікації** про життєвий шлях, творчу, наукову чи громадську діяльність особи. Зібраний матеріал групується за роками видання, в межах року – в алфавітному порядку (за алфавітом прізвищ авторів і заголовків праць).

Описи літератури українською та російською мовами розташовуються в загальному алфавіті. Описи літератури іноземними мовами розташовуються за ними через інтервали, за мовами, за алфавітом прізвищ і назв творів.

Власні праці особи розташовуються в хронологічному порядку, в межах року – за видами документів (документи одного виду – за алфавітом) згідно зі схемою:

- книги і брошури українською і російською мовами, а потім – іноземними;
- статті та інші матеріали (в т.ч. з газет);

- депоновані праці;
- рецензії;
- переклади;
- видання, складачем яких є вказана особа;
- праці під редакцією особи.

Не включаються до *показчика власних праць* особи неперіодичні видання, в редагуванні яких вона брала участь як член редколегії.

Для зручності у користуванні біобібліографічним показчиком розробляються *допоміжні* “ключі” (іменний, предметний, хронологічний).

Загальні принципи бібліографічного виявлення і відбору для випусків біобібліографічної серії обумовлюються тематичними і хронологічними рамками. Охоплюються всі опубліковані праці особи і література про неї незалежно від місця, виду, жанру, мови видання. Хронологічні рамки визначаються роком першої публікації і роком підготовки біобібліографічного показчика.

Коло джерел бібліографічного виявлення окреслюється шляхом вивчення матеріалів про життя і діяльність особи..

З метою виявлення перших публікацій особлива увага приділяється місцевим виданням, в т.ч. газетам, що видавались в тих місцях, де жила і працювала певна особа. *Основними джерелами* виявлення є:

- енциклопедії, біографічні, біобібліографічні словники;
- краєзнавчі бібліографічні показчики – як поточні, так і ретроспективні;
- каталоги і картотеки бібліотек;
- періодичні і продовжувані видання, пов’язані за тематикою з діяльністю особи;
- державні бібліографічні показчики (реєстраційні, тематичні);
- праці оглядового характеру, що висвітлюють загальні і часткові питання діяльності особи;
- прикнижкові, пристатейні бібліографічні списки в працях особи і публікаціях про неї.

При перегляді джерел відбираються статті, доповіді, рецензії, передмови, інтерв'ю, виступи особи, література про неї і її праці, включаючи повідомлення про виступи на з'їздах, конференціях і т.ін. з викладом тексту виступу.

Певним орієнтиром при формуванні картотеки джерел для виявлення матеріалів до даного виду показників може бути наведений нижче список джерел.

Матеріали про нагородження орденами і медалями, присвоєння особі почесних, наукових звань, присудження премій і т.ін. не входять до літератури про життя і діяльність – ці відомості приводяться у вступній статті. Не рекомендується також включати до посібника публікації, де тільки згадується прізвище особи, без розгорнутої оцінки її діяльності. Це стосується і дисертацій, виконаних під керівництвом даної особи.

Паралельно з відбором матеріалу складається **контрольна картотека використаних джерел**. Зібрані матеріали розміщуються в робочій картотеці в такому порядку:

а) документи про особу в загальному алфавіті авторів і назв;

б) праці даної особи:

- окремі видання – за алфавітом назв;

- статті з періодичних збірників, енциклопедій і словників – в алфавіті заголовків цих видань;

- видання під редакцією даної особи – за алфавітом авторів і назв.

При оформленні біобібліографічного показника особливу увагу слід приділити його обкладинці, дати вдалий епіграф і портрет персони.

Джерела для виявлення матеріалів

Всемирный биографический энциклопедический словарь / Редкол.: В.И.Бородумен, Н.М.Кузнецов, Н.М.Ланда и др. – М.: Большая Рос. энциклопедия, 2000. – 928 с.

Енциклопедія Українознавства: Т.1-4. Перевидання в Україні / Ред. В.Кубійович. – К., 1993-1996.

Репринтне видання 1955-1984 рр.

Етнонаціональний розвиток України: терміни, визначення, персоналії / Відп.ред. Ю.І.Римаренко, І.Ф.Курас. – К., 1993. – 800 с.

Кауфман И.М. Русские биографические и библиографические словари. – 2-е изд. – М., 1955. – 751 с.

Королевич Н.Ф. Українські бібліографи ХХ століття. – К.: Кн.палата України, 1998. – 327 с.

Литература Древней Руси: Библиограф.словарь / Сост.П.В.Соколова; Под ред.О.В.Творогова. – М.: Просвещение, 1996. – 240 с.

Мистецтво України: Біогр.довідник / Упоряд. А.В.Кудрицький. – К., 1997. – 700 с.

Письменники Радянської України. 1917-1987: Біобібліогр. довідник / Авт.-упоряд.: В.К.Коваль, В.П.Павловська. – К.: Рад.письменник, 1988. – 719 с.

Супруненко В.П. Ми – українці: Енциклопедія українознавства: У 2 кн. – Дніпропетровськ, 1999.

Кн.1. – 412 с.: іл.

Кн.2. – 144 с.: іл.

Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопед. словника / НАН України, Львів.наук.б-ка ім.В.Стефаника; За ред.М.М.Романюка. – Львів, 2000. – Вип.7. – 488 с.

Хто є хто в українській політиці: Довідник / Київ.наук.т-во ім.П.Могили.
– К. “К.І.С.”, 1993 – (Сер. “Хто є хто в Україні”).

Вип.1. – 1993. – 293 с. Вип.3. – 1996. – 461 с.

Вип.2. – 1995. – 272 с. Вип.4. – 1998. – 472 с.

Історія інтелігенції Української РСР 1917-1990 рр.: Наук.-допоміж.
бібліогр.показчик / Держ.іст.б-ка України; Упоряд.: Л.Ю.Ступак, З.Х.Мусіна. –
К., 1991. – 535 с.

Повернуті імена: Рек.бібліогр.показчик / НПБУ. – К., 1993-1995.

Вип.1. – 1993. – 122 с. Вип.3. – 1994. – 84 с.

Вип.2. – 1993. – 78 с. Вип.4. – 1995. – 53 с.

Українська педагогічна бібліографія: Показчик літ. – К., 1994. – 18с.

Українські письменники: (Матеріали до біобібліогр.словника) / НПБУ;
Авт.-склад. Ф.П.Погребенник. – К., 1995. – 50 с.

Українські письменники: Показчик бібліогр.посібників / НПБУ; Упоряд.:
Є.К.Бабич, І.О.Негрейчук. – К., 1995. – 71 с.

Українська медицина в особах: (мед.біографістика) XII – поч.ХІХ ст.:
Біобібліогр.словник / Держ.наук.мед.б-ка України. – К., 1997.

Художня література. Критика. Літературознавство: Рек. бібліогр. показ-
чик / НПБУ; Авт.-упоряд.С.М.Остапенко. – К., 1995-2001.

4.3.7. Показчики краєзнавчих бібліографічних посібників

Бібліографія бібліографії – це вид бібліографічної діяльності, у якому створюються показчики бібліографічних посібників (24). Показчики бібліографічних посібників дають відомості про те, як забезпечена бібліографічною інформацією та чи інша галузь знання, та чи інша категорія читачів; що вже зроблено і що потребує подальшої роботи.

Показчик краєзнавчих бібліографічних посібників адресований всім категоріям читачів, чия діяльність пов'язана з краєзнавством. Це – працівники місцевих бібліотек, архівів, краєзнавчих музеїв, редакцій місцевих газет і видавництва, педагоги, вчені, краєзнавці-аматори.

Територіальні межі встановлюються згідно з сучасним адміністративно-територіальним поділом.

Хронологічні рамки встановлюються з часу появи першого краєзнавчого бібліографічного посібника до певної кінцевої дати.

Тематичне охоплення – широко включаються всі галузеві тематичні посібники, в яких основною ознакою вміщених матеріалів є краєзнавчий зміст.

Види посібників, що включаються до показчика, різноманітні: науково-допоміжні і рекомендаційні посібники, списки, огляди, видані окремо, а також вміщені в книгах, періодичних та продовжуваних виданнях; прикнижкові та пристатейні списки; показчики місцевих періодичних видань і показчики їх змісту; регіональні частини універсальних і галузевих показчиків. Пристатейні списки літератури включаються до показчика, якщо вони насичені краєзнавчими документами.

Довідково-методичний апарат краєзнавчого показчика 2-го ступеня складається з передмови, допоміжних показчиків, списку переглянутих джерел, списку скорочень, змісту.

Приступаючи до роботи над ретроспективним показчиком бібліографічних посібників про край, варто вирішити питання про широту охоплення матеріалів у ньому. На нашу думку, він може об'єднувати матеріали всіх

крупних бібліотек області, а також ті, які відсутні в бібліотеках, але виявлені і описані за джерелами. Ці матеріали доцільно супроводити в покажчику умовними позначками.

Виявлення і відбір матеріалів для покажчика бібліографічних посібників виконується шляхом перегляду:

- за джерелами;
- de visu.

Як правило, перш за все визначається коло джерел виявлення краєзнавчих бібліографічних посібників. Роботу зручніше здійснювати, склавши *алфавітну картотеку* таких джерел. (Див. *список джерел*).

Унікальним джерелом для складання покажчиків бібліографічних посібників про край є *довідково-бібліографічний фонд краєзнавчого відділу ОУНБ*. В ньому найповніше збираються всі бібліографічні, особливо краєзнавчі, видання самих обласних бібліотек і бібліотек суміжних територій.

Оперативним засобом виявлення нових бібліографічних матеріалів краєзнавчого змісту є також *перегляд обов'язкового примірника* друкованої продукції, яка надходить до ОУНБ.

В роботі з *джерелами* бібліограф встановлює краєзнавчу спрямованість матеріалу. В різних випадках це буде:

- місце видання або установа, яка видала документ;
- типова для даної місцевості тема;
- прізвище автора, відомого своїми працями про край, або місцевого діяча, якому присвячений матеріал.

Перша і вирішальна ознака, за якою здійснюється попередній відбір – *краєзнавчий зміст*. Саме за цим критерієм відбирається з джерела все, що відображене в заголовку, в примітках або географічному ключі, і має пряме відношення до краю. Проте, беруться до уваги і ті матеріали, які повинні, або можуть мати відношення до краю. Такі випадки особливо типові для пристатейних списків літератури.

Однак, незважаючи на те, що принципи відбору в краєзнавчій бібліографії досить широкі, візуальне ознайомлення з попередньо виявленим матеріалом приводить до значного його відсіву.

Відсіяний матеріал не рекомендується знищувати: доцільно організувати картотеку “відходів”. На картках відсіяних посібників пишуть короткі мотивування: “Бібліографії немає”, “Одиниці назв губляться в загальній масі літератури” і т.ін.

Вирішальними критеріями при складанні покажчика краєзнавчих бібліографічних матеріалів є ступінь наповнення посібника краєзнавчою літературою; можливість швидкого виявлення цієї літератури з маси матеріалу, який не відноситься до краю; не тільки наукова, а й практична цінність посібника; в окремих випадках – рідкісність теми або відсутність інших посібників на цю ж тему.

Безпосереднє ознайомлення з матеріалом має на меті не тільки його остаточний відбір, а й перевірку правильності описів, складання анотацій, первинну систематизацію відібраного.

Бібліографічний опис у покажчиках краєзнавчих посібників здійснюється за заголовком, виняток становлять випадки авторського оформлення видання. Але може бути і чимало матеріалів, які потребують аналітичного опису, в т.ч. насичених краєзнавчою літературою розділів тематичних і галузевих покажчиків. Наприклад:

Люби свою землю: [Охорона природи на Харківщині] // Природа і совість: Інформ.список літ. / Харків.обл.б-ка для юнацтва; Склад. Л.А.Бережна. –Х., 1994. – С.9-10.

Матеріали до короткого біографо-бібліографічного довідника “Вчені Полтави” // Регіональні перспективи. – 1999. - № 2-3 (5-6). – С.17-33.

Більша частина прикнижкових і пристатейних списків позбавлена і прізвищ складачів, і індивідуальних назв. Вони називаються “Література”,

“Бібліографія”, “Список джерел”. Їх опис подається за описом книги чи статті, до якої вони додані, з вказанням сторінок, зайнятих цим списком. Наприклад:

Бібліотека і час: Ювілейний зб., присвяч. 100-річчю з часу заснування Хмельниц. ОУНБ ім.М.Островського. – Хмельницький, 2001. – 118 с.: іл.

Бібліографія – с.108-116.

Анотування – обов’язкова складова процесу роботи над покажчиком краєзнавчих бібліографічних посібників. До першорядних відомостей про анотований бібліографічний покажчик відносяться:

- обсяг, який виражений кількістю назв;
- характер включених до нього матеріалів;
- хронологічні межі матеріалів;
- мовний склад анотованих посібників;
- розташування бібліографічних записів;
- форма бібліографічної характеристики матеріалів (анотації, примітки, довідки);
- розкриття теми і регіонального аспекту;
- визначення територій, представлених в літературі посібника;
- відомості про довідково-методичний апарат посібника.

Групування матеріалів в покажчику бібліографічних посібників можна здійснювати на основі схеми для краєзнавчого каталога, враховуючи розмежування системи краєзнавчих бібліографічних посібників за типами і видами покажчиків.

Детальність ділень першого рівня залежить від наявності бібліографічного матеріалу, отож, схема розміщення посібників набуде остаточної форми тільки наприкінці всієї роботи.

В найдрібнішій рубриці бажане хронологічне розміщення матеріалу. Такий порядок показує розвиток бібліографії з даного питання, допомагає

знайти найновіші посібники. Однак, в залежності від конкретного наповнення тієї чи іншої рубрики, описи в ній можуть групуватися за різними ознаками: тематичною, географічною, історичною, іменною і т.ін., за принципом: від загального – до конкретного. Так, в розділі “Історія” доцільно розміщувати матеріал за історичними періодами і подіями.

Як приклад примірної схеми пропонуємо варіант, використаний у кумулятивному покажчику “Краєзнавчі бібліографічні видання бібліотек України” (10):

I. Універсальні і комплексні покажчики

1.1. Поточні посібники

1.1.1. Край на сторінках преси

1.2. Ретроспективні посібники

1.2.1. Про край в цілому

1.2.2. Про окремі райони, міста, села

1.3. Календарі знаменних і пам’ятних дат

1.4. Видатні люди краю

II. Галузеві і тематичні посібники

2.1. Історія

2.1.1. Загальні питання

2.1.1.1. Історія міст і сіл

2.1.2. Пам’ятники і пам’ятки історії і культури

2.1.3. Край у другій світовій війні

2.1.4. Репресії

2.2. Природа і природні ресурси. Екологія

2.3. Народне господарство

2.3.1. Загальні питання

2.3.2. Промисловість

2.3.3. Сільське господарство

2.4. Охорона здоров’я

2.5. Суспільне життя

2.6. Релігія. Діяльність церкви

2.7. Наука. Освіта

2.7.1. Окремі установи освіти

2.7.2. Вчені краю

2.7.3. Дослідники рідного краю

2.8. Культура. Мистецтво

2.8.1. Загальні питання

2.8.2. Народна творчість. Прикладне мистецтво

2.8.3. Діячі культури і мистецтва краю

2.9. Літературне життя

2.9.1. Загальні питання

2.9.2. Письменник і край

2.9.3. Письменники краю

III. Показчики другого і вищих ступенів

IV. Показчики місцевого друку

Основну частину *довідково-методичного апарату* складають допоміжні ключі:

- іменний показчик,
- показчик назв творів друку,
- географічний показчик.

У *показчику назв* мають бути представлені не тільки роботи, описані під заголовком, а і всі авторські бібліографічні посібники. Доцільність такого рішення продиктована тим, що включені до показчиків бібліографічних посібників матеріали, здебільшого відомі під заголовком.

Крім допоміжних ключів важливе значення має *передмова* (або вступна стаття). Тут можна розкрити причини появи даного посібника, його роль у вивченні краю, принципи відбору, анотування і розміщення матеріалу.

Складаючи передмову, варто звернутися до плану-проспекту, з якого почалася вся робота над посібником.

Ретроспективні покажчики краєзнавчих бібліографічних посібників розраховані на використання впродовж багатьох років і тому рекомендуємо тираж не менше 300 примірників.

Джерела для виявлення матеріалів

Библиографический указатель документов, материалов и библиографических пособий о памятниках истории и культуры Украинской ССР / Гос.ист.б-ка УССР; Сост.Л.А.Балацкая. – К., 1983. – 48с.

Бібліографічні посібники УРСР, 1976-1980: Держ.ретросп.бібліогр. покажчик / Кн.палата УРСР, Харків.ін-т культури; Склад. О.О.Арайкіна та ін. – Х., 1985. – 174 с.

Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань / НБУВ; Уклад.: Н.М.Погребецька, Л.М.Ковінченко. – К., 1998. – 128 с.

Бібліографія російської і української бібліографії по історії Української РСР (1956-1965 рр.) / Держ.іст.б-ка УРСР; Склад.: Н.М.Шеліхова, О.С.Ровнер. – К., 1966. – 128 с.

Бібліографія української і російської бібліографії по історії УРСР / Склад.: Р.Кац, Ф.Максименко. – К., 1960. – 154 с.

Бібліотекознавство і бібліографія України: Покажч. видань за ... півріччя ... року / НПБУ. – К., 1971 –

Боднарский Б.С. Библиография русской библиографии: Б-фия лит. с 1913 по 1925 г. включительно: В 3 вып. – М., 1918-1926. – Вып.1-3.

Гольденберг Л.І. Бібліографічні джерела українського літературознавства: Путівник: Навч.посібник. – 2-е вид. – К., 1990. – 254 с.

Джерела українознавства. Вип.1: Вітчизняні бібліографічні джерела / НБУВ; Упоряд.: Б.В.Грановський, Н.М.Погребецька, С.О.Рильков, В.І.Костиря.- К., 1990. – 340 с.

Джерела українознавства. Вип.2: Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань / НБУВ; Упоряд.: Н.М.Погребецька, Л.М.Ковінченко. – К., 1998.

Дорошенко Д. Показчик нової української літератури в Росії за 1798-1897 рр. Ч.1. – Чернівці, 1917.

История исторической науки в СССР: Б-фия: В 2 т. – М.: Наука, 1965-1980. – Т.1-2.

Кандель Б.Л. Отечественные указатели библиографический пособий. – 2 доп.изд. / Гос.публ.б-ка им.М.Е.Салтыкова-Щедрина. – Л., 1989. – 222 с.

Книга про книги, 1917-1963: Бібліогр.показчик: (Б-фія б-фії): Техніка. Промисловість. Транспорт. Комунальне господарство / Кн.палата УРСР; Склад.: З.І.Зобіна та ін. – Х., 1964. – 246 с.

Короткий список бібліографічних джерел на допомогу в написанні історії міст і сіл Української РСР / Держ.іст.б-ка УРСР; Склад.: К.М.Єрмак, А.І.Ісай, Л.А.Канделло та ін. – К., 1965. – 31 с.

Краєзнавчі бібліографічні видання України. 1986-1990: Бібліогр.показчик / Держ.іст. б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова, Т.С.Кудласевич, О.В.Михайлова.- К., 1992. – 86 с.

Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України. 1991-1995: Бібліогр.показчик / Держ.іст.б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова, О.В.Михайлова. – К., 1996. – 87 с.

Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України. 1996-2000: Бібліогр.показчик / Держ.іст.б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова, О.В.Михайлова. – К., 2001.

Краєзнавчі видання бібліотек Української РСР в 1976-1980 рр.: Бібліогр.показчик / ДРБ УРСР, Держ.іст.б-ка УРСР; Склад.: Г.Г.Германенко. – К., 1983. – 34 с.

Краєзнавчі видання бібліотек Української РСР в 1981-1985 рр.: Бібліогр.показчик / Держ.іст.б-ка УРСР; Склад.: Л.П.Александрова. – К., 1986. – 37 с

Максименко Ф. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України, 1847-1929: Список бібліогр.праць, що стосуються до окремих місцевостей УРСР, Бессарабії, Дону та Криму. – К., 1930. – 262 с.

Машкова М.В, Сокурова М.В. Общие библиографии русских периодических изданий 1703-1954 гг. – Л., 1956 .

Народное образование. Педагогические науки: Аннот.указ.отеч.библиогр. пособий на рус.яз., опублик. с сер. XIX в. по 1978 г. – М., 1981. – 220 с.

Пеленський Є.Ю. Бібліографія української бібліографії. – Львів, 1932. – 199 с.

Пеленський Є.Ю. Матеріали до краєзнавчої бібліографії Галичини, Волині та Закарпаття. – Львів, 1936.

Посібники наукової бібліографії, підготовлені бібліотеками України в 1981-1990: Ретросп.бібліогр.показчик / НПБУ; Склад. В.О.Зелінська; Відп.ред. Т.М.Заморіна. – К., 1993. – 121 с.

Русская периодическая печать: Указатели содерж., 1728-1995 / Рос. нац. б-ка; Сост.Н.В.Никитина. – Спб.: Изд-во Рос.нац.б-ки, 1998. – 799 с.

Русская художественная литература и литературоведение : Указ.справ. библиогр.пособий с конца XVIII в. по 1974 г. / Сост.: Б.Л.Кандель, Л.М.Федюшина, М.А.Бенина. – М.: Книга, 1976. – 493 с.

Сокурова М.В. Общие библиографии книг гражданской печати, 1708-1937: Аннот.указ. – 2-е изд., перераб. и доп. – Л., 1956. – 283 с.

Титова З.Д. Этнография: Б-фия рус.б-фии по этнографии народов СССР (1851-1969). – М.: Книга, 1970. – 143 с.

Українські письменники: Показч.бібліогр.посібників / НПБУ; Упоряд.: Є.К.Бабич, І.О.Негрейчук. – К., 1995. – 72 с.

Юридическая литература: Аннот. указ. отеч. библиогр. пособий, изданных в 1831-1970 гг. / Сост.Т.Е.Ксензова. – М.: Книга, 1972.- 144 с.

Література, що стосується окремих місцевостей . – С.95, 99-100.

4.3.8. Показчики місцевого друку

Складовою системи краєзнавчих бібліографічних посібників є показчики місцевих видань. Вони включають *відомості про журнали, газети і продовжувані видання*, які виходять на території краю і є необхідними для дослідників, бібліографів, бібліотекарів.

Матеріал в показчику розташовується за типологічними ознаками документів (газети, журнали, збірники та ін.), а в середині розділів – за алфавітом назв. Допоміжний хронологічний показчик дозволить простежити історію виникнення і розвитку періодичних видань в краї.

В показчику бажано подавати довідкові *анотації*, які б конкретизували краєзнавчий зміст видання.

Важливо також вказувати в посібнику місцезнаходження тих чи інших видань.

Підґрунтям для показчика є картотека місцевих періодичних і продовжуваних видань.

“Вісник Книжкової палати” систематично публікує інформацію про періодичні і продовжувані видання, випуск яких розпочато у поточному році.

Довідково-методичний апарат значно полегшує пошукові можливості посібника. До його складу мають входити:

- передмова
- вступна стаття
- допоміжні показчики (іменний редакторів та видавців, географічний, хронологічний)
- список переглянутих джерел
- список умовних скорочень
- зміст.

Корисним для дослідників є *типологічний показчик*, прикладом якого може бути показчик, складений до списку періодичних видань Катеринослава та міст губернії: (Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської

губернії (1838-1917 рр.): Список / Уклад.: Н.М.Сидоренко, О.І.Сидоренко, О.Д.Школьна. – Львів-Київ, 1995. – 154 с.). У ньому періодика представлена за трьома основними ознаками: *періодичністю* (видання щоденні, тижневі, щомісячні, щорічні і т.ін.); *тематикою* (громадсько-політичні, літературно-мистецькі, сатирично-гумористичні, молодіжні, дитячі, релігійні, науково-популярні, спеціалізовані і т.ін.); *видавцями* (приватні, органів державного управління та самоуправління, партійні, наукових товариств та ін.).

При складанні ретроспективного покажчика місцевого друку рекомендуємо переглянути слідуючі *джерела*:

Алфавитный служебный каталог русских дореволюционных газет (1703-1916 гг.) / Гос.публ.б-ка им.М.Е.Салтыкова-Щедрина. – Л., 1958. – 279 с.

Андреева Н.Ф., Машкова М.В. Русская периодическая печать: 1703-1975: Общие и отраслевые библиогр.указ. – М.: Книга, 1977. – 183 с.

Библиография периодических изданий России. 1901-1916: В 4 т. / Респ. публ.б-ка им.М.Е.Салтыкова-Щедрина; Сост.: Л.Н.Беляева, М.К.Зиновьева, М.М.Никифоров. – Л., 1958-1961.

Библиография русской периодической печати. 1703-1913 гг. – Пг., 1915.

Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань / НБУВ; Уклад.: Н.М.Погребецька, Л.М.Ковінченко. – К., 1998. – 128 с.

Большевистская периодическая печать (декабрь 1900 – октябрь 1917): Библиогр.указатель. – М.: Изд-во полит.лит., 1964. – 256 с.

Видання “Просвіт” Галичини: Книги та аркушева продукція (1868-1938):
Бібліогр.показчик / Уклад.С.Л.Зворський; Наук.ред.А.П.Корнієнко. – К.:
Абрис, 1996. – 247 с.

Видання “Просвіт” Наддніпрянської України (1906-1922): Бібліогр.
показчик / Уклад.С.Л.Зворський. – К.: Глобус, 1999. – 133 с.

Газети Радянської України: Бібліогр.показчик / ЦНБ АН УРСР. – К.,
1979.

Газеты СССР: 1917-1960: Библиогр.справочник: [В 5 т.]. – М.: Книга,
1970-1984.

Демченко Е.П. Сатирическая пресса Украины 1905-1907 гг. – К.:Наук.
думка, 1980.

Джерела українознавства. Вип.2: Б-фія бібліогр.посібників укр.періодич-
них видань. – К., 1998.

Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек
та музеїв України, 1798-1923. Вип.1. 1808-1900 / Уклад.: Р.С.Жданова,
І.О.Негрейчук. – К.: Глобус, 1996. – 296 с.

Показчик місць видання творів друку. – С.276-278.

Ігнатієнко В.А. Бібліографія української преси, 1816-1916. – Київ-Харків,
1930.

Ігнатієнко В. Українська преса (1816-1923): Іст.-бібліогр.етюд. – Х.:
Держвидав України, 1926. – 78 с.

Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні (1822-1916):
Публікація фонду ЦНБ АН УРСР. – К., 1971. – 183 с.

Каталог русских дореволюционных журналов Государственной публич-
ной исторической библиотеки. – М., 1972. – 188 с.

Кузнецов И.В., Фингерит Е.М. Газетный мир Советского Союза. 1917-
1970 гг. – Т.2: Республиканские, краевые, областные и окружные газеты. – М.,
1976. – 359 с.

Левашова З.П., Синицына К.В. Русская военная периодическая печать
(1702-1916 гг.). – М., 1959. – 241 с.

Лисовский Н.М. Русская печать 1703-1900. – Петроград, 1915. – 288 с.

Масанова Ю.И., Никитина Н.В., Титова З.Д. Указатели содержания
русских журналов и продолжающихся изданий, 1755-1970 гг. – М., 1975.

Машкова М.В., Сокурова М.В. Общие библиографии русских перио-
дических изданий 1703-1954 гг. – Л., 1956.

Меженко Ю.А. Русская техническая периодика. 1800-1916. – М.- Л., 1955.
– 300 с.

Павлюк І.З. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та
Підляшшя (1917-1939 рр.): Анот.покажчик / НАН України, Львів.наук.б-ка
ім.В.Стефаника. – Львів-Луцьк, 1997. – 179 с.

Периодическая печать России в 1917 г. – Л., 1987.

Периодическая печать СССР. 1917-1949: Библиогр.указатель. – М., 1955-1963.

Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838-1917 рр.) Список / Уклад.:Н.М.Сидоренко, О.І.Сидоренко, О.Д.Школьна. – Львів-Київ, 1995. – 154 с.

Періодичні видання УРСР. Газети. –

Вип.1: 1917-1960. – 1965.

Вип.2: 1961-1980. – 1983.

Періодичні видання УРСР. Журнали. –

Вип.1.: 1918-1950. – 1956.

Вип.2: 1951-1960. – 1964.

Вип.3: 1961-1975. – 1984.

Вип.4: 1976-1980. – 1988.

Преса України: Газети 1917-1920 рр.: Бібліогр.показчик / Ін-т історії України; Уклад. Г.Я.Рудий. – К., 1997. – 96 с.

Репертуар української періодики XIX-XX ст.: Матеріали до б-фії. Т.1. Західноукраїнська періодика 20-30-х рр. XX ст. / Львів.наук.б-ка ім.В.Стефаника; За ред. М.М.Романюка. – Л., 1997. – 280 с.

Російськомовна книга у фондах Національної парламентської бібліотеки України, 1816-1923: Каталог / НПБУ. – К.: Глобус, 1999. – 365 с.

Показчик місць видання творів друку. – С.303-306.

Русская периодическая печать. 1702-1894: Справочник. – М., 1959. – 835 с

Русская периодическая печать (1895 – октябрь 1917 г.). – М., 1957.

Русская периодическая печать: Указатели содерж., 1728-1995 / Рос.нац.б-ка; Сост.Н.В.Никитина.- Спб.: Изд-во Рос.нац.б-ки, 1998. – 799 с.

Русские дореволюционные газеты в фондах Государственной библиотеки СССР имени В.И.Ленина. 1702-1916: Ретросп.библиогр.указ. – Т.1-3. – М., 1977.

Сидоренко О. Перелік україномовних часописів, що видавалися на території Росії на початку ХХ століття. – Едмонтон: Вид-во Канад.ін-ту укр.студій, 1990.

Сидоренко О. Україномовна преса Росії 1905-1907 рр.: Анот. покажч. періодичних видань / Центр.наук.б-ка АН УРСР. – К., 1987.

Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853-1939 рр.): Анот.каталог / НАН України, Львів.наук.б-ка ім.В.Стефаника; Уклад.В.А.Передирій. – Львів, 1996. – 191 с.

Черепанов М.С., Фингерит Е.М. Русская периодическая печать (1895 – окт.1917): Справочник. – М.: Госполитиздат, 1957. – 351 с.

Шмелева А.С., Геккер О.Н., Иткина И.И. Периодическая печать России: Журналы и продолжающиеся издания. 1703-1917: Каталог-справочник: В 3 т. – М.: Книга, 1974-1976.

Список використаної літератури

1. Бабич В. Бібліографічні джерела українознавства // Вісн.Кн.палати. – 2000. - № 10. – С.11-15.
2. Библиотечно-библиографическая классификация: Табл. для краевед. каталогов б-к. – М., 1989. – 322 с.
3. Жданова Р. Бібліографічні посібники – одне із джерел інформації про українську книжку // Вісн.Кн.палати. – 1997. – № 7. – С.7.
4. Кисельова В.П. Краєзнавча бібліографія як складова національної бібліографії України // Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку: Матеріали міжвід.наук.конф., 12-14 квіт.1994 р., м.Київ. – К., 1995. – С.81-82.
5. Кисельова В.П. Окремі аспекти краєзнавчої діяльності бібліотек України в галузі краєзнавчої бібліографії // Соціол.дослідження в б-ках: Інформ.-аналіт.бюллетень. – К., 1995. – Вип.15. – С.4-9.
6. Кисельова В.П. Проблеми формування системи краєзнавчої бібліографії другого ступеня в Україні // Наук. б-ка в сучасному соціокультурному контексті : Міжнар.наук.конф., 12-15 жовт.1993 р., м.Київ. – К., 1993. – Ч.І-ІІ. – С.165-166.
7. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Г.М.Швецова-Водка (керівник), Г.В.Сілкова, Л.О.Черепуха та ін.- К.: Кн.палата України, 1998. – 116 с.

8. Краєзнавча робота в бібліотеках України: Інформ. бюлетень. Вип.3 / Держ.іст.б-ка України; [Склад.: В.П.Кисельова, О.В.Михайлова]. – К., 1992. – 12 с.
9. Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України. 1991-1995: Бібліогр. покажчик / Держ.іст.б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова, О.В.Михайлова. – К., 1996. – 87 с.
10. Краєзнавчі бібліографічні посібники України. 1996-2000: Бібліогр. покажчик / Держ.іст.б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова, О.В.Михайлова. – К., 2001.
11. Методичні рекомендації бібліотекам на допомогу виданню бібліографічних посібників краєзнавчої тематики / Держ.іст.б-ка УРСР; Підгот.В.П.Кисельова. – К., 1990. – 26 с.
12. Методичні рекомендації по складанню біобібліографічних посібників серії “Дослідники рідного краю” / Держ.іст.б-ка УРСР; Підгот.В.П.Кисельова. – К., 1991. – 7 с.
13. Методичні рекомендації по складанню друкованих зведених краєзнавчих каталогів / Держ.іст.б-ка України; Склад.В.П.Кисельова. – К., 1992. – 11 с.
14. Методичні рекомендації по складанню краєзнавчих методично-бібліографічних посібників типу “Календар знаменних і пам’ятних дат... області на ... рік” / Держ.іст.б-ка України; Підгот.А.М.Комська. – К., 1995.-32 с.
15. Методичні рекомендації по складанню покажчиків краєзнавчих бібліографічних посібників / Держ.іст.б-ка України; Підгот.В.П.Кисельова. – К., 1993. – 20 с.

16. Методичні рекомендації по складанню універсальних показників поточної літератури про край / Держ.іст.б-ка України; Підгот.: З.Х.Мусіна, А.М.Комська. – К., 1995. – 31 с.

17. Методичні рекомендації по складанню універсальних рекомендаційних бібліографічних посібників про край / Держ. іст. б-ка УРСР; Склад.А.М.Комська. – К., 1990. – 34 с.

18. Михлина И. Отбор литературы по территориальному признаку в краеведческих пособиях // Б-фия. – 1998. - № 1. – С.35-39.

19. Патока В., Дроб'язко М. “Календар знаменних і пам'ятних дат” – важливий складник української національної культури // Вісн.Кн.палати.- 1997. - № 7. – С.31-32.

20. Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України. – К., 1996. – 7 [1] с.

21. Правові та нормативні документи з видавничої справи: Темат.добірка / Уклад. Г.М.Плиса. – 3 вид., доп. – К.: Кн.палата України, 2000. – 52 с.

22. Сілкова Г.В. Методичні проблеми краєзнавчої бібліографії художньої літератури та літературознавства // Бібл.краєзнавство у відновленні іст. пам'яті народу України: Матеріали наук.практ.конф. – К., 1998. – С.191-194.

23. Український бібліографічний репертуар (1798-1923): (Метод. рекомендації на допомогу складанню) / НПБУ; Склад. Р.С.Жданова. – К., 1999. – 103 с.

24. Швецова-Водка Г.М. Бібліографічні ресурси України: загальна характеристика: [Навч. посібник] / Рівнен.держ.гуманітарний ун-т. – Рівне, 2000. – 205 с.

25. Швецова-Водка Г.М. Загальне бібліографознавство: (Основи теорії бібліографії): Навч.посібник для студентів ін-тів культури / Рівнен.держ.ін-т культури. – Рівне, 1995. – 183 с.: іл.

Рекомендована література

ISBD (G): Загальний міжнародний стандартний бібліографічний опис: Пер. з англ. – К.: Кн.палата України, 2001. – 40 с.

Лутовинова В. Український бібліографічний репертуар: методичні засади та зведений каталог // Вісн.Кн.палати. – 2001. - № 8. – С.18-21.

Мамонтов А.В., Щерба Н.Н. Краеведческая библиография: Учеб. для библиограф. ин-тов культуры и пед.вузов. – 2 изд., доп. и перераб. – М.: Кн.палата, 1989. – 216 с.

Поліграфічні підприємства України: Довідник. – К.: Кн.палата України, 2001. – 112 с.

Степанова Л. Электронный библиографический указатель – совместными усилиями // Б-ка. – 2001. - № 5. – С.33-34.

Федотова О.О., Сенько П.М. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки ретроспективних бібліографічних покажчиків спецфонду Книжкової палати України. – К.: Кн.палата України, 2000. – 32 с.

5. ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КРАЄЗНАВЧІЙ БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

5.1. Загальні питання

Збереження і повноцінне розкриття потенціалу бібліотек нині неможливі без використання сучасних інформаційних технологій. Інформаційна технологія, як зазначено у Законі України “Про національну програму інформатизації”, це “цілеспрямовано організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування” (4). Сучасний стан і проблеми використання електронних краєзнавчих ресурсів в ОУНБ України активно обговорювалися фахівцями в останні роки. Визнано, що відкриті для усіх публічні бібліотеки стали ідеальним місцем для надання та отримання інформації, а також для участі громадян у новому інформаційному суспільстві. Ініціатива створення регіональних корпоративних порталів та інформаційних центрів на базі обласних бібліотек отримала підтримку Міністерства культури і мистецтв України.

Програма створення інформаційних порталів розрахована на 3 роки. Вона передбачає поетапне відкриття інформаційних центрів з комп’ютеризованими місцями публічного доступу для користувачів та створення порталів віртуального регіонального інформаційного ресурсу в мережі Інтернет. В них має розміщуватися інформація про регіон, зокрема: повнотекстова база даних з історії та традицій краю, його сьогодення; рішення місцевих органів влади; довідкові та аналітичні бази даних. А, зважаючи на те, що бібліотеки України постійно займаються питаннями краєзнавства, вже зараз більшість з них накопичує і систематизує ці матеріали для електронного представлення в суспільстві (7).

Автоматизація краєзнавчих структурних підрозділів відбувається за тими концептуальними підходами, які визначені в програмі автоматизації тієї чи іншої бібліотеки (5,8).

Як правило, на початковій стадії визначаються цілі, яких має досягти краєзнавчий підрозділ внаслідок автоматизації, етапи реалізації цих цілей. Кожен процес запровадження нових автоматизованих систем відображається в плані з визначеними часовими рамками. В обсяг роботи входять: підготовка місця для машин, встановлення кабелю (якщо необхідно), обладнання автоматизованих робочих місць у відділі, встановлення і перевірка програмного забезпечення, підвищення кваліфікації персоналу для використання системи і т.ін.

Процес планування не припиняється ніколи, адже розвиток автоматизації бібліотек неухильно йде вперед: для обраної системи випускаються нові додатки, з'являються можливості для надання нових послуг. Зважаючи на це, всі заходи по запровадженню нових автоматизованих технологій варто відобразити в окремому розділі плану роботи краєзнавчого відділу “механізація і автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів”.

5.2. Організаційно-технологічні аспекти електронної каталогізації

Аналіз сучасного стану електронних краєзнавчих ресурсів в ОУНБ України виявив ряд організаційно-технологічних проблем, без вирішення яких неможливі інтеграційні процеси (6). Одна з них – відсутність єдиних методичних підходів у автоматизації. Головними тенденціями у застосуванні сучасних засобів обробки інформації є створення електронних краєзнавчих каталогів (ЕКК) і електронних краєзнавчих баз даних (ЕКБД), забезпечення можливості доступу до Інтернету. Зауважимо, що в справжній інтегрованій системі лише одна бібліографічна база даних (ББД) – бібліотечний каталог – зберігається всередині системи, і у кожній операції використовуються ті самі базові дані. Наприклад, матеріал, замовлений із використанням функції обліку

надходження, складає каркас запису в каталозі. На практиці чимало систем виглядають як інтегровані, але підтримують низку пов'язаних між собою баз даних і копіюють інформацію з однієї бази даних в іншу. Що стосується бібліотекаря, то для нього важливим є те, що система працюватиме в інтегрований спосіб: єдність даних має зберігатися в усіх функціях, і перехід від однієї функції до іншої має здійснюватись легко (5).

Для інтеграції електронних інформаційних ресурсів в широкому розумінні необхідно вирішити три головні питання, без яких у майбутньому неможлива взаємодія між бібліотеками в будь-якій формі:

- 1) модернізація правил каталогізації;
- 2) комунікативний формат;
- 3) лінгвістичне забезпечення.

Перша проблема безпосередньо пов'язана з другою, а саме: використанням комунікативного формату. Формати можуть бути трьох видів: *комунікативний, бібліографічний*, орієнтований на національні правила каталогізації, і *локальний*.

Нині найкрупніші бібліотеки (НПБУ, НБУВ) працюють над створенням комунікативного формату для бібліотек України. Його основу визначає існуючий ДСТУ 3578-97 "Формат для обміну бібліографічними даними на магнітних носіях" (3) та міжнародний формат UNIMARC.

Проблема уніфікації лінгвістичного забезпечення теж має вирішитися найближчим часом: НПБУ працює над створенням інформаційно-пошукової мови вербального типу – "*Словника мови предметних рубрик НПБ України*". Це – універсальний словник дескрипторів із зафіксованими парадигматичними відношеннями, призначений для координатного індексування документів і інформаційних запитів. Використання словника можливе бібліографічними і інформаційними установами, де *пошуковий образ документу (ПОД)* і *пошуковий образ запиту (ПОЗ)* формуються за допомогою нормалізованої лексики природною мовою фізичними особами – індексатором і користувачем.

Демонстраційна електронна версія словника, представлена на 8-й Міжнародній конференції “Крим-2001”, нараховує близько 20 тис. термінів (2).

В той же час більшість ОУНБ вже веде краєзнавчі, тематичні, фактографічні бази даних, розкриваючи і надаючи користувачам необхідні інформаційні ресурси. Нижче здійснена спроба на прикладі однієї з поширених в краєзнавчих підрозділах ОУНБ системи ІРБІС описати можливості використання автоматизації в бібліотечній діяльності, в тому числі і в краєзнавчій.

5.3. Використання автоматизованих систем в КБД

5.3.1. ІРБІС як одна із типових систем автоматизації

Дана система орієнтована на роботу в локальних мережах без обмеження кількості користувачів за умови застосування операційних систем MS DOS або Windows і забезпечення доступу до файл-сервера.

До системи входять модулі підтримки Інтернет-технологій, вона сумісна з комунікативними форматами UNIMARC і USMARC на основі засобів двохсторонньої конверсії даних. Саме ці характеристики забезпечують можливість інтегрування системи в корпоративні бібліотечні технології, які нині стають все актуальнішими.

В даній системі реалізовані всі бібліотечні технології – комплектування, систематизація, каталогізація, пошук і отримання інформації, облік видачі і повернення документів, адміністрування – на основі взаємопов’язаного функціонування п’яти типів автоматизованих робочих місць (АРМ): “Комплектатор”, “Каталогізатор”, “Читач”, “Книговидача”, “Адміністратор”. Ця система дозволяє створювати і підтримувати будь-яку кількість баз даних, пропонує технологію автоматичного формування словників, на основі яких реалізується швидкий пошук за різними елементами опису.

ІРБІС має широкі можливості для адаптації до умов роботи конкретної бібліотеки і є досить відкритою системою, що дозволяє користувачеві самостійно вносити зміни: від вхідних і вихідних форм до розробки оригінальних додатків.

Нині ця система надає можливість ведення і використання трьох видів авторитетних файлів: індивідуальних авторів, колективних авторів і предметних заголовків. Засоби ведення включають в себе відповідні вхідні форми (робочі листи), сервісні інструменти вводу і функції імпортування зовнішніх даних в свою базу даних, тобто, користувач може створювати власні авторитетні файли шляхом безпосереднього вводу даних або запозичати їх як готові ресурси у зовнішніх постачальників, - зрозуміло, у тих, хто надає їх у комунікативному форматі. Засоби використання авторитетних файлів – це наочні і комфортні навігатори, які надають можливість працювати як з певним алфавітним рядом авторитетних файлів, так і з їх довільним фрагментом, який виокремлюється шляхом завдання ключових слів.

Використання авторитетних файлів передбачено в АРМ «Каталогізатор» на етапі обробки і систематизації видань і в АРМ «Читач» – як інструмент розширеного пошуку.

Для алфавітно-предметного покажчика (АПП) пропонуються аналогічні засоби. Користувач може вести АПП до основного класифікатора (УДК, ББК чи іншого) самостійно або запозичити його в готовому вигляді у інших бібліотек. Використовувати АПП можна на етапі систематизації і як засіб пошуку (1).

5.3.2. Використання системи ІРБІС в ОУНБ України

Система ІРБІС використовується в Дніпропетровській, Вінницькій, Кіровоградській, Кримській, Сумській, Чернівецькій ОУНБ (досвід застосування інших систем широко висвітлювався на наукових конференціях і в професійній пресі).

Так, в краєзнавчому відділі Дніпропетровської ОУНБ з кінця 1998 року впроваджуються комп'ютерні технології обробки та зберігання інформації за допомогою програми ІРБІС: створюється електронний каталог краєзнавчих документів, здійснено введення кількох тисяч карток аналітичного розпису. Працівниками відділу розроблено словник тематичних рубрик та ключових слів, з допомогою яких рубрикуються розписані матеріали. Останню, сьому версію (від 25.05.2001 р.), публікуємо як приклад серйозної самостійної роботи по лінгвістичному забезпеченню ЕКБД.

ТЕМАТИЧНИЙ РУБРИКАТОР

ТЕМА	РУБРИКА	ПЕРШЕ (головне) КЛЮЧОВЕ СЛОВО	КЛЮЧОВІ СЛОВА
1	2	3	4
Дніпропетровська область (загальні роботи про край)	Дніпропетровщина	область	
Адміністративно-територіальний поділ	адміністративно-територіальний поділ	Топографія	
Картографія	картографія	Топографія	схема план
Населення	населення	українці, росіяни, німці, євреї, болгари	перепис статистика
Видатні діячі краю	видатні діячі	Топографія	Персоналії земляк
Земляки-сучасники	земляки	Топографія	Персоналії
Почесні громадяни	почесні громадяни	Топографія	Персоналії земляк

1	2	3	4
Благодійна діяльність. Меценатство	благодійність		Персоналії меценат спонсор
Наші земляки за кордоном	діаспора	Топографія	Персоналії
Перебування видатних людей у краї	візити	Топографія	Персоналії перебування
Знаменні дати краю та їх святкування	знаменні дати	назва	(рік) ювілей
Пам'ятники та пам'ятні місця області. Охорона пам'ятників	пам'ятники	Топографія	Персоналії
Пам'ятники архітектури	пам'ятники архітектури	Топографія	собор, храм будинок
Краєзнавство	краєзнавство	Топографія	персоналії
Бібліографія про край	бібліографія		
Історія краю (загальні питання, книги)	історія	(вказувати хронологічний період)	джерело книга передумови
Археологія	археологія	скіфи палеоліт	археолог знахідка
Етнографія	етнографія	етнографи	Персоналії, побут, звичаї
Топоніміка	топоніміка	назви міст і сіл гідроніми	Топографія
Геральдика	геральдика	назви міст і сіл гідроніми	герб прапор
Історіографія	історіографія	хронологіч. період	книга монографія дисертація
Архіви та архівна робота в області	архіви	ДДОА	Топографія
Історія краю до 1917 року	історія	до 1917	
Історія краю у 9-13 ст.	9-13 ст.		
Історія краю у 14-17 ст.	14-17 ст.		лоцмани

1	2	3	4
Запорозьке козацтво	козацтво	Січ, устрій військове мистецтво культура Нова Січ	побут одяг лоцмани
Визвольна війна українського народу	визвольна війна	1648-1654	битва козацтво
Запорозьке козацтво	діячі козацтва	гетьмани	Персоналії отаман старшина
Край у другій половині 17-18 ст.	історія	17-18 ст.	
Фортеця Кодак та інші фортеці	Кодак	назва	козацтво фортеця
Образ запорожців в літературі та мистецтві. Фольклор про козаків. Д.Яворницький про козаків. Книги та дисертації	образ козацтва	живопис література	картина книга легенда, роман дисертація іноземці Персоналії
Край у 19 ст. Декабристи	історія	19 ст.	
Край у другій половині 19 ст. Народники. Селянський рух. Реформа 1861 року	історія	19 ст. 1861	Народно- селянський рух. Робітничий рух
Катеринославська губернія	губернія	до 1917 Земство губернатори	управління повіти суд, поліція
Революційний рух на Катеринославщині. Велика Жовтнева революція	революція	1905-1907 1917	страйк повстання
Українська народна революція. Центральна Рада. Директорія	національна революція	1917-1919	
Громадянська війна на Катеринославщині	громадянська війна	1918-1920	
Махновщина. Нестор Махно	Махно	біографія діяльність	

1	2	3	4
Учасники революційних подій та Громадянської війни	діячі революції	біографія	Персоналії
Дніпропетровщина у 1921-1941 рр.	історія	1920-ті 1930-ті 1940-ві	НЕП колективізація
Голодомори	голодомор	1921-1922 рр. 1932-1933 рр. 1947 р.	Топографія спогади
Репресії на Дніпропетровщині	репресії	спогади вшанування	Персоналії
Дніпропетровщина в роки Великої Вітчизняної війни	ВВв		
Оборона міст області у 1941 р.	оборона	Топографія	Персоналії 1941
Окупація	окупація	підпілля партизанський рух	Персоналії
Організація укр. націоналістів Українська визвольна армія	ОУН-УПА	ОУН УПА	Персоналії
Визволення області від німецько-фашистських загарбників	визволення	Топографія	Персоналії
Земляки – учасники ВВв і визволителі	герої ВВв	вшанування Книга пам'яті	Персоналії нагорода земляк Топографія
Відбудова народного господарства після ВВв – див.	н/г	історія	
Сучасна історія області	історія	вказуємо рік	
Історія незалежної України (Дніпропетровщини) з 1991 року	історія	1991...	
Державна влада (Загальне керівництво та діяльність депутатів Верховної Ради України)	державна влада	діяльність депутатів	депутат ВР

1	2	3	4
Управління областю. Діяльність державних адміністрацій міст і районів	ДАДМ	область район	Топографія Персоналії
Обласна рада народних депутатів	облрада	область	сесія рішення
Міські ради народних депутатів	міські ради	Топографія	Дніпропет- ровськ Кривий Ріг
Ради районів міст області	міські районні ради	Жовтневий р-н Самарський р-н	
Районні ради народних депутатів	районні ради	Апостолів.р-н Васильків.р-н	
Сільські ради народних депутатів	сільські ради	Топографія назва села	сільрада
Селищні ради народних депутатів	селищні ради	Топографія назва селища	
Органи соціального захисту Милосердя Пенсійне обслуговування. Служба зайнятості. Безробіття	Соціальний захист	зайнятість пенсійне обслуговування	пенсіонери безробіття служба зайнятості милосердя притулки
Міліція	міліція	Топографія злочинність ДАЇ, СБУ митниця транспортна тюрми спецпідрозділи	УМВС, розшук карний дільничий УБОЗ порушення організована
Суд	суд		
Адвокатура	адвокатура		
Прокуратура	прокуратура		
Пожежна справа	пожежна справа		
Військова справа	військова справа	призов	ДТСААФ, ТСОУ армія, військкомат ВМС, батальйон, дивізія
Цивільна оборона	ЦО		

1	2	3	4
Суспільно-політичне життя краю Громадська активність населення	громадська активність	соціологія мітинги товариства об'єднання	страйки
Вибори	вибори	(рік) президентські	1994, 1998, 1999 референдум
Профспілки	профспілки	(галузь) АПК	
Політичні партії	партії	назва	КПУ, СПУ, УНП, ДПУ, ДСУ, ЛПУ, НДПУ, КУН СНПУ, УРП НРУ, Аграрна “Громада”, “Батьківщина
Ветерани війни та праці	ветерани		ВВв праці
Рухи та організації жінок	жінки		
Рухи та організації молоді	молодь	піонери скаути	
Комсомол	комсомол		історія
Інваліди (праця і дозвілля)	інваліди		соціальний захист праця дозвілля творчість
Афганістан (історія)	Афганістан	інтернаціоналісти об'єднання	ветеран, герой вшанування
Чорнобиль	Чорнобиль	ліквідатори “Союз Чорнобиль”	спілка
Національні рухи та організації	національні рухи	козацтво, українці, німці, євреї, росіяни, греки, вірмени	відродження товариства
Виконання закону про мову	мова	українська російська англійська	товариства

1	2	3	4
“Просвіта”	“Просвіта”	Топографія	історія
Міжнародні економічні та культурні зв’язки	міжнародні зв’язки	“назва країни”	Німеччина, США, Франція... міста-побратими
Діяльність релігійних конфесій	релігія	православ’я іудаїзм католицизм нетрадиційна протестантство	церква, собор, храм УПЦ, УАПЦ кришнаїти євреї, синагога
Природа краю в цілому (пам’ятники природи)	природа	Топографія	заповідники, р.Дніпро пороги
Геофізична, геологічна і географічна характеристики краю	географія		рельєф ресурси корисні копалини клімат ріка
Рослинний світ	флора		
Тваринний світ	фауна		
Охорона природи в краї (фестивали, семінари, екологічна освіта)	екологія	Топографія техногенні явища	екологічна освіта підтоплення зсув
Народне господарство краю. Управління	н/г	економіка виставки біржа антимонополь- ний комітет	управління соц.- екон.ситуація аукціони, “назва” народногосп. виставки “організатор виставки”
Реформи економіки	реформи	приватизація земельна реформування	
Підприємництво	підприємництво	бізнес	приватний спілка фірма бізнес-центр

1	2	3	4
Планування та звітність у нар.госп-ві (цифрові показники) Звіти та плани	статистика	Топографія	соц.- екон.ситуація
Фінанси	фінанси	бюджет податки інвестиції	інспекція, аудит, банк страхові компанії
Банки	банки	+ назва "..."	
Зовнішньо-економічні зв'язки (загальні дані без посилання на країну)	ЗЕЗ	+ назва країни	співрорбіт- ництво
Праця. Ринок праці. Охорона праці	праця	ринок праці охорона праці	трудові почини династії
Історія народного господарства	н/г	історія	18 ст. 19 ст. до 1917 1920-ті 1930-ті 1940-ві
Науково-технічний прогрес	НТП		промисло- вість виробництво
Раціоналізаторство та винахідництво	раціоналізація	винахідництво	винахідник винахід впровадження
Промисловість (загальні дані)	промисловість	Топографія	місцева товари широкого вжитку товари народного споживання
Спортивна промисловість	промисловість	"Динамо- Сілейср"	
Медична промисловість	промисловість	протезний з-д "Фармакологія"	медичне обладнання
Енергетична промисловість	енергетика		пальне, газ електтричні мережі ЕССУ, АЗС

1	2	3	4
Гірнича промисловість	гірнича	“Павлоград-вугілля”	Зах.Донбас шахта вугілля
Гірничорудна промисловість	гірничорудна	Кривбас ПівдГЗК ПівнГЗК МарганГЗК= МГЗК НКГЗК ЦГЗК ІнГЗК	руда марганець рудник ГЗК
Металургійна промисловість (коксохімічні заводи)	металургія	НТПЗ = Нижньодніпровський, ДМК, ГМК ДМЗ = ім.Петровського прокатних валків коксохім.3-д ім.Бабушкіна ДТЗ=ім.Леніна ім.Комінтерну= Комінмет “Метиз” ДМК=ім.Дзержинського НТЗ = (Новомосков.труб.3-д) НЗФ (Нікополь) ПТЗ (Нікополь) “Криворіжсталь” металомеханіч. ремонтно-механічний 3-д металовиробів “Червоний металіст”	Топографія
Машинобудівна промисловість	машинобудування	ПМЗ (“Південмаш”) ІСТА (акумуляторний) “Дніпропрес” “Авіаагрегат”	

1	2	3	4
Машинобудівна промисловість	машинобудування	ДВРЗ, ім.Кірова Дніпрополімер-маш” ДЗМУ, ДЕВЗ, ДАЗ (агрегатний) “Нікра” (Нікополь), ДМЗ, Комбайновий “Дніпроваж-буммаш” з-д ливарних машин СРЗ=(ресорний з-д, Синельникове)	
Електротехнічна промисловість	електротехнічна	з-д електровиконавчих механізмів (Дніпродзержинськ), електроприлад, “Континент”, “Електро завод”, “Електрон”	
Радіотехнічна промисловість. Електроніка	радіотехніка	“Весна”	
Хімічна промисловість	хімічна	“Дніпрошина” “ДніпроАзот”, ПХЗ, ДЛФЗ (лакофарбовий) “Дніпрокисень”	
Харчова промисловість	харчова	“Придніпровський” консервний з-д ДМЕЗ м’ясокомбінат ДКПК=крохмале патоковий	хлібокомбінат маслозавод сирзавод дріжджовий “Олейна” молоко, олія, масло, м’ясо, цукерки, харчі

1	2	3	4
Легка промисловість	легка	швейне виробництво взуття тютюнова ф-ка	“Мрія” “Оріль” “Дніпромайн” хутро, шпалери, меблі, папір, іграшки
Будівництво	будівництво	житлове цивільне капітальне сільське гідротехнічне дорожнє	дороги , житло “Созидатель” “Сантехмон- таж”
Будівельна промисловість	будівельна промисловість		ЗБК, цегла домобудівний цегельний
Комунальне господарство	комунгосп	техногенні явища благоустрій газифікація	зсув, підтоплення кладовище готель водопоста- чання аварія
Побутове обслуговування	побут	послуги перукарня	модель реклама агенство мода
Транспорт	транспорт	міський залізничний повітряний автотранспорт автомобільний водний	автобус трамвай тролейбус метро
Зв’язок (укр.мобільний зв’язок)	зв’язок	пошта радіо телефонний телевізійний мобільний комп’ютерний	Інтернет УМЗ
Торгівля	торгівля	ринки споживча кооперація	магазин салон
Громадське харчування	харчування	ресторан	

1	2	3	4
Сільське господарство (загальні питання)	с/г	АПК, економіка механізація землеробство кадри	управління статистика зрошування трактор механізатор
Історія сільського господарства	с/г	історія	до 1917 1920-ті 1930-ті... колективі- зація землеробство
Фермерство	фермерство	Топографія	реформа земельна паювання
Колгоспи	колгоспи	Топографія	+ “назва”
Радгоспи	радгоспи	Топографія	+ “назва”
КСП	КСП	Топографія	“назва”
Сільськогосподарські підприємства	СПП	Топографія	“назва”
Агрофірми	агрофірми	Топографія	“назва”
Рослинництво	рослинництво		зерно, кукурудза, пшениця
Овочівництво	овочівництво	овочі	
Садівництво. Квітникарство (Ботанічні сади)	садівництво	сад	ботанічний Дніпропет- ровськ Кривий Ріг
Тваринництво	тваринництво	свинарство конярство	худоба порода корова
Птахівництво	птахівництво		“Оріль-Лідер” гуси, кури
Бджільництво	бджільництво		мед, пасіка
Рибництво	рибництво		
Окремі галузі с/г	с/г		кормовироб- ництво мисливство насінництво добрива
Ветеринарія	ветеринарія		
Лісове господарство	лісівництво		ліс, бор

1	2	3	4
Охорона здоров'я в краї	охорона здоров'я	Топографія	семінар, нарада, кадри, лікар фармація валеологія наркоманія
Історія охорони здоров'я	охорона здоров'я	історія	до 1917 1920-ті...
Медичні заклади	медичні заклади	Топографія	лікарня, центр диспансер, аптека медзаклад 1-ша лікарня 9-та лікарня
Клінічна медицина	клінічна медицина	хірургія педіатрія стоматологія	СНІД народний цілитель народна медицина
Оздоровлення	оздоровлення	курортологія	санаторій, табір профілакторій курорт
Фізкультура і спорт	фізкультура	Персоналії змагання спортсмен нагорода	товариство стадіон споруди турнір, спортклуб кубок, чемпіонат
Спорт	спорт	історія альпінізм боротьба важка атлетика водний волейбол гребля кінний плавання танці фігурне катання футбол	дзюдо самбо яхта академічна коні

1	2	3	4
Туризм	туризм	краєзнавчий клуб, бюро іноземний	
Наукове життя краю	наука	космос металургія гірнич мовознавство літературознавство гуманітарна	аерокосмічний центр “Сузір’я” МАН = Мала Академія наук
Наукові установи	наукові установи	НДІ	НАНУ інститут +топографія
Видатні вчені	вчені	Персоналії	спогади вчений (рр. життя) історик, фізик, гірник, металург
Освіта в краї	освіта	кадри	семінар нарада вчитель
Історія освіти	освіта	історія	до 1917 1920-ті 1930-ті вища середня профтех- освіта
Дошкільні установи	дошкільні установи	д/у	
Дитячі будинки	дитячі будинки	діти	сімейний
Музичні школи	музичні школи	ДМШ	
Художні школи	художні школи	живопис, діти	школа творчість
Середні школи	СШ	Топографія	ліцей, гімназія авторська школа інтернат, викладання предметів

1	2	3	4
Позашкільна робота з дітьми	позашкільна робота	діти творчість	палац
Середні спеціальні учбові заклади	середня спеціальна освіта	коледж технікум ПТУ, СПТУ	профтех- освіта
Вища освіта	ВУЗи	ДНУ = ДДУ, ФТІ НГАУ, ДДМА, ДДАУ (агроунівер- ситет) НМетАУ = ДМетАУ ПДАБА ДДТУЗТ, ДХТУ Митна академія, Юридичний інститут, ДДФЕД, УДХТУ, ДДТУ (Дніпродзер- жинськ), НІУБП (Нікополь), КДГУ (Кривий Ріг), КДПУ (Кривий Ріг)	Топографія вища освіта
Історія вищої освіти		історія	до 1917
Культурне життя краю	культура	Топографія	премія, нагорода ім.Д.Явор- ницького благодійність спонсор, меценат об'єднання, центр
Історія розвитку культури	культура	історія	
Організація культурно- освітньої роботи у містах та районах і селах області	дозвілля	фестиваль, концерт конкурс, шоу	клуб (за інтересами) конкурс краси КВН, "Що? Де? Коли?"

1	2	3	4
Клубна робота	клубна робота	Топографія	ПК, БК
Паркова робота	парки	Топографія	
Нові обряди та свята	свята	свято	+ назва
Бібліотечна справа	бібліотечна справа	бібліотека	книга, фонд свято, історія
Обласні бібліотеки	обласні бібліотеки	ім.Светлова	молодь діти
Обласна бібліотека	обласна бібліотека	краєзнавчий відділ читальний зал зал періодики патентний відділ абонемент іноземний відділ бібліографічний відділ відділ мистецтва відділ рідкісної книги	
Міські бібліотеки	міські бібліотеки	Топографія	
Районні бібліотеки	районні бібліотеки	Топографія	
Сільські бібліотеки	сільські бібліотеки	назва села	
Всі інші бібліотеки	бібліотеки	профспілкова, дитяча, вузівська НТБ, технічна, сільська, шкільна	дитячі, діти
Музейна справа	музеї	музей ДІМ, ДХМ	народні колекція експозиція
Лекційна робота	лекційна робота	“Знання”	
Планетарій	планетарій		Дніпропет- ровськ
Колекціонування	колекціонування	Персоналії	філателія нумізматики
Кінообслуговування	кінообслугову- вання	кінотеатр	кіно клуб “Мысль”, “Думка”
Радіомовлення	радіомовлення		передача програма

1	2	3	4
Телебачення	телебачення		телеканал приватний незалежний
Мистецтво (загальні дані)	мистецтво		Спілка мистецькі заходи
Архітектура	архітектура	архітектор	історія реконструкція будинок
Живопис	живопис	історія художник	картина плакат. графіка екслібрис творчість виставка
Скульптура	скульптура	Персоналії скульптор	пам'ятник
Прикладне мистецтво	прикладне мистецтво	Персоналії різьбярство вишивка народні промисли	плетення, литво вироби з металу витинанки
Петриківський розпис	Петриківка	Персоналії	розпис, майстер
Музика	музика	Персоналії композитор фестиваль край в музичних творах	музикант. колектив ансамбль філармонія оркестр, пісні симфонічний, БОКМ (Дніпропет- ровськ)
Театр	театр	Топографія ім.Шевченка ім.Горького оперний “Молодіжний” “Крик”, КВН ДДУ, “Весна”, “Вірино” ім.Захави	прем'єра вистава, фестиваль репертуар, актор, актриса, премія “Січеславна”, відгук творчість

1	2	3	4
Естрада	естрада	Персоналії гастролі концерт	конференансьє
Цирк	цирк	гастролі	виставки тварин
Кіномистецтво	кіномистецтво		фільми зйомки земляк
Художня фотографія	фотографія	фотограф фотохудожник	виставка
Художня самодіяльність	Художня самодіяльність	Топографія фестиваль огляд конкурс	спів, гурт, колектив, хор, народний танці бальні діти, молодь
Фольклор	фольклор		пісні, легенди
Літературне життя краю	літературне життя	літгрупа, збірка	Спілка, поет письменник відгук, “Плавка”
Письменники-земляки	письменники- земляки	Персоналії Топографія (де живе?) творчість діаспора	(рр. життя – цифрами) відгук біографія ювілей
Твори	твори	вірші проза	роман, повість оповідання нарис, есе
Письменники, що перебували, навчались на території краю	перебування письменників у краї	Персоналії письменник перебування	(рр.) визнання вшанування присвята
Край в літературних творах	край в літературних творах	Топографія література про край	(жанр твору)
Преса	преса	Спілка, СЖУ, ЗМІ	газета, журнал журналіст, редактор
Історія преси	преса	історія	

1	2	3	4
Книговидавнича діяльність	друк	видавництво книга	відгук, рецензія листівка, альбом “назва книги” “назва видавництва”
Книжкова торгівля	торгівля	книжкова	книга магазин букіністичний
Історія міст і сіл Дніпропетровської області	топографія	“назва населеного пункту”, “дата заснування”	історія, сучасність ювілей, річниця земляки

Перехід бібліотек до корпоративної діяльності має на меті об'єднання зусиль по проведенню значної за обсягом роботи. Чернівецька і Кіровоградська ОУНБ (обидві – користувачі програмного продукту ІРБІС) напрацювали досвід з питань використання ІРБІС для створення ЕК, а саме: «Корпоративного каталогу аналітичних описів журналів» (5-а). Такий досвід може бути корисним для майбутньої роботи бібліотек по створенню *бібліографічної бази даних* на допомогу авторським колективам багатотомового енциклопедичного видання «Зводу пам'яток історії та культури України» і перевидання «Історії міст і сіл України» (9, 10).

Крім того, підключення бібліотеки до національних і глобальних мереж передачі інформації, зокрема, сітки Інтернету, дає змогу використати до баз даних великих бібліотек та інформаційних центрів світу.

Зрозуміло, що нові інформаційні технології суттєво впливають на всі традиційні складові бібліотечного краєзнавства, причому можливості створення нових інформаційних продуктів і ресурсів в умовах комп'ютеризації практично безмежні.

Рамки даного посібника не дозволяють охопити всі напрямки: ширше і детальніше різні аспекти впровадження нових інформаційних технологій в краєзнавчу бібліотечну діяльність висвітлені в літературі, поданій у *списку рекомендованої літератури до даного розділу*.

Список використаної літератури

1. Бродовский А.И. Система автоматизации библиотек. ИРБИС 2000: что нового? // Науч. и техн.б-ки. – 2001. - № 2. – С.25-31.

2. Вилегжаніна Т.І. Організаційно-технологічні проблеми електронної каталогізації // Б-ки в інформ. суспільстві: Матеріали наук.-практ.конф., присвяч. 100-річчю Хмельниц. обл. універс. наук. б-ки ім.М.Островського. (21 верес.2001 р., м.Хмельницький) – Хмельницький. – 2001. – С.32-34.

3. ДСТУ 3578-97. Формат для обміну бібліографічними даними на магнітних носіях. – К.: Держстандарт України, 1997. - 20 с.

4. Закон України. Про національну програму інформатизації. 4 лют.1998 р. – м.Київ // Голос України. – 1998. - № 65 (1815). – 7 квіт. – С.5.

5. Запровадження інформаційних технологій у бібліотеках / Комісія європ. співт-ва. – Б.м.в., 1996. – 206 с.

5-а. Іваницька А.С. Використання нових технологій в Чернівецькій обласній науковій бібліотеці ім.М.Івасюка // Б-ки в інформ.суспільстві: Матеріали наук.-практ.конф.,присвяч.100-річчю Хмельниц. ОУНБ ім.М.Островського (21 верес. 2001 р., м.Хмельницький). – Хмельницький, 2001. – С.58-61.

6. Краєзнавча робота в бібліотеках України: Інформ.бюлетень. Вип.12 / Держ.іст.б-ка України; Підгот.О.В.Михайлова. – К., 2000. – 10 с. + 7 табл.

7. Прокошева Т.М. Шляхи формування бібліотечної політики в Україні // Б-ки в інформ. суспільстві: Матеріали наук.-практ.конф., присвяч. 100-річчю Хмельниц.ОУНБ ім.М.Островського (21 верес.2001 р., м.Хмельницький). – Хмельницький, 2001. – С.6-14.

8. Розробка цільових комплексних програм розвитку бібліотечної діяльності: Рек. лист / Держ.іст.б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова, З.Х.Му-сіна. – К., 1996. – 13 с.

9. Тронько П.Т. Важлива ланка краєзнавства // Б-ки в інформ. суспільстві: Матеріали наук.-практ.конф.,присвяч. 100-річчю Хмельниц. ОУНБ ім.М.Ост-ровського (21 верес.2001 р., м.Хмельницький). – Хмельницький, 2001. – С.4-6.

10. Указ Президента України «Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» № 1328/2000 від 11 груд.2000 р. // Бібл.вісник. – 2001. – № 2. – С.2.

Рекомендована література

Айвазян О.Б. Впровадження нових інформаційних технологій в бібліотеці ТУП: реалії та перспективи // Б-ки в інформ. суспільстві: Матеріали наук.-практ.конф., присвяч. 100-річчю Хмельницької ОУНБ ім.М.Островського (21 верес.2001 р., м.Хмельницький). - Хмельницький, 2001. – С.203-207

Бібліотечні інформаційно-пошукові системи / ХДАК; Уклад.: В.В.Сєдих. – Х.: ХДАК. – 1998. – 29 с.

Богза Н. Бібліотека і регіон: система інформаційних комунікацій території // Бібл.планета. – 2000. - № 1. – С.10-11.

Про взаємодію бібліотек Миколаївської області у використанні інформаційно-комп'ютерної мережі.

Бутько Т.В., Фоменко І.М. Моделювання технологічного процесу комплектування і обробки творів друку // Вісн. Харків. держ.акад.культури. Вип.1: Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика: Зб.наук.праць. – Х., 1999. – С.166-171.

Запропоновано метод моделювання оптимальної структури технологічного процесу обробки творів друку.

Візір О.М., Захарова Л.П., Іванова І.Ф. Комп'ютерні технології в обласній бібліотеці: стан і перспективи: (З досвіду роботи Миколаїв. ОУНБ) // Б-ка і читач на порозі ХХІ сторіччя: Зб.наук.праць / НПБУ. – К., 1998. – С.56-63.

Гридчина Ю.В. Стратегия перемен краеведческой деятельности областных библиотек в условиях новых информационных технологий // Б-ки и ассоциации в меняющемся мире: Новые технологии и новые формы сотрудничества: Восьмая междунар.конф. «Крым-2001». Т.2. – М., 2001. – С.957-960.

Каменская Л.В., Пяткова З.Е. О базе данных «край» и о многом другом. – Б-фия. – 1997. - № 3. – С.59-61.

Про досвід формування автоматизованої бази даних «Край» у Челябінській ОУНБ [Росія].

Коржавін К. Просте рішення для персональних баз даних // Вісн. Кн.палати. – 2001. - № 3. – С.23-25.

Куштина З.И., Аврорина И.В. Автоматизированная технология подготовки указателя к изданию // Б-фия. – 1995. - № 6. – С.3-6.

Михнова И.Б. Библиотека как информационный центр для населения: Пробл. и их решения. – М.: Изд-во «Либерей», 2000. – 128 с.

Практичний посібник.

Мокрицька Г., Тюменцева І. Комп'ютерні технології у краєзнавчій роботі Херсонської ОУНБ // Бібл.краєзнавство у відновленні іст.пам'яті народу України: Матеріали наук.-практ.конф. (26-27 трав.1997 р., м.Київ) / Держ. іст. б-ка України. –К., 1998. – С.164-167.

Синиця Н.М. Інформатизація бібліотеки: Початок і перспективи // Б-ка в інформ. суспільстві: Матеріали наук.практ.-конф., присвяч. 100-річчю Хмельниц.ОУНБ ім.М.Островського (21 верес.2001 р., м.Хмельницький). – Хмельницький, 2001. – С.130-133.

Про впровадження новітніх комп'ютерних технологій в Хмельницькій ОУНБ.

Старикова Л.Н. Базы данных в механизме взаимодействия библиотек региона // Б-ки и ассоциации в меняющемся мире: Новые технологии и новые формы сотрудничества: Материалы конф.: Т.1. (1-9 июня 1996 г., Форос, Ялта, Авт.Респ.Крым, Украина) / ГПНТБ России. – М., 1996. – С.207-209.

Степанова Л. Электронный библиографический указатель – совместными усилиями // Б-ка. – 2001. - № 5. – С.33-34.

Методологічні аспекти створення електронних бібліографічних посібників.

Суминова О. Что мы можем в Интернете? // Б-ка. – 1997. - № 12. – С.39-40.

Є матеріал про краєзнавчу базу даних Донецької області.

Филиппова Л.Я. Автоматизированные библиографические «базы данных»: Пользовательский подход: книга для работников электронных библиотек и информационных служб, имеющих гуманитарное образование. – К., 1998. – 191 с.

Теоретичні і практичні питання інтеграції комп'ютерних і бібліографічних технологій.

Фоменко І.М. Аналіз досвіду автоматизації бібліотек // Вісн. Харків. держ.акад.культури. Вип.1: Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика: Зб.наук.праць. – Х., 1999. – С.153-161.

Висвітлено різні аспекти автоматизації бібліотек: від розробки концепції до створення автоматизованих інтегрованих інформаційно-бібліотечних систем і впровадження їх у бібліотеках.

Шевченко І.О. Бібліотека у системі інформаційного забезпечення регіональної політики // Б-ки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва: 8-а Міжнар.конф. «Крим 2001». Т.2. – М., 2001.- С.960-962. – [Рос.мовою].

Швецова-Водка Г.Н. Классификация компьютерных библиографических ресурсов // Мир б-фии. – 2001. - № 2. – С.14-21. – Прилож.

Теоретичні питання комп'ютерної бібліографії.

Шпига П.Є. Застосування комп'ютерної технології в бібліотеках та краєзнавчій роботі // Бібл.краєзнавство у відновленні іст.пам'яті народу

України: Матеріали наук.-практ.конф. (26-27 трав.1997 р.). – К., 1998. – С.214-217.

Автоматизовані бібліотечно-інформаційні технології. Досвід. Проблеми. Перспективи: Каталог виставки / Харків.держ.наук.б-ка ім.В.Г.Короленка; Асоціація сучасних інформ.бібл.технологій. – Х., 1999. – 34 с.

6. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ

Популяризація краєзнавчих документів – одна з важливих функцій бібліотек, закріплених у “Положенні...” (9).

Як правило, ця робота здійснюється під час проведення інформаційної і масової роботи за допомогою системи краєзнавчих каталогів і картотек та бібліографічних посібників, а також безпосередньо під час видачі краєзнавчих документів користувачам на абонементі, або в читальних залах.

Бібліотеки популяризують краєзнавчі документи різними засобами бібліотечної роботи, серед яких добре відомі бібліотечним працівникам: книжкові виставки, огляди літератури, читацькі конференції, диспути, літературні вечори і т.ін. (Сучасні визначення їх подані в “Короткому термінологічному словнику із бібліографознавства та соціальної інформації” (6), а також у довіднику (13).

Нижче висвітлені деякі поширені традиційні, а також нові форми популяризації краєзнавчих документів. Загальні методичні прийоми, технологічні особливості, схожі з загальноприйнятими, адже, згідно з “Положенням...” “Краєзнавча діяльність бібліотек здійснюється в формах в цілому притаманних бібліотечній роботі” (9).

6.1. Виставкова робота

Книжкова виставка була і лишається однією з основних бібліотечних форм популяризації документів. Нині в кожній бібліотеці створюється система книжкових виставок, чільне місце в якій посідають виставки краєзнавчого змісту.

Бібліотечна виставка – це публічна демонстрація спеціально підібраних і систематизованих творів друку та інших носіїв інформації, які рекомендують користувачам бібліотеки для огляду й ознайомлення. Кожна виставка вирішує своє конкретне завдання і має конкретне читацьке призначення (6).

Методика організації різних видів книжкових виставок, в т.ч. краєзнавчих, схожа, хоча й кожна з них має свої особливості.

У процесі підготовки книжкової виставки бібліотечний працівник визначає основні *критерії*, за якими буде організовувати її експозицію:

- *за статусом* – самостійні і такі, що супроводжують масові заходи;

- *за змістом* – універсальні, галузеві, персональні;

- *за цільовим призначенням* – на допомогу в навчанні, для підвищення загальноосвітнього і загальнокультурного рівня, для організації наукової діяльності і т.ін.;

- *за часом публікації документів і надходження їх до бібліотеки* (нових надходжень, за різні роки, “забуті” видання);

- *за місцем експонування* – організовуються в бібліотеці або за її межами;

- *за повнотою розкриття фонду* – переглядові, локальні, поличні;

- *за видами видань* – книжкові, журнальні, газетні, комплексні та ін.;

- *за конструкційними ознаками* – вітринні, стелажні, поличні, пересувні і т.ін.;

- *за ступенем доступності* – безплатні (такими мають бути практично всі) і платні (з приватних зібрань та музеїв) (13).

Виставкова робота передбачає не лише безпосередній показ книг та інших краєзнавчих документів, а й використання багатьох елементів наочності, а саме: макети, моделі, різноманітні предмети, символи, емблеми, що мають відношення до теми виставки. Для яскравого розкриття змісту представлених документів використовуються також ілюстративні матеріали (портрети, декоративні елементи), цитати, анотації.

Отже, підготовка книжкової виставки – це низка послідовних технологічних дій, які чітко визначені в поданій далі блок-схемі (14):

1. Уточнення і визначення теми, цільового та читацького призначення.
2. Попереднє ознайомлення з темою.

3. Виявлення методичних рекомендацій, бібліографічних покажчиків за темою виставки.

4. Ознайомлення з методичними рекомендаціями, бібліографічними покажчиками.

5. Виявлення джерел за допомогою ДБА.

6. Підбір виявлених документів у фонді.

7. Ознайомлення з документами.

8. Відбір документів.

9. Групування документів.

10. Визначення структури виставки.

11. Визначення назв розділів, заголовку, відбір цитат, ілюстрацій, предметних атрибутів.

12. Оформлення виставки.

13. Реклама виставки.

14. Докомплектування виставки.

15. Облік ефективності книжкової виставки.

Для популяризації краєзнавчих документів найчастіше використовують **виставки нових надходжень і тематичні**. Різновидами останніх є *персональні виставки і виставки до знаменних дат*.

На виставках **нових надходжень** рекламують усі краєзнавчі документи, що надійшли останнім часом до бібліотеки за місцевим обов'язковим примірником та з інших джерел.

Тематичні виставки бувають різні за змістом. Найчастіше їх присвячують конкретній актуальній темі. У більшості бібліотек організовують комплексні довготривалі виставки, присвячені краю в цілому. Інколи вони мають такі заголовки: “Вивчай свій край”, “Краю мій, ти – частка Батьківщини”, “Чи знаєте ви своє місто?” і т.ін.

Персональні виставки присвячуються видатним діячам краю.

Виставки *до знаменних дат* знайомлять з документами, присвяченими краю.

Прикладом такої виставки може бути виставка-роздум “Житомир – це слово просте і вічне, в нім жито і мир возз’єднались навічно...”, яку підготували фахівці Житомирської ЦМБ ім.В.Земляка, за розділами:

1. Століттями незрушений Житомир.
2. Житомир сьогодні: надбання і сподівання.
3. Помандруємо старим містом...
4. “Я маю приємність і честь вважати себе житомирянином...”

(М.Рильський).

5. “Радію соснам, сонцю і землі...” (М.Рильський).

6. Мистецтво – творча праця зрима.

Інтер’єр виставки прикрашають фотографії мальовничих куточків Житомира, цитати-вислови про рідний край видатних земляків – діячів минулого і сучасності; краєзнавчі ювілейні видання серії “Житомир. Пам’ятки рідного міста” видавництва “Волинь” (7).

Нині бібліотечна практика збагатилася новими видами виставок, серед яких: *виставки-діалоги, виставки-конкурси, виставки однієї книги, віртуальні виставки* та багато інших.

Для прикладу пропонуємо методику підготовки *виставки однієї книги*, яку розробили фахівці Дніпропетровської ОУНБ (4).

Експозиція виставки має такі складові:

- бібліотечний плакат;
- основна книга та анотація до неї;
- цитата;
- допоміжні матеріали (книги, фотографії, ілюстрації, статті з періодичних видань і т.ін.).

Структуру виставки складають дані про автора книги (журналу, статті), його інші твори, історія створення книги. Композиція виставки будується від

часткового до загального. Над виставкою розміщується плакат із написом: “Виставка однієї книги”. В одній частині плакату – збільшене зображення обкладинки книги, в другій – анотація до неї. Основну книгу, якій присвячена вся підбірка, бажано виділити в центрі виставки. Решта матеріалу, що доповнює і розкриває зміст книги, групується в розділах виставки. Її також доповнюють рекомендаційними бібліографічними посібниками за темою експозиції.

Основне завдання *виставки однієї книги* (журналу, статті) – привернути увагу читачів до нового видання і, водночас, викликати інтерес до конкретної краєзнавчої теми, публікацій місцевого краєзнавця і т.ін.

Серед нових видів виставок краєзнавчих документів особливий інтерес викликають *віртуальні*, цікавий досвід організації яких має Британська бібліотека (3).

Кожна з віртуальних виставок має свою специфіку. Одні складаються з кількох розділів, кожний з яких обов’язково відкривається ілюстрацією (портретом, малюнком, аквареллю і т.ін.); інші присвячуються кільком окремим виданням. У виставці, що присвячена одній особі, подаються ілюстрації з книг, цитати з публікацій та відгуки читачів.

Цікавим є й те, що в оформленні віртуальних виставок використовуються такі засоби, як: звук, відео- і кінофільми. У Британській бібліотеці також розробляється нова перспективна технологія під назвою “*Сторінки, що гортаються*”. Суть її в тому, що користувачі можуть бачити зображення сторінок книги, ніби гортаючи їх. (3, с.101).

В розділі “Виставки” веб-сайта цієї бібліотеки є також рубрика “Новина”, де розміщується інформація про останні найцікавіші виставки, а також є архів, де зібрано відомості про найзначніші експозиції останніх років, що дозволяє значно продовжити життя цих виставок.

Отже, досвід Британської бібліотеки в організації розділу “Виставки” на своєму веб-сайті буде особливо корисним для бібліотечних фахівців.

6.2. Бібліографічний огляд

Бібліографічний огляд є традиційною формою популяризації краєзнавчих документів.

Бібліографічний огляд – це узагальнена характеристика кількох творів, які об'єднуються за темою, жанром, належністю одному чи групі авторів тощо. Бібліографічний огляд за викладом подібний до статті; конкретні дані про твори друку вказуються у примітках або після огляду. Іноді “бібліографічним оглядом” називають бесіду про книги, тобто, послідовну зв'язну характеристику декількох книг (15, с.116).

З метою широкого ознайомлення користувачів бібліотеки з краєзнавчими документами в ОУНБ здебільшого проводять **огляди нових надходжень, тематичні та огляди-екскурсії** по краєзнавчому фонду або по окремих його частинах.

В бібліотечній практиці також використовують й інші види оглядів, а саме: *огляд краєзнавчих видань, які незаслужено забуті; огляд періодичних видань місцевого друку, в яких є краєзнавчі матеріали; огляд нових публікацій про край.*

Підготовка огляду має свої послідовні етапи. Для прикладу пропонуємо блок-схему підготовки **тематичного** огляду:

- вибір теми і читацького призначення;
- попереднє ознайомлення з темою і документами, які є в бібліотеці;
- відбір документів;
- вивчення документів;
- підготовка тексту або тез огляду;
- реклама огляду;
- проведення огляду;
- вивчення ефективності огляду.

Перший етап підготовки тематичного огляду передбачає вибір теми і визначення читацького призначення. Найчастіше такий огляд присвячується знаменним датам в житті краю, видатним його діячам і т.ін.

Для попереднього ознайомлення з темою огляду бібліотечний працівник використовує наявні в бібліотеці документи (підручники, енциклопедії, словники та інші довідкові видання).

У процесі відбору бібліотекар з'ясовує, які саме документи варто запропонувати користувачам для огляду. Для цього також переглядаються критичні статті, рецензії, бібліографічні посібники і т.ін.; визначається кількість документів для огляду.

Вивчення змісту документів, відібраних для огляду, дасть змогу бібліотечному фахівцеві професійно і яскраво розповісти про них, а також зацікавити ними читачів.

Запорукою успішного проведення огляду стане підготовка тексту або його тез. Бажано написати текст повністю, відредагувати його, обговорити з колегами і фахівцями-краєзнавцями. Текст потрібно добре знати і не читати, а розповідати його. Текст огляду складається з 3-х частин: 1) вступу, де вказуються проблеми, актуальність і значення теми; 2) характеристики документів, яка починається з повідомлення про авторів книг, їх назви, дати виходу в світ. Далі розкривається художня і наукова цінність документів. Представлені книги характеризуються в логічній послідовності або за принципом від загального до часткового; 3) заключної частини, де бібліотекар рекомендує читачам використати представлені краєзнавчі документи для задоволення їх інформаційних потреб.

Ефективність огляду значно підвищується тоді, коли його проводять разом з іншими бібліотечними формами популяризації краєзнавчих документів. Часто огляд проводять біля книжкових виставок, інколи він слугує етапом підготовки читацької конференції або літературного вечора і т.ін.

Огляди рекламуються в стінах самої бібліотеки, а також через засоби масової інформації.

У багатьох ОУНБ стало традиційним проведення оглядів на місцевому радіо і телебаченні. Так, наприклад, Кіровоградська ОУНБ систематично виступає на радіо з бесідами та оглядами літератури в передачах краєзнавчого змісту: “За народним календарем”, “Криниця”, “Мужай, прекрасна наша мова”. Приклад плідної співпраці ОУНБ з обласним телебаченням – фільм про поета Є.Маланюка та про відомого українського філософа й літературознавця Д.І.Чижевського, ім’я якого носить Кіровоградська ОУНБ (2).

Останнім часом тексти оглядів розміщують також і у віртуальному просторі на веб-сайтах бібліотек. Таким чином, вони стають доступними для широкого загалу користувачів.

Варто зупинитись на *оглядах краєзнавчого фонду* або окремих його частин, які супроводжуються екскурсією до книгосховища. Такі огляди потребують від бібліотечного працівника досконалого знання фонду, як його нових надходжень, так і документів за минулі роки. Під час огляду фахівець зупиняється на цікавих фактах з історії створення краєзнавчих зібрань, в тому числі рідкісних, місцевих періодичних видань, довідкових матеріалів і т.ін. Такі огляди-екскурсії є ефективною формою популяризації краєзнавчих документів, що зберігаються у фондах ОУНБ.

6.3. Комплексні заходи популяризації краєзнавчих документів

Бібліотечне краєзнавство має свою специфіку, якій найбільше притаманні комплексні форми популяризації краєзнавчих документів, серед яких: *краєзнавчі дні (тижні, місячники); краєзнавчі читання; свята-реставрації; читацькі конференції; презентації; диспути; літературні вечори; зустрічі з відомими людьми краю, вченими, краєзнавцями; конкурси на кращого знавця краю; “гра-мандрівка” по рідному краю; клуби та об’єднання краєзнавців і т. ін.*

Як правило, комплексні заходи бібліотеки проводять у співпраці з місцевими установами та організаціями, які здійснюють краєзнавчу роботу. На

таких заходах бібліотеки представляють широку палітру своїх інформаційних краєзнавчих послуг.

Популярними серед користувачів бібліотеки залишаються традиційні форми - **читацькі конференції, диспути, обговорення** тем з краєзнавства. Ці форми органічно пов'язані між собою, а тому й методика їх проведення дуже схожа, хоча й має окремі відмінності. Про це, зокрема, свідчить саме визначення поняття "**читацька конференція**", яке формулюється як організоване колективне обговорення книг широкою читацькою аудиторією і обмін думками. Темою читацької конференції може бути обговорення однієї або кількох книг, об'єднаних серією, жанром, тематикою, творчістю однієї особи і т.ін. Основою для проведення читацької конференції може також стати окрема цікава публікація, або цикл статей краєзнавчого змісту, опублікованих у місцевій пресі, або полеміка, організована редакцією місцевого радіо чи телебачення.

У процесі організації читацької конференції умовно можна виділити три етапи: **підготовка до обговорення; публічне обговорення книги (або кількох видань); підведення підсумків.**

Пропонуємо **алгоритм підготовки** читацької конференції:

- вибір теми або книги для обговорення;
- заходи до підготовки конференції:
- збільшення кількості примірників книги, за якою буде проводитись конференція;
- розповсюдження примірників книги серед учасників конференції;
- збирання відгуків про книгу і випуск бюлетеня з відгуками;
- організація консультацій для виступаючих;
- призначення головуючого на конференції;
- підготовка переліку питань для обговорення;
- підготовка приміщення для проведення конференції;
- реклама.

Публічне обговорення, як правило, розпочинається коротким вступним словом, де бібліотекар повідомляє про основні заходи, які передували читацькій конференції, а саме: виставки, огляди, перегляди літератури і т.ін. Коротко характеризується вибрана тема (книга), її значення в творчості автора. Повідомляється перелік питань, за якими відбудеться обговорення.

Центральне місце належить виступам читачів. Важливо, щоб була створена комфортна атмосфера для дискусії.

Під час *підведення підсумків* головуючий узагальнює і доповнює виступи учасників конференції.

Одним з популярних і захоплюючих краєзнавчих засобів поєднання інтересу до краю з літературою про нього є *“гра-мандрівка”* (13). Алгоритм проведення цього заходу передбачає такі етапи:

- пропонується тема і розробляється маршрут “подорожі” (реального або за сторінками книг);

- добирається відповідна література, яка рекомендується всім, хто бажає взяти участь в заочній “подорожі”. З читачами проводяться індивідуальні бесіди, для них складаються плани читання, організуються книжкові виставки, огляди літератури, вікторини, конкурси і т.ін.;

- на зустрічі учасники гри розповідають про те, що вони взнали про цей маршрут так, щоб і присутні в залі могли відчутти себе учасниками походу. Для ілюстрації маршруту використовуються аудіовізуальні матеріали.

Практичне значення такої гри багатопланове. Воно привертає увагу до різних сторін життя краю, його минулого й майбутнього; відкриває і популяризує нові туристичні маршрути; об’єднує любителів подорожувати рідним краєм.

Ознайомленню з історією краю, його традиціями сприяє робота *краєзнавчих клубів*, створених у бібліотеках. Краєзнавчий клуб – різновид клубів за інтересами – добровільне об’єднання людей, які цікавляться історією рідного краю. Найактивніша частина членів клубу утворює його раду і разом з бібліотекою розробляє плани та програми засідань. На одному з перших

засідань затверджуються статут і програма, девіз та емблема клубу. В статуті закріплюються порядок діяльності клубу, права та обов'язки його членів.

Так, у ХДНБ ім.В.Г.Короленка з 1978 р. працює клуб “Краєзнавець” (10). В роботі клубу беруть участь вчені, фахівці народного господарства, робітники, студенти та ін. Тематика засідань клубу різноманітна: про перебування у Харкові В.Маяковського, С.Єсеніна; про зв'язки художника Г.Семирадського з Харківщиною; про архітектурні та історичні пам'ятки міста; про етнографів Слобожанщини. В рамках клубу щорічно проходять краєзнавчі читання – масові заходи, які присвячуються знаменним датам в житті краю, видатним діячам і т.ін. Особливо цікавими були читання до 800-ліття походу князя Ігоря. З пропозицією “відновити” маршрут походу по Харківській землі виступив автор книги “Таємниця ріки Каяли” М.Ф.Гетьманець.

Понад десятиліття працює краєзнавчий клуб “Ріднокрай” при Дніпропетровській ОУНБ (12). За цей час клуб переріс межі суто бібліотечної форми і набув статусу науково-дослідницького та просвітницького осередку. Членами клубу є науковці, краєзнавці-аматори, співробітники музеїв, викладачі вузів та ін.

Робота клубу проводиться у формі засідань або екскурсій, буває, що обидві форми об'єднуються. Для розгляду береться одна конкретна тема і доповідають ті, хто найкраще нею володіє. Доповідь, як правило, супроводжується демонстрацією документів з державних та приватних архівів. Такі виступи є своєрідним підведенням підсумків вже зробленого і, разом з тим, – поштовхом для подальших пошуків. Часто матеріали доповідей стають основою для ґрунтовних праць, монографій, розділів книг, публікацій в журналах. Під час засідань клубу розглядаються малодосліджені чи спірні питання, виникають дискусії, полеміка, які стають додатковим приводом для поглибленого вивчення теми.

Прикладів плідної роботи в напрямку популяризації краєзнавчих знань в бібліотеках України надзвичайно багато. Про них докладно йдеться в матеріалах, поданих в **списку рекомендованої літератури** до розділу.

Список використаної літератури

1. Бібліотечне краєзнавство в контексті розвитку культури та духовності на Івано-Франківщині: Матеріали обл.наук.-практ.конф. / Івано-Франків.ОУНБ ім.І.Франка. – Івано-Франківськ, 1995. – 32 с.
2. Внесок бібліотек Кіровоградської області у відродження національної культури, збереження національних традицій: Довідка про досвід роботи / Одес.держ.наук.б-ка ім.О.М.Горького; Упоряд.Г.В.Устюжаніна. – Одеса, 1998. – 16 с.
3. Выставочная деятельность Британской библиотеки // Библиотекосведение. – 2001. - № 3. – С.97-104.
4. Зберігаючи традиції, шукати нове: Метод.-бібліогр.матеріали на допомогу масовій роботі б-к / Дніпропетров.ОУНБ; Уклад.Т.Я.Зайцева. – Дніпропетровськ, 1998. – 70 с.
5. Карван С. Хмельницька державна обласна універсальна наукова бібліотека ім.М.Островського – головний науково-інформаційний, краєзнавчий та культурно-просвітницький центр регіону // Б-ки в інформ.суспільстві: Матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Хмельницької ОУНБ ім.М.Островського. – Хмельницький, 2001. – С.124-130.
6. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Г.М.Швецова-Водка (керівник) та ін. – К., Кн.палата України, 1998. – 116 с.
7. Краєзнавство: адреса досвіду. Серія: “Навчання. Досвід. Проблеми. Перспективи”: Вип.1 “Краєзнавство: нові обрії (з досвіду роботи б-к ЦБС по

популяризації краєзнавчої книги за підсумками 1999-2000 років) / Житомир.ОУНБ; Уклад.: Н.Г.Некрашевич. – Житомир, 2001.- 7 с.

8. Олександренко В. Ентузіасти клубу краєзнавців: [Про роботу краєзнавчого клубу при Полтавській ОУНБ] // Вісті. – 1996. – 13 груд.

9. Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України: Наказ М-ва культури і мистецтв України № 314 від 11.06.1996 р. // Законодавство – б-кам України: довідкове вид. – К., 2000. – С.168-172.

10. Про краєзнавчу діяльність бібліотек Харківської області: Інформ. довідка / Харків. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка; Склад. О.П. Кунич. – Х., 1992.

11. Рекомендує бібліотекар-практик: [Сценарії масових заходів]: Вип. 5, 6 / Дніпропетровська ОУНБ; Уклад. Т.Я. Зайцева. – Дніпропетровськ, 2000. – 46 с.

12. Ріднокрай: Анот. рек. бібліогр. покажчик / Дніпропетровська ОУНБ; Упоряд. І.Голуб. – Дніпропетровськ, 2000. – 56 с.

13. Справочник бібліотекаря / Под ред.: А.Н. Ванеева, В.А. Минкиной. – Спб: Изд-во “Профессия”, 2000. – 432 с.

14. Хайфуллина Р. Как оформить выставку // Библиотека. – 2000. - № 1. – С.70-71.

15. Швецова-Водка Г. Бібліографічні ресурси України: Загальна характеристика: [Навч. посібник] / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2000. – 205 с.

Рекомендована література

Библиотечное краеведение: Терминолог. словарь / Санкт-Петербург. гос. акад. культуры; Сост.: В.С.Крейденко, А.В.Мамонтов. – Спб, 1998. – 86 с.

200 термінів і понять комплексу “Бібліотечне краєзнавство”.

Библиотечное обслуживание: Теория и методика: Учебник / Под. ред. А.Я.Айзенберга – М.: МГУК, 1996. – 200 с.

Гридчина Ю.В. Стратегія змін в краєзнавчій діяльності обласних бібліотек в умовах нових інформаційних технологій // Б-ки та асоціації, що змінюються: нові технології та нові форми співробітництва: Матеріали восьмої Міжнар.конф. “Крим-2001”. Т.2. – М., 2001. – С.957-960.

Захарова А.С. Географическая карта в массовой библиотеке: [Рекомендации по использованию геогр. карт в краевед. работе] // Актуальные вопр. библ. работы: Теория и практика. – М., 1991. – С.98-106.

Краеведческая работа централизованных библиотечных систем: Метод. рекомендации / Гос.универс.науч.б-ка Краснояр.края [Сост. Н.В.Фефелова]. – Красноярск, 2000. – 42 с.

Массовая работа с читателями в ЦБС: Метод.рекомендации / ГБЛ; Сост. С.Г.Матлина. – М., 1988. – 72 с.

Методичні рекомендації на допомогу бібліотекам до святкування 500-річчя українського козацтва / Держ.іст.б-ка УРСР; Склад. В.П.Кисельова. – К., 1991. – 110 с.

Методика популяризації історико-краєзнавчих документів в бібліотеках – с.34-46.

Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства: Бібліогр. покажчик (1987-1996) / Держ.іст.б-ка України; Підгот.: В.П.Кисельова, З.Х.Му-сіна. – К., 1997. – 62 с.

Досвід краєзнавчої роботи - с.14-22.

П О Л О Ж Е Н Н Я
ПРО КРАЄЗНАВЧУ РОБОТУ БІБЛІОТЕК СИСТЕМИ
МІНІСТЕРСТВА КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

Наказ Міністерства культури і мистецтв України
№ 314 від 11.06.96 р.

1. Загальні положення

1. Мета “Положення ...” – удосконалення краєзнавчої діяльності бібліотек, уточнення її змісту, основних завдань.

1.2. Краєзнавча діяльність бібліотек – один з провідних напрямів бібліотечної роботи – передбачає виявлення, збирання і організацію загально-доступного користування інформацією про певну місцевість (край)*, зафіксованою у документах. Краєзнавча діяльність бібліотек здійснюється в формах, в цілому притаманних бібліотечній роботі.

1.3. Краєзнавча діяльність бібліотек сприяє:

- соціальному, економічному, культурному розвитку краю;
- охороні і раціональному використанню природних багатств і культурної спадщини краю;
- всебічному вивченню і науковому дослідженню краю;

* Поняття “край” у даному “Положенні...” розглядається як конкретна частина країни, яка співпадає з одиницею сучасного адміністративно-територіального поділу (область, район, місто, село тощо). В окремих випадках поняття “край” може бути розширено за межі адміністративно-територіального поділу – відносно територій, які мають специфічні історичні, природничо-географічні, економічні ознаки (Волинь, Поділля, Полісся, Галичина тощо).

- формуванню національної свідомості, вихованню поваги до історії і культури краю;

- розвитку творчих здібностей особистості на основі місцевих традицій народного та професійного мистецтва.

1.4. Базою краєзнавчої діяльності бібліотек є краєзнавчі фонди, які включають:

1) документи, пов'язані з краєм змістом, - незалежно від тиража, мови, місця видання чи виготовлення, політичної чи ідейної спрямованості (краєзнавчі документи);

2) документи, пов'язані з краєм походженням (місцеві видання), опубліковані на території краю, незалежно від їх змісту, виду, способу видання, мови, в т.ч. малотиражні, внутрівідомчі, вузькоспеціальні та ін.

1.5. Координують краєзнавчу діяльність бібліотек в державі, області, місті, районі, селі і здійснюють методичне забезпечення Національна парламентська бібліотека України, Державна бібліотека України для юнацтва, Державна бібліотека України для дітей, Одеська державна наукова бібліотека ім.О.М.Горького, Харківська державна наукова бібліотека ім.В.Г.Короленка, Державна історична бібліотека України, універсальна наукова бібліотека ім.І.Франка Автономної Республіки Крим, обласні універсальні наукові бібліотеки, центральні міські і районні бібліотеки.

1.6. Краєзнавча робота здійснюється у відповідності з діючим законодавством України, стандартами та іншими документами, які регламентують бібліотечну діяльність, цим положенням.

2. Організація краєзнавчої роботи бібліотек

2.1. Краєзнавча робота окремої бібліотеки ведеться у відповідності з статутом (положенням) бібліотеки, її завданнями і функціями.

2.1.1. Краєзнавчу роботу здійснюють спеціальні структурні підрозділи (відділи, сектори) або працівники, які відповідають за цю ділянку роботи, - за участю і в координації з усіма підрозділами, на основі фондів і довідково-бібліографічного апарату бібліотек.

2.2. Краєзнавча робота бібліотек провадиться на засадах:

- єдності організаційних, методичних рішень, координації і кооперування;
- раціонального використання бібліотечно-бібліографічних ресурсів регіону;
- впровадження в практику роботи сучасних технологій і результатів наукових досліджень.

3. Функції бібліотек

3.1. Національна парламентська бібліотека України формує на основі обов'язкового примірника документів країнознавчий фонд, здійснює бібліотечно-бібліографічне обслуговування читачів, методично забезпечує виконання бібліотеками краєзнавчої роботи:

- вивчає і аналізує стан краєзнавчої діяльності бібліотек, визначає її напрями, вирішує організаційні і методичні проблеми;
- розробляє і впроваджує документи нормативного і методичного характеру, перспективні плани і програми;
- узгоджує напрями, організаційні і методичні питання краєзнавчої діяльності з крупними науковими і галузевими бібліотеками країни, які

очолюють свою бібліотечну мережу; координує роботу по формуванню системи краєзнавчих бібліографічних посібників;

- надає методичну і практичну допомогу бібліотекам країни з конкретних питань краєзнавчої роботи, сприяє у виявленні, збиранні і використанні краєзнавчих матеріалів;

- проводить науково-дослідну роботу в галузі краєзнавчої діяльності бібліотек;

- поширює кращий досвід краєзнавчої роботи бібліотек;

- організовує наради, науково-практичні конференції, семінари, стажування та інші заходи з питань краєзнавчої роботи бібліотек.

3.2. Одеська державна наукова бібліотека ім.О.М.Горького і Харківська державна наукова бібліотека ім.В.Г.Короленка:

- формують фонд краєзнавчих документів;

- здійснюють бібліографічну діяльність в галузі краєзнавства;

- обслуговують читачів краєзнавчими документами;

- популяризують краєзнавчі документи засобами бібліотечної роботи;

- вивчають і аналізують стан краєзнавчої діяльності бібліотек, беруть участь у визначенні її напрямків, вирішенні організаційних і методичних проблем, розробці і впровадженні документів нормативного і методичного характеру, перспективних планів і програм;

- надають методичну допомогу бібліотекам з конкретних питань краєзнавчої роботи;

- проводять науково-дослідну роботу в галузі краєзнавчої діяльності бібліотек;

- поширюють кращий досвід краєзнавчої роботи бібліотек;

- проводять науково-практичні конференції, семінари, стажування та інші заходи з питань краєзнавчої роботи бібліотек;

- координують роботу по основних напрямках краєзнавчої діяльності бібліотек.

3.3. Державна бібліотека України для дітей і Державна бібліотека України для юнацтва здійснюють методичну, практичну і консультативну допомогу з питань краєзнавства для бібліотек, які обслуговують дітей і юнацтво, організаторів читання цієї категорії читачів;

- формують фонд методично-бібліографічних матеріалів краєзнавчого характеру, підготовлених бібліотеками України для дітей і юнацтва, і на його основі узагальнюють і поширюють кращий досвід краєзнавчої роботи серед юних читачів;

- розробляють матеріали методичного характеру з питань краєзнавчої роботи серед дітей і юнацтва;

- проводять науково-дослідну роботу в галузі краєзнавчої діяльності бібліотек;

- координують з іншими бібліотеками підготовку та видання спільних методичних матеріалів, нормативних документів, проведення наукових досліджень та заходів по підвищенню кваліфікації з питань бібліотечного краєзнавства.

3.4. Державна історична бібліотека України:

- формує з максимальною повнотою фонд документів з історії країв, місцевостей, населених пунктів, здійснює бібліографічну інформацію про них, популяризує історичні знання;

- формує бібліографічну базу даних з історії України, історичного краєзнавства, суміжних історичних дисциплін;

- аналізує діяльність бібліотек України в галузі історичного краєзнавства, визначає шляхи і напрями її дальшого удосконалення;

- вивчає, узагальнює і поширює кращий досвід історико-краєзнавчої роботи бібліотек;

- бере участь у розробці питань теорії і практики краєзнавчої діяльності та проводить науково-дослідну роботу;

- проводить науково-практичні конференції, семінари, стажування, консультації для працівників бібліотек з питань організації і удосконалення історико-краєзнавчої діяльності бібліотек;

- координує свою діяльність з бібліотеками, науково-дослідними установами, навчовими закладами, громадськими організаціями та ін.

3.5. Універсальна наукова бібліотека ім.І.Франка Автономної Республіки Крим, обласні універсальні наукові бібліотеки:

- виявляють краєзнавчі документи та місцеві видання і на основі обов'язкового примірника місцевих видань формують краєзнавчий фонд;

- відображають відомості про краєзнавчі документи і місцеві видання, незалежно від місця зберігання, у зведеному краєзнавчому каталозі і каталозі місцевих видань;

- створюють фактографічні краєзнавчі банки даних;

- здійснюють бібліографічне інформування про краєзнавчі документи і місцеві видання;

- забезпечують формування системи краєзнавчих бібліографічних посібників;

- обслуговують краєзнавчими документами і місцевими виданнями читачів своєї бібліотеки, інших бібліотек – по міжбібліотечному абонементу;

- популяризують краєзнавчі документи засобами бібліотечної роботи;

- надають методичну допомогу в краєзнавчій роботі бібліотекам області, узагальнюють і поширюють кращий досвід;

- проводять науково-дослідну роботу з питань краєзнавчої діяльності бібліотек;

- організують міжвідомчу взаємодію бібліотек області по основних напрямках краєзнавчої діяльності на основі зведеного перспективного планування.

3.6. Обласні бібліотеки для дітей і обласні бібліотеки для юнацтва:

- виявляють і зосереджують у фонді максимально повне зібрання краєзнавчих документів відповідно до вікових категорій читачів;
- формують краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат;
- формують банки краєзнавчих даних;
- складають краєзнавчі бібліографічні посібники;
- здійснюють бібліографічне інформування з питань краєзнавства свого читацького контингенту;
- пропагують краєзнавчу літературу, поширюють знання про край відповідними формами масової роботи;
- використовують краєзнавчі матеріали у виховній роботі;
- надають методичну допомогу в краєзнавчій роботі бібліотекам області, узагальнюють і поширюють кращий досвід;
- проводять науково-дослідну роботу в галузі краєзнавчої діяльності бібліотек для дітей та юнацтва;
- координують свою діяльність з бібліотеками, учбовими закладами, громадськими організаціями та ін.

3.7. Централізовані бібліотечні системи*:

- формують краєзнавчий фонд у центральній бібліотеці – в повному складі, у філіалах – фонд документів про регіон, який обслуговують;
- організовують довідково-бібліографічний апарат (зведену краєзнавчу картотеку в центральній бібліотеці та краєзнавчі картотеки в бібліотеках-філіалах; фонд довідкових і бібліографічних посібників краєзнавчого змісту, архів виконаних довідок краєзнавчої тематики; фактографічні картотеки з питань історії, культури, економіки, екології краю);

* В регіонах, де немає ЦБС, краєзнавчу роботу здійснюють бібліотеки, функції яких аналогічні функціям ЦБ та філіалів.

- здійснюють бібліотечно-бібліографічне обслуговування з питань краєзнавства;

- популяризують документи про край, поширюють інформацію про його історичні, економічні, політичні, культурні та інші особливості;

- беруть участь в експериментальних розробках і впровадженні результатів наукових досліджень з питань бібліотечного краєзнавства;

- координують краєзнавчу діяльність бібліотек району, поширюють кращий досвід роботи, співпрацюють з учбовими закладами, культурно-освітніми установами і громадськими організаціями, товариствами, краєзнавчими осередками.

**Примірний розподіл функцій бібліотек області
по формуванню системи краєзнавчих бібліографічних посібників**

1. Наукові бібліотеки філій НАН України:

- а) науково-допоміжні галузеві і тематичні краєзнавчі покажчики;
- б) покажчики праць філії;
- в) біобібліографічні і персональні посібники про працівників філії;
- г) покажчики змісту періодичних видань, збірників, видань, що продовжуються, які видаються науковими установами філії.

2. Галузеві бібліотеки:

- а) науково-допоміжні галузеві і тематичні покажчики.

3. Бібліотеки вузів:

- а) науково-допоміжні галузеві і тематичні покажчики про край;
- б) покажчики праць вузу;
- в) краєзнавчі бібліографічні покажчики, які забезпечують навчальні і загальноосвітні потреби студентів.

4. Універсальна наукова бібліотека ім.І.Франка Автономної Республіки Крим, обласні універсальні наукові бібліотеки:

- а) універсальні поточні покажчики літератури про край;
- б) ретроспективні покажчики універсального характеру, зведені друковані каталоги краєзнавчих книг;
- в) рекомендаційні посібники універсального характеру типу “Що читати про край”, календарі знаменних і пам’ятних дат краю;
- г) галузеві і тематичні посібники;
- д) біобібліографічні і персональні посібники;

е) краєзнавчі бібліографічні покажчики другого і вищих ступенів.

5. Обласні бібліотеки для юнацтва і обласні бібліотеки для дітей:

а) рекомендаційні посібники універсального характеру типу “Що читати про край”, календарі місцевих пам’ятних дат (спільно з ОУНБ);

б) рекомендаційні краєзнавчі посібники (тематичні і біобібліографічні) для юнацтва і дітей.

6. Централізовані бібліотечні системи:

а) універсальні краєзнавчі рекомендаційні посібники про райони і міста;

б) тематичні і біобібліографічні посібники “малих форм”.

З М І С Т

Вступ	3
1. Організація краєзнавчої діяльності бібліотек	7
Список використаної літератури	12
Рекомендована література	12
2. Формування краєзнавчого фонду	13
2.1. Фонд краєзнавчих документів	13
2.1.1. Склад фонду краєзнавчих документів	13
2.1.2. Комплектування фонду краєзнавчих документів	15
2.1.2.1. Визначення краєзнавчої цінності документа	16
2.1.3. Організація фонду краєзнавчих документів.....	18
2.1.3.1. Деякі особливості організації краєзнавчого фонду	21
2.2. Фонд місцевих документів	22
Список використаної літератури.....	23
Рекомендована література	24
3. Краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат (КДБА)	25
3.1. Загальні вимоги	25
3.1.1. Призначення і функції	25
3.1.2. Якісні показники	25
3.2. Структура КДБА.....	26
3.3. Зведений систематичний краєзнавчий каталог (ЗвСКК).....	28
3.3.1. Специфіка. Функції.....	28
3.3.2. Виявлення документів	29
3.3.3. Відбір документів	31
3.3.4. Структура ЗвСКК	32
3.3.5. Характеристика і розміщення описів документів	34

3.3.6. Допоміжний апарат.....	36
3.3.7. Редагування ЗвСКК	37
3.3.8. Документація до ведення ЗвСКК.....	38
3.4. Зведений алфавітний краєзнавчий каталог	40
3.5. Зведений каталог (картотека) місцевих документів	41
3.6. Тематичні картотеки	43
3.7. Фонд довідкових і бібліографічних посібників	44
3.8. Фонд виконаних довідок	45
3.9. Взаємозв'язки КДБА	46
3.10. Інформація про КДБА	47
Додаток № 1	48
Додаток № 2	50
Додаток № 3	51
Список використаної літератури	56
Рекомендована література	57
4. Підготовка краєзнавчих бібліографічних покажчиків.....	60
4.1. Загальнотеоретичні питання краєзнавчої бібліографії	60
4.2. Методика підготовки покажчиків. Загальні питання	63
4.2.1. Підготовчий етап роботи	63
4.2.2. Бібліографічне виявлення	64
4.2.3. Бібліографічний відбір	65
4.2.4. Бібліографічна характеристика	67
4.2.5. Бібліографічне групування	70
4.2.6. Довідково-методичний апарат	72
4.2.7. Редагування та оформлення покажчика	77
4.3. Особливості підготовки основних видів покажчиків	80
4.3.1. Універсальні поточні покажчики літератури про край	80
4.3.2. Ретроспективні покажчики універсального характеру	93
4.3.2.1. Зведені друковані каталоги краєзнавчих документів	95

4.3.3. Рекомендаційні посібники універсального характеру типу “Що читати про ...край”	100
4.3.4. Календарі знаменних і пам’ятних дат.....	103
4.3.5. Галузеві і тематичні бібліографічні посібники	116
4.3.6. Біобібліографічні і персональні посібники	124
4.3.7. Показчики краєзнавчих бібліографічних посібників	131
4.3.8. Показчики місцевого друку	141
Список використаної літератури	147
Рекомендована література	150
5. Застосування нових інформаційних технологій в краєзнавчій бібліотечній діяльності	151
5.1. Загальні питання	151
5.2. Організаційно-технологічні аспекти електронної каталогізації	152
5.3. Використання автоматизованих систем в краєзнавчій бібліотечній діяльності (КБД)	154
5.3.1. ІРБІС як одна із типових систем автоматизації	154
5.3.2. Використання системи ІРБІС в ОУНБ України	155
Список використаної літератури	175
Рекомендована література	176
6. Популяризація краєзнавчих документів	181
6.1. Виставкова робота	181
6.2. Бібліографічний огляд	186
6.3. Комплексні заходи популяризації краєзнавчих документів	188
Список використаної літератури	192
Рекомендована література	194

Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України	196
Зміст.....	206